

Fornleifaskráning á Narfastöðum í Reykjadal

Birna Lárusdóttir og Elín Ósk Hreiðarsdóttir

Fornleifastofnun Íslands
FS261-04151
Reykjavík
2005

Forsíðumyndin er af Narfastöðum úr lofti, ljósmyndari Árni Einarsson. Um miðbik myndarinnar mótar fyrir rústum Ytragerðis Sp-282:066 í túninu.

© Fornleifastofnun Íslands 2005
Bárugötu 3
101 Reykjavík
Sími: 551 1033
Fax: 551 1047
Netfang: fsi@instarch.is
Heimasíða: www.instarch.is

Efnisyfirlit

1. INNGANGUR.....	4
2. UM FORNLEIFASKRÁNINGU OG LÖGGJÖF	5
3. BYGGÐASAGA	7
4. FORNLEIFASKRÁ	13
Sp-282 Narfastaðir	15
Sp-283 Narfastaðasel.....	44
5. LANDSHÆTTIR OG FORNLEIFAR	53
6. TÖLFRÆÐI OG HÆTTUMAT	61
7. TILLÖGUR UM RANNSÓKNIR OG KYNNINGU FORNLEIFA	62
<i>Gönguleiðir og kynning.....</i>	<i>63</i>
<i>Uppgreftir</i>	<i>64</i>
HEIMILDASKRÁ.....	66
VIÐAUKI: RÚSTIR Á YTRAGERÐI.....	68

1. Inngangur

Á vormisseri 2004 barst Fornleifastofnun Íslands erindi frá Unnsteini Ingasyni, bónda á Narfastöðum í Reykjadal. Fór hann þess á leit að stofnunin tæki að sér fornleifaskráningu á jörð hans, en til verksins hafði Unnsteinn hlotið styrk úr Kísilgúrsjóði. Á Narfastöðum er hefðbundinn búskapur aflagður en þess í stað hefur komið mikill rekstur í kringum ferðaþjónustu, m.a. er þar rekið hótél sem tekur 95 gesti.

Fornleifaskráningin var gerð dagana 20.-22. júlí 2004 af Elínu Ósk Hreiðarsdóttur og Birnu Lárusdóttur og en sú síðarnefnda ritaði skýrsluna. Áður hafði Guðrún Alda Gísladóttir safnað heimildum um fornleifar í Narfastaðalandi og raunar Reykdælahreppi öllum.¹ Heimildakönnun hafði leitt í ljós 75 fornleifar í landi Narfastaða og Narfastaðasels en að vettvangskönnun lokinni reyndust þær alls 100 talsins. Tekin voru viðtöl við staðkunnuga og gengið á alla minjastaði, þeir hnitsettir og teiknaðir upp ef um rústir var að ræða. Auk þess voru ritaðar ítarlegar lýsingar á hverjum stað fyrir sig.

Efnisskipan í þessari skýrslu er svipuð og í öðrum skýrslum um skráningu fornleifa. Á eftir inngangi er kafli um fornleifaskráningu sem m.a. gefur yfirlit um löggjöf og aðferðir við fornleifaskráningu (2. kafli). Í kjölfar hans fylgir kafli um sögu byggðar á jörðinni og nánasta umhverfi hennar (3. kafli). Síðan er birt skrá yfir fornleifastaði sem kannaðir voru sumarið 2004 (4. kafli). Í 5. kafla er fjallað um fornleifar og landslag á Narfastöðum eftir svæðum. Í 6. kafla eru svo gefið yfirlit um tölfræði og hættumat minjastaða og að lokum settar fram tillögur um kynningu fornminja og frekari rannsóknir á þeim.

Heimildamenn höfunda voru Hreiðar Karlsson, Ingi Tryggvason og Unnsteinn Ingason. Eru þeim færðar bestu þakkir fyrir ómetanlega aðstoð, veitingar og óþrjótandi áhuga á viðfangsefninu. Áður en lengra er haldið er rétt að taka fram að skýrsla þessi er fyrsta fornleifakönnun sem gerð er á Narfastöðum. Hún ætti að vera haldgott yfirlit um fornleifar þar en ekki er víst að hún sé tæmandi. Fleiri minjastaðir gætu átt eftir að finnast með frekari vettvangs- og heimildakönnun og loftmyndatöku.

¹ Sjá: Guðrún Alda Gísladóttir og Orri Vésteinsson. 2001. *Menningarminjar í Reykdælahreppi. Svæðisskráning*. FS151-01021. Fornleifastofnun Íslands.

2. Um fornleifaskráningu og löggjöf

Hátt á aðra öld er liðið síðan skráning fornleifa hófst á Íslandi en þó er enn langt í land að til sé heildstæð skrá um fornleifar á Íslandi. Á síðustu áratugum 19. aldar voru margir minjastaðir kannaðir á vegum Hins íslenska fornleifafélags, einkum staðir sem á einn eða annan hátt tengdust fornsögum og sögu þjóðveldisins. Eftir aldamótin 1900 dró úr fornleifakönnun á vegum félagsins og var þráðurinn ekki tekinn upp að nýju fyrr en um og eftir 1980.

Skoðanir manna á því hvað teljast fornleifar hafa breyst mikið á þessum tíma. Byggingar sem voru hversdaglegar fyrir hundrað árum eru nú orðnar minjar um horfna lífshætti. Skilningur hefur vaknað á nauðsyn þess að skrá upplýsingar um slíkar minjar og vernda þær fáu sem eftir eru fyrir komandi kynslóðir. Nauðsynlegra upplýsinga um gerð og ástand fornleifa er aðeins hægt að afla með vettvangsathugun, og við það er venjulega átt með hugtakinu fornleifaskráning. Til þess að vettvangsathugun komi að fullu gagni verður þó fyrst að taka saman ýmiskonar upplýsingar, bæði skriflegar og munnlegar, sem vísa á minjastaði og geta gefið vísbendingar um hlutverk mannvirkjaleifanna. Slík heimildakönnun er nauðsynlegur undirbúningur undir vettvangsathuganir en hún getur líka skilað sjálfstæðum niðurstöðum. Nægilegar heimildir eru til, til að gefa grófa mynd af fjölda, eðli og ástandi minja á ákveðnum svæðum, og skipuleg heimildauttekt í því skyni getur komið að gagni við skipulagsgerð jafnt sem minjavernd og rannsóknir. Af þessum ástæðum hefur Fornleifastofnun Íslands á undanförunum árum unnið að þróun aðferða við fornleifaskráningu sem fela í sér að skráningunni er skipt í þrjú afmörkuð stig og eru þar höfð til viðmiðunar hin þrjú stig skipulagsvinnu. Svæðisskráning er gerð fyrir svæðisskipulagsgerð, aðalskráning fyrir aðalskipulagsgerð og deiliskráning fyrir deiliskipulagsgerð. Svæðisskráning felst í öflun heimilda um fornleifar á viðkomandi skipulagssvæði og söfnun gagna sem gefa margvíslegar vísbendingar um menningarminjar. Markmið svæðisskráningar er að gefa heildaryfirlit um ástand og eðli menningarminja á skipulagssvæðinu, finna og skilgreina svæði og staði sem eru sérstaklega athyglisverðir eða í sérstakri hættu og vera undirbúningur undir aðalskráningu fornleifa. Aðalskráning felst í vettvangsvinnu og miðar að því að staðsetja og kortleggja einstaka minjastaði og lýsa þeim á skipulegan hátt. Deiliskráning er síðan nákvæmari úttekt á litlu svæði og er unnin samhliða áætlanagerð um endanlega ráðstöfun jarðnæðis.

Á undanförunum árum hafa verið gerðar breytingar á löggjöf um verndun fornleifa og

hefur eftirlit með framkvæmd laganna verið aukið. Samkvæmt 10. grein þjóðminjalaga (nr. 107, 2001), eru allar fornleifar á Íslandi friðhelgar: „Fornleifum má enginn, hvorki landeigandi, ábúandi né nokkur annar, spilla, granda né breyta, ekki heldur hylja þær, laga né aflaga né úr stað flytja ...“ Er þessi fornleifakönnun í anda þeirra markmiða sem sett hafa verið þessari löggjöf. Mat á áhrifum framkvæmda á fornleifar gerir kröfur um fjölþætta athugun á heimildum og vettvangsrannsókn, enda er skilgreining á fornleifum í þjóðminjalögum víðtæk. Til fornleifa teljast hvers kyns leifar fornra mannvirkja og annarra staðbundinna minja sem menn hafa gert eða mannaverk eru á, svo sem:

- a. búsetulandslag, byggðaleifar, bæjarstæði og bæjarleifar ásamt tilheyrandi mannvirkjum og öskuhaugum, húsaleifar hvers kyns, svo sem kirkna, bænahúsa, klaustra og búða, leifar af verbúðum, naustum, verslunarstöðum og byggðaleifar í hellum og skútum;
- b. vinnustaðir þar sem aflað var fanga, svo sem leifar af seljum, verstöðvum, bólum, mó gröfum, kolagröfum og rauðablæstri;
- c. gömul tún- og akurgerði, áveitumannvirki og leifar eftir veiðar til sjávar og sveita;
- d. gamlir vegir, stíflur, brýr, vatnsvöð, varir, hafnir og bátalægi, slippir, ferjustaðir, kláfar, vörður og vitar og önnur vega- og siglingamerki ásamt kennileitum þeirra;
- e. virki og skansar og önnur varnarmannvirki;
- f. gamlir þingstaðir, meintir hörgar, hof og vé, brunnar, uppsprettur, álagablettir og aðrir staðir og kennileiti sem tengjast siðum, venjum, þjóðtrú eða þjóðsagnahefð;
- g. áletranir, myndir eða önnur verksummerki af manna völdum í hellum eða skútum, á klettum, klöppum eða jarðföstum steinum og minningarmörk í kirkjugörðum;
- h. haugar, dysjar og aðrir greftrunarstaðir úr heiðnum eða kristnum sið;
- i. skipsflök eða hlutar úr þeim.

Minjar 100 ára og eldri teljast til fornleifa, en heimilt er þó að friðlýsa yngri minjar.

Það er skýrt af þessari skilgreiningu að fornleifar eru ekki aðeins öll mannvirki heldur einnig staðir sem á einn eða annan hátt tengjast menningu og atvinnuvegum, hvort heldur sem er vöð eða álagablettir. Þessari skilgreiningu er fylgt við hefðbundna fornleifaskráningu.

Í lok árs 2004 höfðu upplýsingar um 60000 minjastaði verið færðar inn í Ísleifu, gagnagrunn Fornleifastofnunar Íslands. Þar af höfðu tæplega 17000 verið skoðaðir á vettvangi.

3. Byggðasaga

Til að geta sett niðurstöður fornleifaskráningar í fræðilegt samhengi er nauðsynlegt að vita eitthvað um sögu byggðar á svæðinu sem er til rannsóknar. Byggðasaga er einn sá grunnur sem áætlanir um frekari rannsóknir, t.d. uppgrefti, ættu að byggja á. Vitneskja um sögu byggðar eykur líkur á að rannsóknarefni fornleifafræðinga séu mótuð og þar af leiðandi fáist markvissari niðurstöður. Heimildir sem nýtast við ritun byggðasögu eru t.d. fornrit, þ.e. Landnáma, Sturlunga og Íslendingasögur, Fornbréfasafn, tölur um dýrleika jarða og upplýsingar um staðsetningu kirkna og bænhusa. Almennt er álitíð að bæir sem höfðu yfir slíkum byggingum að ráða hafi byggst snemma, enda hafi bænhusin almennt verið stofnsett fljótlega eftir árið 1000. Þá eru kuml óræk sönnun um forna byggð. Einnig koma bæjanöfn að góðu gagni þegar á að reyna að ákvarða í hvaða röð jarðir hafi byggst sem og landamerki. Þá eru kuml úr heiðni óræk sönnun um forna byggð. Þegar aðeins ein jörð er tekin til athugunar, líkt og hér, er nauðsynlegt að átta sig á samhenginu og stöðu hennar innan svæðisins, þ.e. hvernig jarðirnar í kringum hana hafi byggst. Því verður hér í fyrstu stiklað á stóru hvað varðar byggð í Reykjadal, einkum á svæðinu kringum Narfastaði, þ.e. norðan frá byggðarklasanum milli Vestmannsvatns og Mýraraxlar (Helgastaðir, Einarssstaðir, Breiðamýri) og suður að Stafni.

Samkvæmt Landnámabók eignaði Náttfari, þræll Garðars Svavarssonar, sér Reykjadal fyrstur manna „ok hafði merkt á viðum“.² Eyvindur, sonur Þorsteins höfða, er hins vegar sagður hafa rekið Náttfara á braut og látið hann hafa Náttfaravíkur við Skjálfanda. Eyvindur á síðan sjálfur að hafa numið Reykjadal upp frá Vestmannsvatni og bjó hann að Helgastöðum. Bróðir Eyvindar, Ketill hörski, kom svo á eftir honum og bjó á Einarssstöðum. Þriðji landnámsmaðurinn bjó síðan á Þverá í Laxárdal. Fóstbræðurnir Vestmaður og Úlfur námu Reykjadal fyrir vestan Laxá og upp til Vestmannsvatns en Grenjaður Hrappsson bjó á Grenjaðarstað.³ Reykdæla saga og Víga-Skútu greinir einnig frá landnámi í dalnum. Samkvæmt henni ákvað Eyvindur að fara á undan Katli til Íslands, því hann kvaðst heyra gott af Íslandi sagt. Ketill vildi ekki fara þá þegar en bað þó bróður sinn um að nema svo mikið land að báðir gætu búið þar. Helgastaðir voru, skv. sögunni, kenndir við Helga son Eyvindar.⁴

Sóknarkirkjur á svæðinu voru á Einarssstöðum og Helgastöðum en hálfkirkjur á

² ÍF I, 276

³ Sama, 279

⁴ ÍF X, 151-152

Breiðumýri og Stóru-Laugum. Á Hólum var bænhús sem og á Daðastöðum. Lyngbrekka byggðist úr Daðastaðalandi 1933 og þegar bóndinn ætlaði að grafa sér votheysgryfju kom hann niður á „mikið safn af beinagrindum.“⁵ Þetta var í nokkurri fjarlægð frá núverandi bæjarstæði, enda virðist sem Daðastaðabærinn hafi verið fluttur til.

Einnig er talið að bænhús hafi verið á Halldórsstöðum, Höskuldsstöðum og í Kasthvammi.⁶ Af þessu öllu virðist ljóst að öflugasti byggðakjarni svæðisins hefur verið í Reykjadal miðjum, á svæðinu norðan og norðaustan undir Mýraröxl. Þar hefur hjáleigubýggð líka orðið gríðarþétt, sennilega snemma á öldum.

Margar ástæður eru fyrir því að ætla að bæirnir innst í Reykjadal og í jaðri Mývatnsheiðar hafi byggst síðar en þeir sem eru í dalbotninum miðjum. Í fyrsta lagi eru það landgæðin og hæð yfir sjávarmáli, líklegt er að landnemar hafi kosið láglendi sem hentaði vel til ræktunar fram yfir heiðlendi líkt og það sem ráðandi er á Narfastöðum. Í öðru lagi má nefna bæjanöfn en –*staðir* eru almennt taldir hafa tiheyrð lægri þjóðfélagsstigum og byggst síðar en bæir sem heita einföldum náttúrunöfnum líkt og t.d. Hólar, Laugar og Mýri, en það var hið upphaflega nafn á Breiðumýri.⁷ Þetta kallar á nokkuð flóknar útskýringar í sambandi við byggðarkjarnann í dalbotninum, enda greinir Landnáma frá því að land hafi fyrst verið numið á Helgastöðum og Einarstöðum. Út frá byggðanöfnum virðist líklegast að Mýri hafi byggst fyrst en einhverra hluta vegna hafi sóknarkirkjan risið á Einarstöðum.

Kuml eru ein áreiðanlegasta vísbending um forna byggð sem völ er á og hafa þónokkur slík fundist í Reykjadal. Mestur er kumlateigur sem fannst við Glaumbæ, norðan Einarstaða. Sumarið 2004 var rannsakað kuml á Daðastöðum. Þar höfðu verið grafnir bæði maður, hestur og hundur ásamt ýmsum gripum.⁸ Mannabein hafa fundist á tveimur stöðum á Narfastöðum, annars vegar skammt frá gamla íbúðarhúsinu en þar spölkorn frá fannst síðar koparklukka úr kaþólsku sem talin er geta verið frá því fyrir 1200. Þetta tvennt hefur verið talin næstum óræk sönnun þess að bænhús hafi verið á bænum til forna en þess finnst hvergi getið í heimildum. Á hinn bóginn hafa tvívegis fundist bein í Gráholti, þar sem nú stendur íbúðarhús Unnsteins Ingasonar, fyrst þegar efni var tekið þar til vegagerðar, líklega snemma á 20. öld og síðan aftur þegar húsið var byggt 1978. Hugsanlegt er að um sömu bein hafi verið að ræða en ekki vitað til að gripir eða hrossbein hafi komið upp með þeim og því ekki hægt að staðfesta að þar hafi verið kuml úr heiðni. Í seinni tíð hafa þær sagnir komist á kreik að landpóstur hafi verið ráðinn af dögum og huslaður með leynd í holtinu en það verður að teljast

⁵ Garðar Jakobsson 1993, 116

⁶ Sjá t.d. Guðrún Alda Gísladóttir og Orri Vésteinsson 2001, 13-14

⁷ Ólafur Lárusson 1944, 41

⁸ Munnlegar upplýsingar frá Adolf Friðrikssyni.

öllu ólíklegri skýring en að um kuml sé að ræða. Narfastaða er fyrst getið í ritheimild árið 1536. Það ár er ritað bréf á Flugumýri í Skagafirði þar sem gert er kunnugt að Ari lögmaður Jónsson selji Páli Grímssyni nokkrar jarðir í Langadal og Laxárdal en fái í staðinn Einarstaði, Glaumbæ, Hallbjarnarstaði, Narfastaði, Fljótsbakka, Viða (Víða) og Hellu við Mývatn.⁹ Eitthvað hefur komið upp á með þessi viðskipti (athuga betur) því að árið 1553 eru Páli Grímssyni dæmdir Narfastaðir til eignar ásamt 12 hdr. í Hallbjarnarstöðum í stað jarða sem höfðu verið dæmdar Einari Úlfssyni.¹⁰ Aftur er Narfastaða getið síðar sama ár og virðast þá hluti af gjöf sem Ari lögmaður Jónsson gefur Helgu dóttur sinni.¹¹

Árið 1567 er bæjarins getið í tengslum við hórdómsbrot. Þá ber Oddur Þorsteinsson, fyrrum til heimilis að Narfastöðum, vitni um að eiginkona títtnefnds Páls Grímssonar hafi haft samræði við Benedikt nokkurn Einarsson bæði fyrir og eftir giftingu. Páll tók þessu skiljanlega illa og segir Oddur að hann hafi farið ríðandi á eftir Benedikt og viljað slá hann og hafi hann aldrei mátt óhultur fara fyrir Páli um Reykjadal. Þótt skemmtilegar séu veita þessar upplýsingar harla litla vitneskju um byggð á Narfastöðum eða mikilvægi bæjarins innan héraðs. E.t.v. er hin algera heimildapurrð um bæinn fram á 16. öld til vitnis um að þar hafi aldrei búið höfðingjar og völd verið hverfandi lítil, enda bærinn við jaðar byggðarinnar en þungamiðjan hefur ávallt verið norðar.

Ef litið er til landamerkja virðist líklegt að bæði Narfastaðir og Daðastaðir hafi í upphafi byggst úr landi Hóla. Daðastaða er fyrst getið í kaupbréfi frá 1463 og er bærinn þar nefndur *Dattstaðir*.¹² Bænhús hafa eins og áður segir verið á báðum jörðunum og verður því að teljast líklegt að þær hafi byggst snemma, a.m.k. fljótlega eftir árið 1000.

jörð	dýrleiki 1712	dýrleiki 1847
Helgastaðir	ekki vitað	26
Hamrar	20	20
Glaumbær	30	20
Einarstaðir	90	55
Kvígindisdalur	20	20
Breiðamýri	40	40
Hólar	20	20
Daðastaðir	28	26
Narfastaðir	30	15
Narfastaðasel	tíundað með heimajörð	tíundað með heimajörð
Stafn	10	10
Víðar	12	12
Máskot	5	5
Hallbjarnarstaðir	20	26

⁹ DI IX, 766

¹⁰ DI XII, 540-542

¹¹ DI XII, 603

¹² DI V, 396

Hjalli	?	20 (?)
Litlu-Laugar	20	20
Stóru-Laugar	60	30
Öndólsstaðir	?	20
Halldórsstaðir + partur	26	26

Tafla: Dýrleiki jarða í Reykjadal skv. Jarðabók Árna og Páls 1712 og Jarðabók Johnsens 1847

Það vekur furðu hvað Narfastaðir falla mikið í verði frá því að jarðabókin var skrifuð 1712 og þar til Johnsen gerði jarðatal sitt 1847. Í elstu heimildinni er jörðin metin á 30 hundruð, 1805 var hún komin niður í 20 hdr. og loks 1847 í 15 hdr. Ekki er ljóst hvað hefur valdið þessu mikla verðfalli og mat jarðarinnar breyttist meira en nokkurrar jarðar í nágrenninu. 1847 voru t.d. Daðastaðir enn metnir á 26 hdr. og skýtur nokkuð skökku við, a.m.k. ef litið er til þess að Narfastaðir áttu miklu meira land og eru raunar ein allra landmesta jörð í Reykjadal. Á sama tíma hækkuðu Hallbjarnarstaðir í verði, úr 20 hdr. upp í 26. Slíkt verðfall er óvenjulegt og helst að giska á að hluti Narfastaða hafi verið seldur burt þótt ekki finnist þess getið í heimildum. Narfastaðasel virðist alltaf tíundað með heimajörðinni svo að ekki liggur skýringin þar.

Byggð á Narfastöðum virðist hafa verið stöðug og ekki að sjá af heimildum að bærinn hafi nokkurntíma lagst í eyði. Þrátt fyrir mikið landrými hefur hjáleigubbyggð aldrei orðið mikil, hvorki þar né heldur á Daðastöðum eftir því sem næst verður komist. Í sóknarlýsingu Helgastaðasóknar eru talin þrjú eyðikot í Narfastaðalandi en ekki nefnd með nöfnum og hefur presturinn, sr. Sigurður Grímsson á Helgastöðum, líkast til byggt vitneskju sína á frásögnum af rústum.¹³ Tvö gerðisörnefni eru skammt frá bæ, Syðragerði og Ytragerði, og sjást á báðum stöðum rústir og garðlög í kring. Á fyrrnefnda staðnum er talið hafa verið fjárhússtæði í Jarðabók Árna og Páls en á Ytragerði var byggð skv. sama riti framyfir miðja 17. öld.¹⁴ Ekki er vitað um hvenær hún komst fyrst á. Narfastaðasel komst í fasta byggð 1836 og fór ekki í eyði fyrr en 1940. Þar hafði verið búið í 1-2 ár á 17. öld.¹⁵ Aðrar hjáleigur er ekki vitað um í landi Narfastaða en rústir gætu bent til að byggð hafi verið utan í Flagás, sjá fornleif SP-282:019.

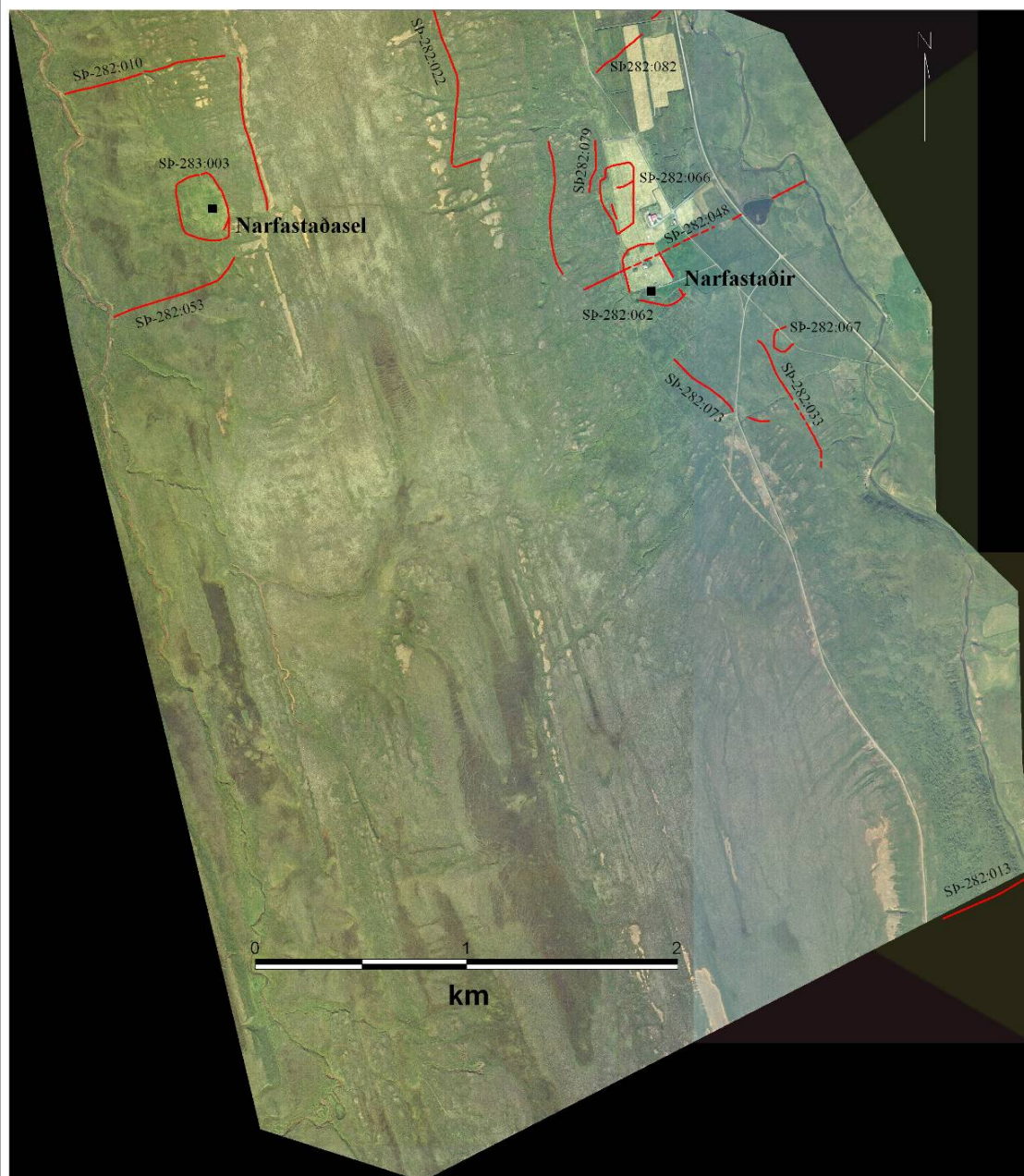
Setja má fram ýmsar tilgátur um þróun byggðar á Narfastöðum út frá fornleifunum, einkum hinum veglegu garðlögum sem enn sjást þar víða. Í fyrsta lagi má benda á að gríðarleg garðlög sem virðast afmarka heimaland Narfastaðasels gætu bent til að byggð af einhverju

¹³ SS, 112

¹⁴ JÁM XI, 186-187

¹⁵ JÁM XI, 187

tagi hafi verið komin á þar snemma.

Kort 1: Garðlög á Narfastöðum. Garðlögin eru táknúð með rauðum línum. Loftmynd frá Loftmyndum ehf.

Í öðru lagi vekur athygli að sum garðlaganna virðast hafa verið hlaðin áður en Narfastaðabærinn byggðist á núverandi bæjarstæði. Bærinn stendur sunnan við Gamlagarð sem liggur þvert yfir túnið til vesturs allt frá Reykjadalssá en sveigir síðan í norður. Þetta gæti

styrkt þá tilgátu sem sést m.a. í örnefnalýsingu að Ytragerði hafi verið upphaflegra bæjarstæði en af einhverjum sökum hafi bærinn verið fluttur suður fyrir Gamlagarð – þá væntanlega eftir að garðurinn féll úr notkun. Þess má geta að sambærileg garðlög, sem grafið hefur verið í í Suður-Þingeyjarsýslu, eru töluvert langt undir gjóskulagi sem féll árið 1477 og hefur því verið hætt að nota þau löngu fyrir þann tíma. Þar að auki má benda á að bronsklukkan sem fannst við hlaðið á Narfastaðabænum fyrir um áratug er talin vera frá því fyrir 1200 – en eitt og sér eru það auðvitað haldlítill rök fyrir því að bærinn hafi verið fluttur fyrir 1200, enda gæti svo mikill kjörgripur hafa verið í notkun um aldaraðir.

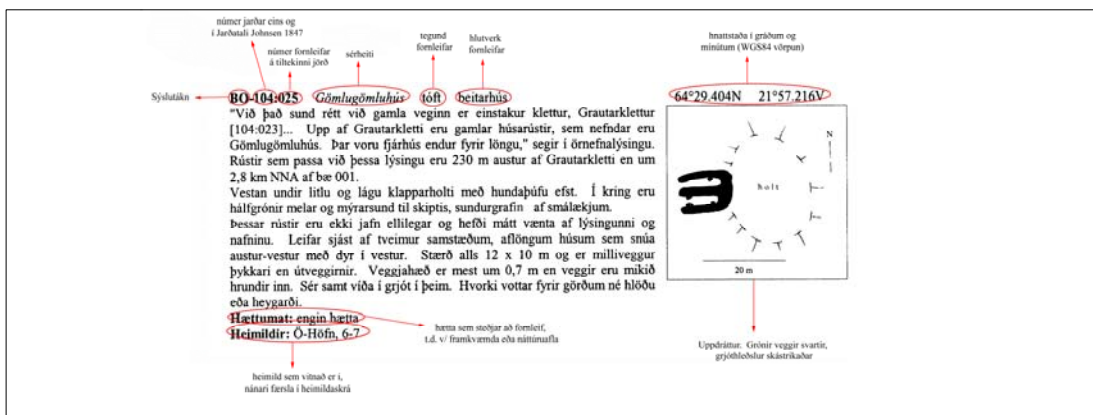
Fyrirkomulag garðlaganna, bæði Gamlagarðs 048 og garðs 022 ofar í brekkunni, minnir nokkuð á þekkt dæmi frá Skörðum í Reykjahverfi, þ.e. ef takast mætti að rekja garð 022 lengra til austurs. Á Skörðum hefur garður verið hlaðinn, að því er virðist til að afmarka heimaland bæjarins en síðan gengur annað garðlag, sem hlýtur að vera tilkomið einhverju síðar út frá honum til norðurs og síðan vesturs, að Mýrarkvísl og afmarkar þannig svæði sem er um 1,8 x 1,3 km að stærð. Innan þess sjást rústir tveggja meintra býla en hvorki hefur verið grafið í þau né garðinn og því ekkert hægt að fullyrða um aldur eða hlutverk. Með samanburði á þessum tveim stöðum mætti velja fyrir sér hvort garður 022 sé upphaflegri en Gamligarður og hafi átt að marka heimaland Daðastaða frá afrétti, síðar hafi annað garðlag, títtnefndur Gamligarður, verið byggt út frá því og innan þess komist á ný byggð, Narfastaðir. Í öllu falli virðast litlar líkur á að núverandi bæjarstæði sé upphaflegt.

Það er mikilvægt í þessu samhengi að minnast á að fornleifafundir benda til að Daðastaðabærinn hafi einhverntíma verið fluttur til. Þegar bóndinn í Lyngbrekku ætlaði að grafa fyrir votheysgryfju kom upp fjöldi beinagrinda eins og áður var greint frá og sumarið 2004 var grafið upp kuml rétt fyrir ofan Lyngbrekkubæinn. Þar sem hann stendur nú voru áður miklar rústir, nefndar Daðastaðagerði, og má telja nokkuð víst að þar hafi verið upphaflegt bæjarstæði Daðastaða.

Hafi þetta verið raunin, þ.e. að Daðastaðir hafi upphaflega staðið á Daðastaðagerði og Narfastaðir á staðnum sem nú heitir Ytragerði, hefur aðeins verið um 1 km milli bæjanna, sem vekur upp spurningar ef horft er til alls þess landflæmis sem úr var að velja sunnan Hóla. Á þessu stigi verður þó að fara varlega í að draga ályktanir um breytt byggðamynstur, enda hefur aðeins mjög takmörkuð fornleifaskráning farið fram í Reykjadal og því ekki verið skoðað samhengi minja á Narfastöðum við nágrennið. Í 6. kafla eru settar fram tillögur um frekari fornleifarannsóknir á Narfastöðum sem byggjast að nokkru leyti á þessum vangaveltum.

4. Fornleifaskrá

Í skráningarkerfi Fornleifastofnunar hefur hver sýsla skammstafað heiti (ÁR, SP o.s.frv.) og hver jörð hefur þriggja stafa númer. Miðað er við jarðaskiptingu eins og hún kemur fyrir í Jarðatali Johnsens frá 1847 og byggir tölusetning jarðanna á því. Skipting jarða um miðja 19. öld ræður ekki aðeins númerum í skránni heldur er miðað við hana þegar ákvarðað er hvaða jörð ákveðnir minjastaðir tilheyra. Hverjum minjastað er gefin kennitala sem er þriggja stafa númer sem hengt er við sýslutákn og jarðarnúmer (dæmi: ÁR-489:001). Fornleifaskrá hvernar jarðar hefst á stuttu yfirliti yfir skiptingu jarðarinnar, eignarhald hennar og matsverð, og einnig er gefin stutt lýsing á náttúrufari og búskaparaðstæðum og sléttun túna. Þar á eftir kemur listi yfir fornleifar sem fundist hafa heimildir um.

Dæmi um skráningu á dæmiaerðum minjastað

Í skránni fær hver minjastaður eina grein og er framsetning upplýsinganna stöðluð. Í fyrstu línu hvernar greinar eru grunnupplýsingar auðkennisnúmer, sérheiti, tegund, hlutverk og hnattstaða. Á eftir auðkennisnúmeri kemur sérheiti hennar ef eitthvert er og síðan tegund. Með tegundarflokkun er leitast við að skilgreina hvers eðlis fornleifin er, þ.e. hvort um er að ræða mannvirki af einhverju tagi sem enn sést, og þá hverskyns (t.d. tóft, garðlag eða varða), mannvirki sem vitað er um en er horfið (heimild, örnefni) eða fornleif sem ekki hefur verið mannvirki (álagablettur, sögustaður eða nátttröll). Allir fornleifastaðir eru greindir til tegundar en hlutverk þeirra er ekki alltaf hægt að ákvarða. Á eftir hlutverki kemur hnattstaða minjastaðarinnar í gráðum og mínútum. Mæling hnattstöðu er gerð með GPS staðsetningartækjum (stillingin WGS 84) og er mælt í miðju

hvers minjastaðar. Áætlað frávik frá miðju sé ekki meira en 10 metrar að meðaltali. Þar sem getur um „heimild um...“ t.d. útihús, þá er átt við að eingöngu eru til heimildir um staðinn, en minjar hafa ekki fundist á vettvangi við skrásetningu. Þó engar minjar hafi fundist, er engu að síður tekin hnattstaða staðarins ef unnt hefur verið að ákvarða hann á grundvelli fyrirliggjandi upplýsinga með um 50 metra fráviki.

Í annarri línu hefst lýsing minjastaðar oftast á tilvitnun í fyrirliggjandi heimildir en síðan er staðsetningu hans lýst. Þar á eftir kemur oft lýsing á aðstæðum og síðast lýsing á mannvirkinu sjálfu ásamt með öðrum upplýsingum sem við eiga.

Í næstsíðustu línu er lagt mat þá hættu sem minjastaðurinn kann að vera í. Hættustig eru eftirfarandi: 1) engin hættu, 2) hættu og 3) stórhættu. Þeir minjastaðir sem eru fjarri byggð og öllu því umróti sem hugsanlega gæti skemmt þá teljast ekki í hættu. Minjar á eða við svæði þar sem framkvæmdir eiga sér stað teljast í hættu ef hugsanlegt er talið að þeim verði rótað. Sem dæmi um slíka staði má telja fornleifar í túni en þær teljast í hættu vegna þess umróts sem fylgir ábúð og búskap og minjastaðir sem eru á svæði þar sem framtíðar landnotkun er óráðin. Í stórhættu teljast minjastaðir þar sem miklar líkur teljast á að stöðum kunni að verða raskað vegna áætlaðs eða fyrirsjáanlegs umróts. Sem dæmi um slíka staði má nefna minjastaði sem eru á skipulagssvæði þéttbýlis, inni í skógræktarreitum, innan áhrifasvæðis stórframkvæmda eða sem uppblástur ógnar.

Gerð er grein fyrir hver er hættuorsök hverju sinni. Þá er í síðustu línu getið heimilda ef einhverjar eru, oft með skammstöfunum, en úr þeim er leyst í heimildaskrá aftast í skýrslunni.

SB-282 Narfastaðir

1712: 30 hdr. og meðtaldar eru eyðihjáleigurnar Ytragerði og Syðragerði. „Narfastada Sel [SB-283] heitir selstaða heimajarðarinnar á Seljadalnum,..“ JÁM XI, 186-87. Narfastaðir B: Árið 1977 voru reist á jörðinni hús og 1/2 Narfastaðir teknir á leigu. Narfastaða er fyrst getið 6. maí árið 1536 en þá seldi Ari lögmaður Jónsson Páli Grímssyni nokkrar jarðir og fékk í staðinn m.a. Narfastaði. DI IX, 766.

1919: Tún 5,1 ha. sléttun um 9/10 (óskýrt). "Engjar öngvar, nema hvað hent er í úthögum innan um víðirunna. Úthagar eru góðir og miklir." JÁM XI, 186. "Bærinn stendur norðan undir Narfastaðafelli, sem er bratt austan allt niður að Reykjadalssá. Í brekkunni er birkiskógur. Suður og suðvestur frá bænum er hallalítill brekka upp á fellið og vestan við bæinn er lágur háls. Landið er víðáttumikið og mjög vel gróið. Segja má að túnræktarmöguleikar skipti hundruðum ha." BBSÞ, 392. Hér er eini skógurinn vestan ár í Reykjadal sem getið er í Jarðabók Árna og Páls árið 1712.

SB-282:001 Narfastaðir bæjarhóll bústaður

65°40.498N 17°21.070V

Gamli bærinn á Narfastöðum var þar sem elsta íbúðarhúsið á jörðinni, byggt 1924 eða 1925, er nú. Gamli bærinn var um 550 m VSV (ofan) við núverandi þjóðveg og 310 m suðvestan við aðalhúsnæði bændagistingar á Narfastöðum.

Gamli bærinn á Narfastöðum, horft í norðvestur

Elsta íbúðarhúsið á Narfastöðum stendur á bæjarhól. Það er timburhús með hlöðnum kjallara. Bæjarhóllinn er um 45 X 30 m stór og snýr austur-vestur. Hann fjarar út til vesturs fast vestan við íbúðarhúsið þar sem aflíðandi brekka rís til vesturs. Hann fjarar út til suðurs skammt sunnan við íbúðarhúsið, við bæjarlækinn sem rennur niður hlíðina um 20 m sunnan við íbúðarhúsið. Norður- og austurhlíðar bæjarhólsins eru greinilegastar. Til norðurs liggur rani úr honum, nokkru lægri en sjálfur hóllinn í um 13 m til norðurs. Þar sem bæjarhóllinn er hæstur er hann um 2 m á hæð.

Torfbær var á Narfastöðum um aldamótin 1900. Árið 1907 var byggt framhús úr timbri við torfbæinn en 1924 var byggt hús að baki og síðustu leifar torfbæjarins rifnar. Er það húsið sem enn stendur, óbreytt að öðru leyti en því að

skúrbygging sem var reist upp við það er horfin. Sambyggt torfbænum að norðan var fjós en innangengt var í það úr bænum. Torfveggur var að norðanverðu í fjósinu. Yngra fjós var vestan við það eldra en bæði fjósin hafa verið rífin þótt steinsteyptur grunnur þess yngra sé enn greinilegur. Bæjarhóllinn hefur tekið töluverðum breytingum í seinni tíð. Sléttað var úr snidduhlöðnum garði og ójöfnum fast vestan við hús (sjá 068) en þar var gætt að slétta einungis yfir hleðslur sem komið var niður á, ekki ryðja þeim út. Að öðru leyti hefur litlu verið rótað eða rutt til á hólum en breytingarnar stafa að mestu af stófelldum uppfyllingum. Miklu efni hefur verið bætt við hólinn austanverðan, nú síðast fyrir fáeinum árum. Hann hefur því aðallega stækkað til austurs en einnig dálítið í norður.

Hættumat: hættu, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1919

SB-282:002 heimild um smiðju

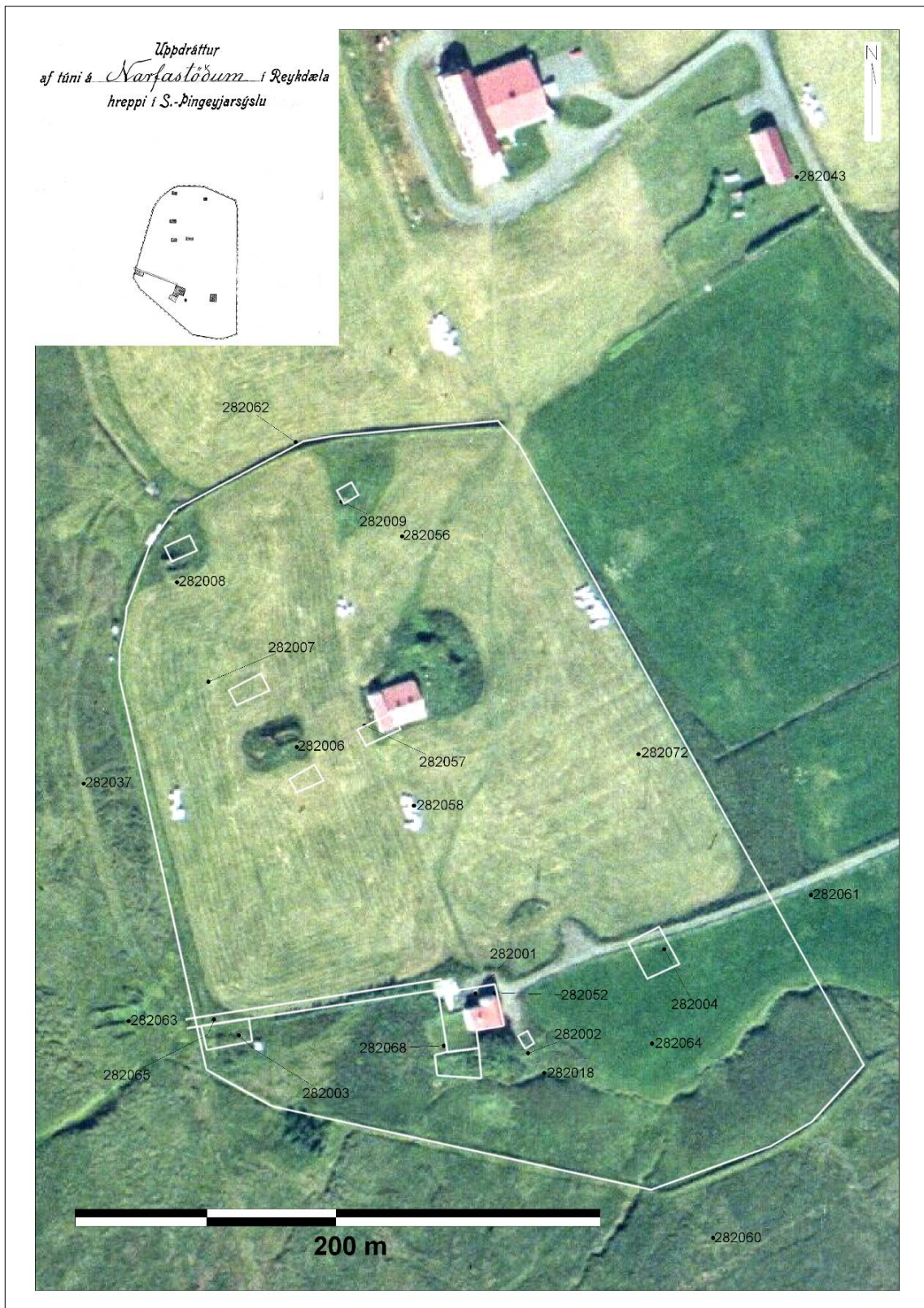
65°40.485N 17°21.044V

Smiðja, byggð úr torfi og grjóti, var tæpum 10 m suðaustan við bæ 001, um 15 m suðvestan við horn íbúðarhússins sem nú stendur (byggt 1924). Smiðjan var í jaðri bæjarhóls en 10-15 m sunnan hennar rennur bæjarlækurinn. Smiðjan stóð í suðurjaðri bæjarhólsins. Þar er nú órækt.

Í dagbók Sigurðar Jakobssonar kemur fram að byrjað hafi verið að hlaða smiðjutóft þann 13. maí 1911 og smiðja hafi verið reist þann 6. júlí sama ár. Líkast til er þar átt við þessa smiðju en ekki ljóst hvort hún var reist frá grunni eða endubýggð úr eldra mannvirki. Smiðjan stóð uppi fram til um 1970 en nú eru öll ummerki um hana horfin. Sumarið 2004 var grafinn grunnur skurður frá palli norðan við íbúðarhús og í læk og við þær framkvæmdir komu upp nokkrir járnverkfæri og blekbytta þar sem smiðjan var. Nokkuð af grjóti var einnig í jörðu á þessum stað.

Hættumat: hættu, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1919; Dagbók Sigurðar Jakobssonar

Kort 2: Fornleifar í Narfastaðatúni. Útlínur túnakorts frá 1919 eru merktar inn með hvítu en túnakortið sjálft er innfellt í horninu efst. Loftmynd frá Loftmyndum ehf.

SB-282:003

Lambhús

tóft fjárhús

65°40.488N 17°21.182V

Fjárhústóft 003, horft í norðaustur

aftar (vestar) sem snýr norður-suður en framar (austur) fjárhús (A) sem snúa austur-vestur. Op var á milli hólfanna og op virðist einnig hafa verið norðurvegg fjárhústóftarinnar, nálega þar sem norðvesturhorn reykkofa er. Tóftin er stæðileg, mest um 1,8 m á hæð. Veggir eru úr torfi og grjóti, en grjóthleðslur eru mest áberandi í hlöðunni. Annars staðar eru veggir fremur hrundir og grónir og því grjóthleðslur minna áberandi. Hvorki sjást jötur né garðar í tóftinni en Hreiðar Karlsson man eftir garða þar. Reykkofinn austast í tóftinni stendur enn undir þaki. Hann er um 3 X 3 m að innanmáli og er vestari hluti hans töluvert niðurgrafinn. Kofinn er hlaðinn úr torfi og grjóti. Grjóthleðslurnar eru um 1 m á hæð en torf mest 0,6-0,7 m þar ofan á. Timburgrind er í kofanum og hvílir bárujárnsþak á henni.

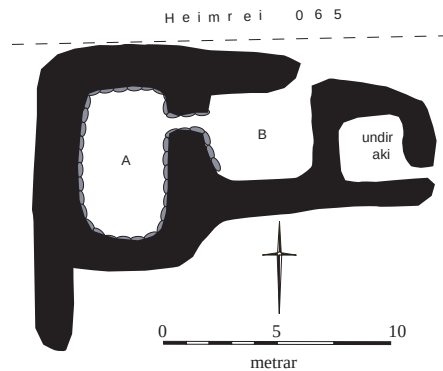
Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1919

Fjárhús stóðu efst í túni, sambyggð við túngarð 062, innan hans. Standa tóftir þeirra enn uppi. Húsin eru um 70 m ofan við gamla bæinn 001. Í vestasta hluta tóftarinnar hefur síðar verið byggður reykkofi úr torfi og grjóti, en hann var upphaflega notaður sem hænsnakofi.

Tóftin er á kafi í gróðri. Norðan við hana eru sléttuð tún, en annars móar og grasi gróið svæði. Trjárækt er sunnan og austan við tóftina en ekki hefur verið gróðursett í tóftina sjálfa. Hlið var á túngarði fast norðan við húsið og lá heimreiðin á bænum (065) í gegnum það og meðfram fjárhúsinu norðanverðu til austurs.

Tóftin er samtals 19 X 18 m að stærð og snýr austur-vestur. Hún hefur verið tvískipt; hlaða (B)

SB-282:004 Götuhaus heimild um fjárhús

65°40.506N 17°20.975V

"Efra og Neðra hesthús [008 og 009] voru norður undir vallargarði [062] en Götuhaus beint niður af bænum. Þessi hús eru nú ýmist horfin eða rústir einar," segir í örnefnaskrá. Götuhaus voru 50-60 m neðan (austan) við bæ 001. Þau voru þar sem nú er hæð í túninu fast sunnan heimreiðar. Húsin eru merkt inn á túnakort frá 1919.

Sléttuð en dældótt hæð í túni. Hæðin þar sem Götuhaus stóðu er 12-14 X 10-12 m stór og snýr austur-vestur þó að dældirnar virðist fremur snúa norður-suður. Í húsunum voru tveir garðar.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Narfastaðir, 8 og Túnakort 1919

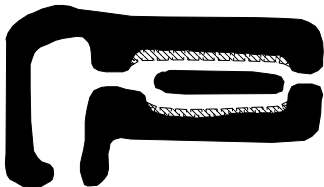
SB-282:005 heimild um kolagröf

Á lágflugsloftmyndum sem Árni Einarsson hefur tekið sjást kolagrafir uppi á Narfastaðahálsi, milli Narfastaða og Narfastaðasels. Þessar grafir hafa ekki verið skoðaðar á vettvangi.

Þurr mólendi og sumstaðar uppblástur.

SB-282:006 Nýhús tóft fjárhús 65°40.550N 17°21.156V

Fjárhústóft er 30-40 m vestur af Hólshúsum 057 og rúma 100 m norður af bæjarhól 001. Hús er sýnt á þessum stað á túnakorti frá 1919 og var skv. Hreiðari Karlssyni nefnt Nýhús.

20 m

Tóftin er í túni sem hefur verið sléttuð allt um kring - henni hallar örlítið til austurs.

Tóftin er mjög stæðileg, af einföldum garðahúsum með hlöðu, alls 15 x 9 m stór. Veggir eru lítið sem ekkert farnir að hrynja, einkum stendur strenghlaðinn torfveggur milli húss og hlöðu vel. Tóftin snýr austur-vestur. Dyr eru í austurátt, þar hangir enn uppi ófúin stoð í dyrum sem eru við það að falla saman. Dyraumbúnaður sést. Bárujárnsplata hefur verið lögð yfir dyraopið og tyrft yfir. Tóft

Strenghleðsla í fjárhúsvegg 006

fjárhúsanna er alls 7 m breið en hlaðan aftan við er allt að 9 m að breidd. Fjárhúsin hafa verið um 10 m löng en við vesturenda þeirra er þverhleðsla milli þeirra og hlöðunnar, allt að 2,5 m hár torfveggur, geysivel hlaðinn með grjóttundirstöðu. Norðurhluti hans er heillegur, dyr í miðju en suðurhlutinn annaðhvort fallinn eða hefur aldrei verið hærri. Vestan milliveggjar taka við ógreinilegri leifar hlöðu eða heygarðs, á kafi í grasi. Hann er um 5 m frá austri til vesturs en virðist ná lengra til suðurs en tóftin, sem nemur 2-3 metrum. Garðaleifar eru í miðju tóftar en sjást illa vegna grasvaxtar. Veggir eru í einkar góðu ástandi og vel hlaðnir, suðurlangveggur þó sýnu lakastur, enda hefur hann hrunið út. Fremur kantað, meðalstórt grjót er í veggjum en torf efst. Fjárhúsin voru notuð fyrir fé allt fram til um 1960 og hugsanlega höfð eitthvað fyrir hross eftir það.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1919

SB-282:007 *Miðhús* heimild um útihús

"Norðvestast í heimatúni hét Miðhúsbrekka [...]," segir í örnefnalýsingu. Hús sem koma heim og saman við lýsinguna eru merkt inn á túnakort frá 1919, 30-40 m norður af vesturenda Nýhúss 006.

Þar er sléttað tún sem hallar til austurs.

Húsið er með öllu horfið.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1919; Ö-Narfastaðir, 8

SB-282:008 *Efra-Hesthús* tóft hesthús

65°40.584N 17°21.213V

"Efra og Neðra hesthús [sjá 009] voru norður undir vallargarði [062] en Götuhús [004] beint niður af bænum.

Tóft Efra-Hesthúss, horft í austur

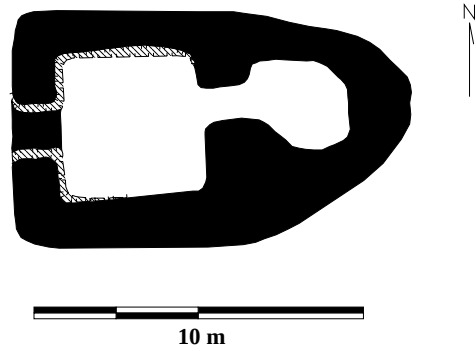
Þessi hús eru nú ýmist horfin eða rústir einar," segir í örnefnaskrá. Tóft Efra-Hesthúss er mjög greinileg, í norðvesturhorni túns, 190 m NNV af bæjarhól 001 og rúma 70 m vestur af Neðra-Hesthúsi 009. Húsið er sýnt á túnakorti frá 1919. Sléttað tún er sunnan og austan við tóftina en kálgarður að norðan- og vestanverðu, milli hennar og túngarðs sem enn stendur vel. Tóftin er á hól og hallar frá honum til austurs.

Tóftin er tvískipt, alls 14 x 7 m stór frá austri til vesturs. Vestar er geysistæðilegt hólf, þaklaust en annars lítt hrunið. Það er ferningslaga, um 7 x 7 m stórt að utanmáli. Norður- og vesturveggur eru nær alveg óhrundir, hlaðnir úr grjóti upp í um 0,6 m hæð og hafa torfur verið lagðar á milli steinaraða sem eru alls sex talsins.

Þar ofan á er svo strenghleðsla úr torfi, allt upp í 1,4 m há þannig að veggir ná allt að 2 m hæð, mest að norðanverðu. Um 1 m breitt og 1,3 m hátt op er á miðjum vesturvegg, óhrunið og hefur timbur verið lagt yfir og síðan verið tyrft yfir. Suður- og austurveggir tóftar láta minna yfir sér, eru lægri og algrónir. Op hefur verið á austurvegg, heldur norðar en fyrir miðju, yfir í hólf sem er samansigið, gróið og ógreinilegt, vart meira en 7 x 5 m stórt frá norðri til suðurs, dýpt allt að rúmum metra. Líkast til er hólfíð niðurgrafið. Ekkert hrun er innan veggja í fyrrnefnda hólfinu og virðist sem rutt hafi verið innan úr því. Þar er þó dálítið timburrusl, gamlar flöskur og stígvél.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1919; Ö-Narfastaðir, 8

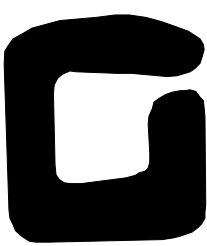

10 m

SD-282:009 *Neðra hesthús* tóft hesthús
 "Efra [008] og Neðra hesthús voru norður undir vallargarði [062] en Götuhús [004] beint niður af bænum. Þessi hús eru nú ýmist horfin eða rústir einar," segir í örnefnaskrá. Neðri-Hesthús eru merkt inn á túnakort frá 1919. Tóftin af húsinu er nálægt norðurjaðri gamla Narfastaðatúnsins, 190 m norður af bæjarhól 001 og rúma 80 m norður af Hólshúsum 057.

65°40.600N 17°21.130V

Áberandi hóll, grösugur og ósleginn, við túnjaðar. Höllinn liggur NA-SV og virðist

N

5 m

náttúrulegur hryggur að mestu. Tóftin er greinileg, þó hún sé uppfull af rusli, þ.e. timbri og jární og einnig hrúni úr veggjum. Hún er einföld og ferköntuð, um 6 x 6 m stór. Dyr blasa ekki við en gætu hafa verið á norðausturhorni. Veggir eru algrónir og um 0,5 m háir. Mögulegt virðist að fleiri byggingar hafi verið norðar á hólnum, þar eru óljósar þústir. Heystæði, ekki upphlaðið, mun hafa verið við húsið sem rúmaði tvö hross. Túngarður 062 er 15-20 m norðan við tóftina. Í geil

Tóft Neðra-Hesthúss, horft í austur

milli hans og hólans er nú kartöflugarður, langur og mjór frá austri til vesturs.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Narfastaðir, 8; Túnakort 1919

SD-282:010 *Garður* garðlag landamerki

65°41.026N 17°24.660V

"Að norðan eru merki jarðarinnar móti Daðastöðum og Lyngbrekku Garður (með vörðu [nr. 011] úr grjóti), sem liggur frá Seljadalsá, eftir Kolhólalág norðan undir Kolhólum skammt utan við Narfastaðasel [SD-283:001] og allt austur á háls," segir í örnefnaskrá. Garður þessi er á norðurmerkjum Narfastaða, á móti Lyngbrekku. Hann á upptök sín við Seljadalsá, um 850 m norðvestur af Narfastaðaseli.

Garðurinn liggur í fyrstu um mýri, vestast, en síðan um gróið gil í lyngmóa.

Vesturendi garðsins er við Seljadalsá, frammi á nokkuð háum bakka. Næst ánni sést þó fremur dæld en upphleðsla fyrstu 15-20 metrana, líklega pæla en sjálfur garðurinn er mjög sokkinn í mýrina. Rétt aðeins örlar á honum en þó mjög óljóst um 110 m til austurs þaðan sem pælan endar. Hann sést einkum vegna gróðurbreytinga en rís nánast ekkert yfir mýrina, sést líklega best úr fjarska í kvöldbirtu og á loftmyndum. Eftir 110 m liggur hann upp á holt og verður þá alveg greinilegur, allt að 3-4 m breiður. Þá hverfur hann á 20 m kafla en sést á ný í Kolhólalág, fyrst í örlítilli sveigju úr norðvestri en stefnir svo beint upp lágina til austurs. Hann er þar allt að 4 m breiður og nær mest um 1 m hæð en miklar dældir eða pælar eru beggja megin við hann víðast hvar. Séu þær taldar með er breidd garðsins allt að 7 m. Ofan við lágina er blásið melholt og þar fjarar garðurinn smám saman út og hverfur loks alveg. Á þeim stað eru nálægt 800 m að Seljadalsá. Þess má geta að skammt sunnar liggur annar garður, 053, suður hæðina og virðist líklegt að hann hafi komið í framhaldi af þessum þótt ekki sé það ótvírætt. Staðsetning garðsins ofan í láginni er nokkuð óvenjuleg, enda algengara að slíkir garðar annaðhvort endi við slík náttúruleg landamæri ellegar fylgi fremur brúnum þeirra en botnum til að þjóna betur sem aðhöld. Hugsanlega hefur aðgengi að hleðsluefni ráðið þar nokkru en jarðvegur ofan í láginni er mjúkur en skammt niður á mel beggja megin við hana. Garðurinn er óvenju voldugur ofan í Kolhólaláginni og gæti hafa verið hlaðinn upp

Garður 010 í Kolhólalág, horft í norðaustur

þar í seinni tíð þótt ekki sé það alveg augljóst.

Hættumat: hætta, vegna rofs

Heimildir: Ö-Narfastaðir, 1

SÞ-282:011 varða landamerki

65°41.113N 17°23.798V

"Að norðan eru merki jarðarinnar móti Daðastöðum og Lyngbrekku Garður [010] (með vörðu úr grjóti), sem liggur frá Seljadalsá, eftir Kolhólalág norðan undir Kolhólum [029] skammt utan við Narfastaðasel [SÞ-283:001] og allt austur á háls," segir í örnefnaskrá. Vörðubrot er nálægt horni garðs 010 þar sem hann kemur upp úr Kolhólalág og tekur að sveigja í suðurátt. Lyngholt en blásnir melar í kring. Varðan er steinahrúga sem getur vart talist hleðsla. Hún samanstendur af um 20 grjóthnullungum. Hún er alveg ógróin og um 0,6 m í þvermál. Lítil varða er um 170 m austar og ekki útilokað að átt sé við hana í örnefnalýsingu. Hún er líkast til á merkjum, enda í stefnu beint austur af garðinum. Þessi varða er einnig alveg hrunin en ógróin.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Narfastaðir, 1

SÞ-282:012 frásögn mógrafir

65°40.746N 17°20.981V

Mógrafir voru neðan (austan) við gamla þjóðveginn, 460 m norðaustur af bæjarhól 001.

Þar eru nú framræst og slétt stykki með kafagras. Mógrafirnar eru horfnar vegna framræslu og jarðræktar en Hreiðar Karlsson man eftir þeim. Þær voru nefndar Grafir og sjást vel á gömlum loftmyndum af Narfastöðum. Grafirnar voru taldar hættulegar skepnum.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Narfastaðir, 1

SÞ-282:013 Merkigjarður garðlag landamerki

63°38.962N 17°18.908V

"[Landamerki]...sunnan á móti Stafni [SÞ-284] Merkigjarður frá Reykjadalssá upp eins og hann nær, eða að gamla veginum," segir í örnefnaskrá. Merkigjarður er á merkjum Stafns og Narfastaða allra austast frá Reykjadalssá. Garðurinn nær langleiðina upp að Stafnsvegi en engin ummerki hans sjást ofar og óvíst að hann hafi verið lengri. Garðurinn liggur í lyngivöxnum móa í fremur brattri brekku að Reykjadalssá. Hann er í jaðri skógræktarreiðs og

Merkigjarður 013, horft í vestur

liggur skógræktargirðing víða á garðinum og hann því að hluta inni í skógrækt. Utan (norðan) skógræktargirðingar eru einnig tré á stangli og er vestasti hluti garðsins að hverfa í skóg af þessum sökum. Garðurinn er greinilegur fast ofan við gilbrúnina ofan Reykjadalssár. Þar sveigir hann lítilliga til norðurs og er mun greinilegri en ofar. Garðurinn liggur í um 10 m til vesturs áður en hann verður meiri um sig en fellur jafnframt meira saman við umhverfið. Garðurinn er víðast 4-5 m að breidd en 0,6 m á hæð og er lyngi vaxinn. Norðan garðsins er mikil dæld, þaðan hefur efni í hann sjálfsagt verið tekið þótt dældin gæti verið náttúrulega að stofni til. Sunnan við garðinn má merkja óljósa dæld á kafla en víða hverfur hún alveg í gróðurinn. Garðurinn er samtals rúmlega 400 m á lengd og fjarar endanlega út endanlega um 30 m neðan við

Stafnsveg.

Hættumat: stórhætta, vegna trjáræktar

Heimildir: Ö-Narfastaðir, 1

SÞ-282:014 varða landamerki

65°38.754N 17°20.828V

"[Landamerki]...sunnan á móti Stafni [SÞ-284] Merkigjarður frá Reykjadalssá upp eins og hann nær, eða að gamla veginum. Svo að sunnan við Merkigjil og beint vestur yfir Narfastaðafell, um vörðu nyrst á Langamel og í vörðu (nú horfin) [015] við Rauðslækjarbotn," segir í örnefnaskrá. Varðan er norðarlega á Langamel um 3,5 km SSV við bæ 001 og um 30 m sunnan við norðurjaðar

Vörðubrot 014, horft í austur

rofs á Langamel.

Umhverfis vörðuna er örfoka land, en annars eru lyngivaxnir móar allt í kring.

Varðan er hrúnin en greinileg. Steinadreifin nær yfir 1,8 X 1,5 m svæði og er mest 0,4 m.

Hættumat: hætta, vegna rofs

Heimildir: Ö-Narfastaðir, 1

SP-282:015 heimild um landamerki

65°38.667N 17°22.610V

"[Landamerki]...sunnan á móti Stafni Merkigardur frá Reykjadalssá upp eins og hann nær, eða að gamla veginum. Svo að sunnan við Merkijagil og beint vestur yfir Narfastaðafell, um vörðu [014] nyrst á Langamel og í vörðu (nú horfin) við Rauðslækjarbotn," segir í örnefnaskrá. Varðan við Rauðslækjarbotn er horfin en líklegast hefur hún verið á holtunum ofan við botnana. Hún var um 3,6 km í beina loftlínu SSV við bæ 001.

Í suðurenda lyngivaxins holt sem liggur norður-suður.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Narfastaðir, 1

SP-282:016 varða landamerki

65°38.726N 17°21.399V

"[Landamerki]...sunnan á móti Stafni [SP-284] Merkigardur [013] frá Reykjadalssá upp eins og hann nær, eða að gamla veginum. Svo að sunnan við Merkijagil og beint vestur yfir Narfastaðafell, um vörðu [014] nyrst á Langamel og í vörðu (nú horfin) [015] við Rauðslækjarbotn. Þá Rauðslækur ofan í Seljadalsá. Einnig vörðubrot á merkjum að vestan," segir í örnefnaskrá. Ekki er nákvæmlega vitað við hvað er átt með "vörðubroti á merkjum að vestan". Seljadalsá ræður merkjum alveg að vestan. Hreiðar Karlsson telur að hugsanlega eigi setningin við vörðu sem var á milli vörðu við Rauðslækjarbotna 015 og á Langamel. Hefur sú varða verið um 3,3 km SSV við bæ 001 en um 440 m vestan við vörðu á Langamel 014.

Varðan var neðst í lyngivöxnum móa en neðar tekur deiglent engi við.

Engin varða sést nú á þessum slóðum.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Narfastaðir, 1

SP-282:017 hleðsla

65°39.839N 17°22.664V

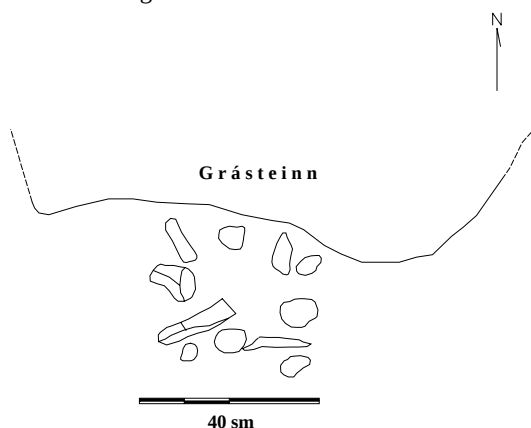
"Úr henni [Grásteinsmýri] kemur Pollalækurinn sem fyrr var nefndur og fellur til vesturs norðan við Beitarhúsin [027]. Rétt suður og austur af mýrinni er allstór steinn, sem heitir Grásteinn, og gefur hann mýrinni nafn," segir í örnefnalýsingu. Grásteinn er rúma 700 m austur af beitarhúsunum. Farið er framhjá honum ef götum 025 milli Narfastaða og beitarhúsa 027 er fylgt. Sunnan undir steininum er lausagrjót, hugsanlega leifar af lítilli hleðslu.

Grásteinn er á holti í austurjaðri mýrar og sést vel að, hefur því væntanlega verið mikið notað kennileiti á annars kennileitasnauðu fellinu. Hann er rúmur metri á hæð og skjól fyrir norðanátt við hann að sunnan.

Gróinn blettur er undir steininum. Grjóthleðslan er fast upp við steininn, líkt og litlum steinum hafi verið raðað í rúmlega hálfhring, tæpir 40 sm á kant. Gróíð er yfir hleðsluna að mestu en geta má þess til að einhver hafi gert sér einfaldar hlóðir á staðnum, e.t.v. í smalamennsku eða í hjásetu.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Narfastaðir, 3

SP-282:018 heimild um myllu

65°40.481N 17°21.037V

"Skarð nefnist slakkinn milli Narfastaðaháls og Narfastaðafells...Ærlækur...flæðir út syðst og austast á Skarðinu, þar sem heitir Ærlækjarflæða. Á öldinni sem leið [19. öld] var Ærlæknum veitt heim á Narfastaði ásamt Víðralæknum til kornmyllu, sem Ólafur Grímsson kom upp. Þá varð til Ærlækjarskurður, sem nú er mjög fallinn saman," segir í örnefnaskrá. Bæjarlækurinn rennur 30-40 m sunnan við bæ 001 og var myllan á honum, nærri beint sunnan við bæ 001. Þar sem myllan stóð er svolítið af grjóti í og við bæjarlækinn. Afliðandi brekka er að læknum norðanmegin á þessum stað. Ekkert sést til myllunnar, hún var rifin 25. júní 1910 skv. dagbók Sigurðar Jakobssonar.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

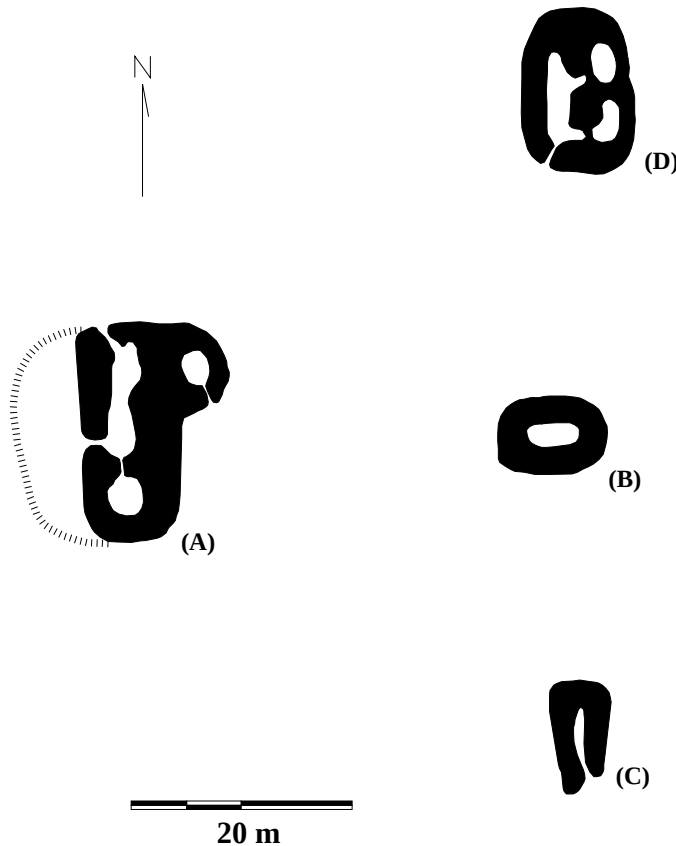
Heimildir: Ö-Narfastaðir, 2-3; Dagbók Sigurðar Jakobssonar

SB-282:019 tóftir

65°39.634N 17°22.440V

"Skarð nefnist slakkinn milli Narfastaðaháls og Narfastaðafells...Sunnar og austar, eða nánar sagt vestast [?] í skarðinu ...er...Grásteinsmýri...Rétt suður og austur af mýrinni er allstór steinn, sem heitir Grásteinn...Suðaustur af honum gengur ás,...Grásteinsás...Vestan í Grásteinsásnum, nærri nyrzt, eru nokkrar tóftir eða rústir af einhvers konar mannvirkjum eða húsum. Rústirnar virðast fornar, en ekkert er vítað um sögu þeirra, heiti né aldur," segir í örnefnaskrá. Tóftirnar eru u.þ.b. 500 m suður af Grásteini og 1,9 km suðvestur af bæ 001. Þess má geta að á korti herforingjaráðs er merkt "Hólakot" á þessum stað en nú kannast enginn við það örnefni og það finnst ekki skráð, hvorki í örnefnalýsingu né öðrum heimildum. Í neðanmálsgrein í örnefnalýsingu segir: "Ragnar Árnason frá Skógarseli skoðaði rústirnar og gerði uppdrátt af þeim (1998)."

Í þýfðum lyngmóa, vesturjaðri Grásteinsáss. Suðvestan við hann er blásinn ás, nefndur Flagás og norðan hans,

beint neðan við rústirnar er mýri. Engir lækir eða vatnsból eru nálægt rústunum.

Tóftirnar eru a.m.k. fjórar talsins auk nokkurra kolagrafa (sjá 021). Þær ná yfir svæði sem er um 55 x 40 m stórt.

Tóftunum verður hér lýst hverri fyrir sig og fær hvert mannvirki bókstaf. Allar tóftirnar eru mjög fornlegar og lyngi vaxnar, veggir mjög bólgir og sér hvergi í grjót í þeim. Tóft (A) er stærst og mest. Hún er vestust tóftanna, reist utan í brún.

Hún er 19 x 12 m stór frá norðri til suðurs en sléttur kampur er neðan við hana, dældalaus og alls ekki ljóst hvort ber að telja hann með rústinni. Að honum meðtöldum er tóftin alls 19-20 m breið. Ytri brúnir veggja renna saman við móann umhverfis og veggir eru mjög bólgir. Alls má greina þrjú hólfr í tóftinni. Syðst í henni er sporöskju- eða hringlaga hólfr, um 4 m í þvermál að innanverðu. Frá því virðist op til norðurs, yfir í aflangt hólfr eða skoru sem gengur allt til norðurenda tóftarinnar, alls um 9 x 2-3 m stórt. Hugsanlega hafa verið op á tveimur stöðum á því, annars vegar syðst á vesturvegg og hins vegar nyrst. Út frá norðurendanum gengur líkt og afhýsi til austurs en það er fremur óskýrt. Dæld sést þar í, 2-3 m í þvermál og gætu hafa verið dyr í suður eða

suðaustur. Tóft (B) er 25-30 m austar. Hún er einföld, 8 x 7 m stór en mög sigrin. Hún er nærri sporöskjulaga en dyr sjást ekki á henni. Veggir eru allt að 2-3 m breiðir. Tóft (C) er 18 m suður af (B). Hún er 6 x 8 m stór, óljós og einkum að sunnan þar sem hún fjarar út í móann. Hún virðist einföld, dyr hafa sennilega snúið í suður. Veggjahæð er ekki nema um 0,2 m þar sem mest er en veggjaþykkt um 1,5 m. Að lokum er tóft (D) nyrst á svæðinu, 20 m norður af (B). Hún er 14 x 10 m stór frá norðri til suðurs og hefur líklega skipst í þrjú hólfr. Eitt greinilegt hólfr er í vesturhlutanum, um 8 x 3 m að innanmáli og liggur eins og rústin, norður-suður. Þar vex fjalldrapi og lágt kjarr. Dyr hafa verið úr þessu hólfi til suðvesturs. Austurhluti tóftarinnar er mun ógreinilegri, þó eru þar að líkindum tvö hólfr, hvort um sig um 2 x 1 m að stærð frá norðri til suðurs. Um 200 VSV af rústunum, á Flagásnum sem er með blásnum mel í kolli, sjást leifar af grjóthlöðnu mannvirki (E), e.t.v. vörðu en þó gæti steinum hugsanlega hafa verið hlaðið saman í öðrum tilgangi. Ekki stendur steinn yfir steini og flestir steinanna eru raunar sokknir ofan í melinn. Þeir mynda hér um bil sporöskjulaga stall, sem er um 1 m í þvermál.

Hættumat: engin hættu

Heimildir: Ö-Narfastaðir, 3

SB-282:020 gryfja kolagröf

65°39.665N 17°22.009V

Nokkrar kolagrafir eru á Miðás. Sú syðsta sem skoðuð var á vettvangi er um 240 m austan við tóftir 019 á Grásteinsás og 270 m norðaustur af heystæðistöft 077. Harðlent lyngmóaholt. Hvergi sést skógur í grennd.

Alls fundust þrjár kolagrafir á holtinu. Staðsetningu þeirrar syðstu var þegar lýst, næsta gröf er um 80 m NNV af henni og sú þriðja um 150 m NNV af þeirri í miðið. Allar eru þær mjög greinilegar og áreiðanlega manngerðar gryfjur, líkar að lögun og gerð. Þær eru um 1 m í þvermál og mest um 0,5 m djúpar, algrónar í hliðum jafnt sem botni. Ekki sjást upphleðslur eða kragar á börmum þeirra. Gengið var eftir öllum Miðásnum og ekki sáust fleiri grafir en þessar. Fleiri kolagrafir eru hins vegar nyrst á Grásteinsás, sbr. 021.

Hættumat: engin hætta

Kolagröf á Miðás, horft í suður

SB-282:021 gryfja kolagröf

Hreiðar Karlsson virðir fyrir sér kolagröf, sjá 021, horft í suðvestur

Hættumat: engin hætta

65°39.721N 17°22.455V

Nokkrar kolagrafir eru norðan og austan við tóftir 019. Sú fyrsta sem hér verður lýst er 60 m austan við tóft 019d. Þurr móaaholt, fremur harðlent.

Sex kolagrafir fundust á svæðinu og verður hér lýst stuttlega hverri fyrir sig. (A) er tæpa 60 m austur af tóft 019d, uppi á háholtinu. Hún er rúmlega 1 m í þvermál og 0,2-0,3 m djúp. (B) er rétt rúma 100 m norðvestur af (A). Hún er alveg greinileg, 2 x 1 m stór frá norðri til suðurs og um 0,1 m djúp. (C) er tæpa 60 m NNV af (B) og tæpum 50 m norðan við hana eru þrjár grafir til viðbótar, (D)-(F) í nokkurn veginn beina línu frá austri til vesturs. Þær á bilinu 1-2 m í þvermál, sporöskjulaga en ekki sjást hleðslur eða uppkast uppi á brúnum þeirra. Allar eru þær á bilinu 0,1-0,4 m djúpar og algrónar lyngi og grasi. Alls er svæðið um 240 x 55 m stórt frá norðvestri til suðausturs.

SB-282:022 garðlag

65°41.098N 17°22.276V

Mikill garður liggur norður-suður austan undir efstu brún Narfastaðaháls. Suðurendi hans er um 1 km norðvestur af bæjarhól 001. Garðurinn liggur um lyngmóa. Garðurinn er mjög áberandi. Hann liggur úr norðri, úr Daðastaðalandi og frá merkjagirðingu milli Daðastaða og Narfastaða má rekja hann rúma 500 m til suðurs undir brúninni. Ekki eru pælur áberandi meðfram hleðslunni sem er 3-4 m breið og allt að 0,5 m há. Um 420 m suður af merkjagirðingunni endar garðurinn skyndilega við litla laut en rúmum 90 m suður af henni sést garður liggja niður brekkuna frá vestri til austurs og gæti verið framhald af sama garði. Hann er allt að 6 m breiður að meðtöldum pælum sem sjást beggja vegna við hann. Garður þessi endar skyndilega við mel eftir tæpa 130 metra. Líklegt virðist að garður þessi hafi tengst þeim áður nefndu. Báðir garðarnir eru lyngivaxnir og fornlegir.

Hættumat: engin hætta

SB-282:023 Nónvarða varða eyktamark

65°40.341N 17°21.365V

"Rétt ofan við brúnina suðvestur frá bæ er Nónvarða, ber hana við loft," segir í örnefnaskrá. Nónvarða er uppi í hliðinni 370 m suðvestur af bæjarhól 001. Hún er á litlum hól í lyngivaxinni brekku. Lítil varða, ekki nema 0,4 m í þvermál og 0,4 m há, hrúgald fremur en hleðsla. Undirstöður hennar eru grónar.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Narfastaðir, 3

Nónvarða 023, horft í norðaustur. Narfastaðir í baksýn.

SB-282:024 Heygarður örnefni
 heygarður 65°41.146N 17°20.817V
 "Norður við merki niður við [Reykjadals]já heitir Ytrabjarg. Út og upp af Bjarginu (ofan við nýja veginn)...Undir Bjarginu heitir Bjargpollur, en rétt suðaustur af Bjargpolli er Fosspollur, undir fossinum...Í norðurbrún [Heybands]hvatnsins, suðaustur af Bjarginu er hæð með hring á. Þessi hæð heitir Heygarður..." segir í örnefnaskrá. Engin rúst virðist koma vel heim og saman við þessa lýsingu og ekkert fannst í norðurbrún Heybandshvatns. Hins vegar eru greinilegar heytóftir töluvert sunnar, sbr. 078 og hugsanlega 051. Mögulegt er að Heygarður hafi farið undir þjóðvegin.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Narfastaðir, 6

SB-282:025 Skarðsgötur gata leið

65°39.930N 17°22.159V

Förum upp í Skarðið [milli Narfastaðaháls og Narfastaðafells]: "Rétt austur af Grásteinsmýri, skammt frá Grásteini er varða sem heitir Strýta og Blaðstýfing austur; þar var reist upp hella. Litlitrákur er norður af Miðás og Stórirákur norður af Fellsás, er síðar getur. Þetta eru vörður á leiðinni yfir Skarðið, sem kölluð er Skarðsgötur. Austur eru Kerling, Hrókur og Gamlavarða, röð þeirra óviss." Síðar í sömu skrá segir: "Ofan við Efribrún er Vörðuás, sem er gróinn ás...Syðst á honum við Skarðsgötur er Gamlavarða. Suðvestur um Skarðið liggja götur og stígar (Skarðsgötur). Þær greinast vestast í Skarðinu í átt að Gafli og Beitahúsum [sjá 027]. Þessar götur voru fyrrum fjölfarnar við smalamennsku og hjásetu og merktar með mörgum vörðum. Áður var nefnd Gamlaarða, en vestar koma vörður, sem heita Hrókur, Kerling, Stórirákur og Litlitrákur (röðin óviss)." Götur þessar lágu heiman frá bæ 001, skáhallt upp Narfastaðahálsinn til suðvesturs og áfram yfir skarðið. Þær sjást ekki í hlíðinni næst bæ en verða greinilegar þegar komið er 7-800 m suðvestur af bæjarhól 001, um 210 m suður af Þrívörðum 038. Göturnar liggja að mestu um lyngmóa. Göturnar eru mjög greinilegar og færast í aukana eftir því sem ofar dregur. Í fyrstu sjást aðeins 2-3 götuslóðar en ofar, í Skarðinu, miklu meiri götur. Þær fara þó að verða óljósar við Grástein, sjá 017. Leiðin hefur verið vörðuð í skarðinu og báru margar vörðurnar nöfn eins og sést af örnefnalýsingu. Ekki er þó gott að koma öllum nöfnum heim og saman, enda hefur röðin ruglast, m.a. því að nafnlausar vörður eru inn á milli nafngreindra. Samkvæmt örnefnalýsingu heitir vestasta varðan, næst Grásteini, Strýta. Hún er 60-70 m austan við Grástein, á lyngivöxnu holti. Varðan er ekki eiginleg hleðsla heldur aðeins ein hella, reist upp á rönd og stingst hún ofan í fuglaþúfu sem er rofin að norðvestanverðu. Einn steinn er henni til stuðnings að norðaustan og annar flatur að sunnan. Næsta varða er um 280 m austur. Hún er lík Strýtu að gerð, úr fjórum hellum og

Varða við Skarðagötur austan Strýtu., horft í vestur

hefur sú stærsta, um 30 sm há, verið reist upp á rönd en hinar hellurnar styðja við hana. Þetta er þó ekki Blaðstýfing, eins og vænta mætti af lýsingunni, enda mun hún fallin nær Strýtu en til stendur að endurreisa hana. Vörðurnar tvær skera sig nokkuð frá hinum vörðunum austur. Þær eiga það sammerkt að minni vinna hefur verið að koma þeim upp en venjulegum vörðum og minna grjótt þurft til verksins. Þrátt fyrir það sjást þær síst verr en hinar vörðurnar austur. Næsta varða er tæpa 150 m norðaustur af nafnlausu vörðunni og hugsanlegt að það sé annaðhvort Litli- eða Stórirákur sem örnefnalýsing getur um. Líklega hafa göturnar klofnað á þessum stað því að vörður halda áfram, annars vegar í norðaustur og hins vegar í suður en ekki er sú leið þekkt í dag. A.m.k. tvær vörður til viðbótar virðast marka óljósar götur í þá áttina, suður eftir Narfastaðafelli. Næsta varða austan við meintan Stóra- eða Litlastrák er nokkuð sérkennileg, nokkrir steinar í undirstöðum en ofan á þeim er síðan einn nærri höfuðlaga, hnöttóttur steinn. Er helst að giska á að hér sé komin varðan Kerling. Hrókur og

Gamlavarða hljóta þá að vera enn austar og má þar finna þrjár ef ekki fjórar vörður til viðbótar fast við göturnar, allar látlausar og frekar grjóthrugöld en hleðslur.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Narfastaðir, 3,5

SD-282:026 gata leið

65°39.647N 17°23.510V

Töluverðir göturoðningar liggja til suðurs frá beitarhúsatóft 027.

Göturnar liggja annarsvegar á löngu holti sem gengur til suðurs frá beitarhúsunum og hins vegar við það austanvert. Göturnar eru mjög greinilegar, ýmist tvö- eða þrefaldar. Ekki er alveg ljóst hvert þær hafa legið, gætu þó stefnt í Gafli sem var bær vestan Seljadalsár.

Hættumat: engin hætta

SD-282:027 tóftir beitarhús

65°39.770N 17°23.577V

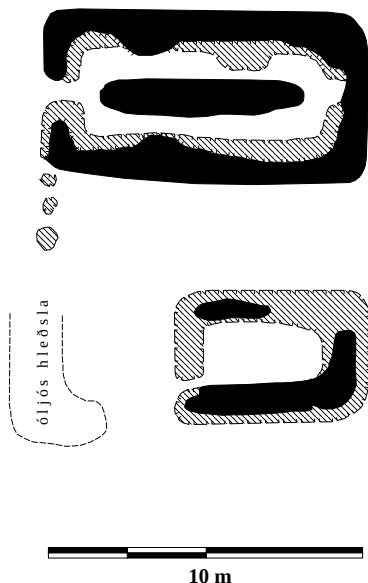
"Grjótá kemur langt sunnan að. Hún myndast af tveim lækjum, Pollalæk, sem kemur austan úr Grásteinsmýri,...og Brennilek sunnan úr Fellsmýri...Suður af Pollalæk er allmikill ás, sem heitir Langás og liggur alllangt til suðurs, samhliða Seljadalsá. Nyrst á ásnunum eru gömul Beitarhús frá Narfastaðaseli," segir í örnefnaskrá. Í neðanmálsgrein segir um húsinn: "Talin byggð af Jóni Björnssyni, þeim er byggð í Narfastaðaseli 1836. Hann lét boð út ganga um fyrirhugaða húsbýggingu á tilteknum tíma og að nóg yrði til af brennivíni og nágrennar hans fjölmenntu og húsinn risu á einum degi." Í grein eftir Guðmund Frímann um bóndann í Narfastaðaseli er enn minnst á húsinn: "Byggðu þeir [Jón og vinnumaður hans] í félagi beitarhús suður með Narfastaðafelli, en þar voru landkostir góðir, sauðland gott og engjar nærtækar. Lét hann vinnumann sinn ganga á beitarhúsin á vetrum, en annaðist sjálfur gæzlu lamba sinna og annarra gripa á heimajörðinni." Tóftir beitarhúsanna eru 1,8 km suður af Narfastaðaseli (283:001).

Tóftir 027. Beitarhús vinstra megin, kofatóft hægra megin. Horft í austur.

Beitarhúsin eru austan í aflöngum ás sem liggur norður-suður. Fast austan og norðan við tóftirnar er töluverður lækjarfarvegur. Líklega er það Grjótá sem getið er í örnefnalýsingu.

Tóftirnar eru tvær, annars vegar sjálf beitarhúsin og hins vegar einföld kofatóft sem minnir á sæluhús.

Beitarhúsatóftin er norðar, alls rúmlega 10 x 5 m stór frá austri til vesturs. Aðaldyrnar virðast hafa snúið í vestur en húsinu hallar hreint ekkert í þá áttina, gólf þess er svotil lárétt og sækir jafnvel heldur í austur. Tóftin er einföld að gerð, garði í miðju en alveg gróið yfir hann. Hlaða er ekki við húsin. Hleðslur eru ógrónar að innanverðu, allt að 7-8 umfór grjóts í þeim og er það frekar flatt, fyrirtaks hleðslugrjót. Veggir ná mest hátt í 1 m hæð. Lítillega hefur hrunið úr norðurlangvegg inn í tóftina. Kofatóftin er 2 m sunnan við austurenda beitarhúsanna. Hún er einföld, 6 x 4 m stór frá austri til vesturs. Dyr eru syðst á vesturlangvegg en op, e.t.v. gluggi, hefur verið austurlega á suðurvegg í tæplega 1 m hæð frá jörðu. Suður- og austurhlíð eru stæðilegastar, allt að 1,6 m á hæð og er þokkaleg torfhleðsla, líklega úr streng, enn uppi á austurvegg. Að öðru leyti eru veggir að mestu torfhlaðnir. Suðurveggnum hallar til norðurs, inn í tóftina. Ekki er útilokað að hey hafi verið geymt í kofanum. Framan við hann vottar fyrir hleðslu sem liggur til norðurs, í átt að beitarhúsinu, gæti einungis verið manngerð brún sem hefur myndast við torfskurð.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Narfastaðir, 2; Guðmundur Frímann, 173

SB-282:028 *Geitakofahóll* örnefni geitakofi 65°40.634N 17°23.687V
 "Utan og ofan við [Narfastaða]seltúnið heitir Hnúta. Geitakofahóll er einnig utan við túnið, og enn utar og ofar er Stekkjarlaut [055]," segir í örnefnaskrá. Geitakofahóll er ekki lengur þekktur. Eini hóllinn sem virðist geta passað við lýsinguna, og þá með hliðsjón af staðsetningu stekkar 055 er lítill hóll fast neðan við götur 080, 30-40 m sunnan við túngarð SB-283:003. Lyngmói. Engin tóft sést á hólnum, aðeins hundapúfa.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Narfastaðir,2

SB-282:029 *Kolhólar* örnefni kolagröf 65°41.065N 17°24.135V
 "Að norðan eru merki jarðarinnar móti Daðastöðum og Lyngbrekku Garður (með vörðu úr grjóti) [sjá 011], sem liggur frá Seljadalsá, eftir Kolhólalág norðan undir Kolhólum skammt utan við Narfastaðasel [SB-283:00] og allt austur á háls," segir í örnefnalýsingu. Kolhólar eru hólarnir innan eða sunnan við umræddan garð, um 500 m norðan við túngarð á Narfastaðaseli [SB-283:003]. Nokkrir lyngivaxnir, áberandi hólar, flestir með melkollum. Ekki fundust merki um kolagrafir í hólunum.

Hættumat: hætta, vegna rofs

Heimildir: Ö-Narfastaðir,1

SB-282:030 *Fjárhólsstígur* heimild um leið 65°40.178N 17°20.150V
 "Er þá best að halda áfram austan í Narfastaðafelli...innan við Bæjarlækjarmýri heita Engjateigar eða Augnteigar...Í brekkunni ofan við Teigana sunnanverða er hóll, sem heitir Fjárhóll...Suður frá hólnum er stígur, sem heitir Fjárhólsstígur," segir í örnefnaskrá. Fjárhóll er um 930 m suðaustan við bæ 001 en rúmlega 400 m ofan við þjóðveg. Fjárhólsstígur lá til suðurs frá hólnum en ekki er vitað hvert. Nokkur skógrækt er á þessum slóðum og hefur m.a. verið gróðursett í Fjárhól. Stígurinn hefur legið frá hólnum um lyngi- og mosavaxna aflíðandi hlið. Hann er horfinn.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Narfastaðir,4

SB-282:031 *Fjárhóll* örnefni 65°40.178N 17°20.151V
 "Er þá best að halda áfram austan í Narfastaðafelli...innan við Bæjarlækjarmýri heita Engjateigar eða Augnteigar...Í brekkunni ofan við Teigana sunnanverða er hóll, sem heitir Fjárhóll...Suður frá hólnum er stígur, sem heitir Fjárhólsstígur [030]," segir í örnefnaskrá. Fjárhóll er um 930 m suðaustan við bæ 001 en rúmlega 400 m ofan við þjóðveg. Fjárhóll er inni í skógrækt og hefur verið gróðursett í hann. Hóllinn er fagurgrænn og vaxinn mosa, lyngi og grasi. Engar rústir eru á eða við hólinn en ekki er víst að svo hafi nokkru sinni verið. Nafnið gæti einfaldlega verið tilkomið sökum þess að fé hélt sig til í námunda við hólinn eða var rekið þangað.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar

Heimildir: Ö-Narfastaðir,4

SB-282:032 *Lambastaðir* tóftir beitarhús 65°39.613N 17°19.327V
 "Sunnan og suðaustan við Hettuholt er lágt og breitt nes á [Reykjadals]ánni,..Víðines...Sunnan við Víðinesíð eða

Lambastaðir 032, horft í vestur

syðst á því eru gömul beitarhús; þar heita Lambastaðir. Rétt norðan þeirra er stærsti geirinn, sem heitir Húsageiri.", segir í örnefnaskrá. Lambastaðir eru allra syðst á Víðinesi, 2,1 km suður af Narfastöðum 001 og hér um bil gegnt bænum Brún en vestan Reykjadalárs. Húsageiri hefur væntanlega verið kenndur við rústir á Lambastöðum. Í frásögn um bóndann í Narfastaðaseli segir: "En þegar Jón Björnsson falaðist eftir því [Narfastaðaseli] til ábúðar, hafði einnig verið hætt við að hafa þar á beitarhúsum, en þau byggð að nýju austan í Narfastaðafelli þar sem sauðland var kjarnmeira og betri og nærtækari engjalönd." Hér er væntanlega átt við beitarhús á Lambastöðum, í það minnsta er ekki vitað um önnur beitarhús austan í Narfastaðafelli. Geysimikill lággróður er í jaðri Narfastaðaskógar, hátt og mikið gras,

elfting og sóleyjar. Tóftirnar eru í brekku sem hallar mót austri, niður að Reykjadalársá, á mjög gróskumiklum

rana. Sunnan við hann fer kjarr vaxandi en norðan við rennur lækur í gili út í Reykjadalssá.

Tvær tóftir sjást á Lambastöðum, hvorug mjög fornleg, en sökum lágróðurs er erfitt að segja til um hvort eldri tóftir gætu leynst í kring. Efri tóftin, (A), er greinilega af beitarhúsum. Hún snýr austur-vestur, niður brekkuna, með dyr í austurátt. Hún er alls um 13 x 6 m stór, mótar fyrir garða eftir miðju og hlöðukorni aftan við sem er tæplega þriðjungur af heildarlengd húsanna. Tóftin lítur ekki út fyrir að vera gömul en er þó nánast kaffærð af gróðri og því ekki hægt að skoða gerð veggja en þó virðist grjót í þeim. Suðurveggur hlöðunnar rís hæst, allt að 1 m. Tóft (B) er um 25 m austur og virðist sem hún hafi aldrei verið fullkláruð. Gerð hefur verið gryfja, ferköntuð og um 6 x 6 m stór, allt að rúmur metri á dýpt, mjög regluleg. Engar hleðslur sjást í gryfjunni en hins vegar hefur miklu hleðslugrjóti verið safnað saman í hrúgur á 2-3 stöðum umhverfis tóftina. Talið er að beitarhús á þessum stað hafi verið notuð fram á 20. öld en í dagbók sem Sigurður Jakobsson ritaði í upphafi 20. aldar kemur fram að grjót hafi verið rífið úr Neðra beitarhúsi í október 1909. Er þar líklega átt við beitarhús á Lambastöðum.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Narfastaðir, 5; Guðmundur Frímann, 167; Dagbók Sigurðar Jakobssonar

SB-282:033 garðlag

65°40.325N 17°20.362V

Fornlegt garðlag liggur frá norðri til suðurs ofan við Fjánhól 031, en það er nokkuð áberandi hóll í brekku hér um bil beint vestur af brúnni yfir Reykjadalssá áður en haldið er á Mývatnsheiði. Nyrðri endi garðsins er 630 m suðaustur af bæjarhól 001. Garðurinn liggur um gljúpan og gróðurmikinn móa. Trjárækt er hafin þar í nokkrum

mæli og hafa nokkrar plöntur verið settar niður í garðinn.

Garðurinn sést fyrst 40-50 m vestan við Syðragerði 067 en er þar ákaflega sokkinn og illgreinilegur. Svo er ástatt fyrir honum fyrstu 100 metrana til suðurs og aðeins hægt að rekja hann með herkjum. Á tveimur stöðum hverfur hann alveg í mýrardrög. Eftir tæpa 200 m frá upptökunum er hann orðinn vel greinilegur, allt að 0,8 m hár að austanverðu og 2-2,5 m breiddur. Garðurinn hverfur við lítinn læk sem rennur í gili rúma 200 m sunnan við Syðragerði og sést ekki á rúmlega 160 m kafla. Hann birtist þó að nýju um 20 m sunnan við Fjánhól og má þaðan rekja hann um 120 m til viðbótar til suðurs. Ekki er að sjá að garðurinn hafi tengst öðrum slíkum á svæðinu en þó virðist ekki útilokað að hann hafi tengst gerðinu sem umlykur Syðragerði. Ætla má að garðurinn hafi upphaflega verið a.m.k.

Garðlag 033, horft í norður

rúmlega 500 m langur en nú sjást um 340 metrar.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar

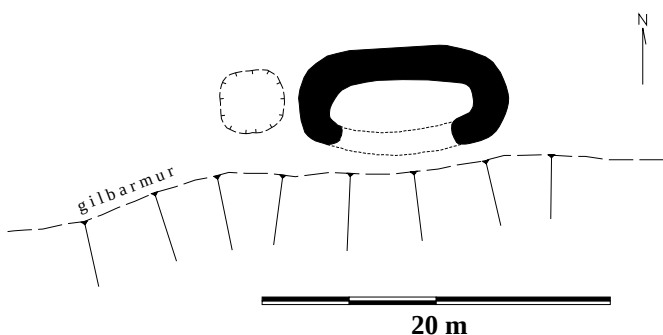
Heimildir: Ö-Narfastaðir, 5

SB-282:034 Gamlistekkur tóft stekkur

65°39.640N 17°19.235V

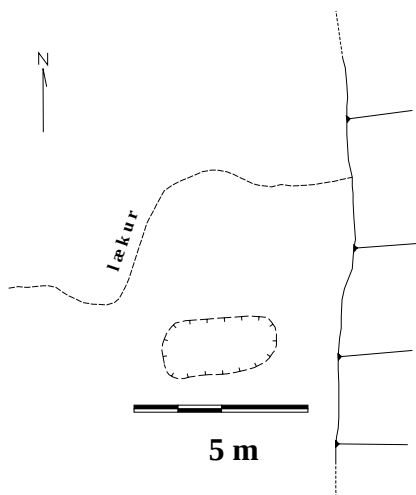
"Rétt út og niður af Lambastöðum [032] eru eldgamlar tættur á hól, sem heita Gamlistekkur," segir í örnefnaskrá. Tóft sem passar við lýsinguna er um 65 m norðaustur af tóft (B) á Lambastöðum 032. Þetta er 3,7 km suðaustur af bæjarhól 001 og verður það að teljast mjög langur stekkjargvegur frá Narfastöðum.

Tóftin er á suðurbarmi gils sem rennur í Reykjadalssá. Vel er gróið allt í kring.

Tóftin er einföld og lætur lítið yfir sér, enda á kafi í grasi. Hún er um 11 x 5 m stór frá austri til vesturs, sporöskjulaga, en suðurlangveggurinn, sem er á gilbarminum, er afar ógreinilegur. Nokkuð regluleg dokk, um 3 m í þvermál, er fast vestan við tóftina en óljóst hvort hún er manngerð. Mesta hæð tóftar er um 0,4 m.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Narfastaðir,5

SP-282:035 *Gamlíkofi* tóft geitakofi
65°39.387N 17°19.258V

"Á gilbarminum talsvert sunnan við Lambastaði [032] er hins vegar gamall kofi, Gamlíkofi. Talið er að þar hafi verið geitakofi", segir í örnefnaskrá. Meint geitakofatóft er dálítið innar (sunnar) en til móts við innstu tún á Brún, þau sem eru næst Reykjadalssá, 420 m suður af Lambastöðum 034.

Tóftin er á rana sem er á kafi í grasi, á barmi brattrar brekku sem liggur niður að ánni. Norðan við hann er djúpt en gróið gil sem lækur rennur um. Birkiskógur er í námunda við tóftina.

Tóftin er frekar óljós. Engir eiginlegir veggir sjást heldur aðeins gryfja eða niðurgroftur, um 3 x 1,5 m stór frá austri til vesturs. Meiri gróska er umhverfis dældina en annarsstaðar í kring.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Narfastaðir,5

SP-282:036 *Gildruholt* heimild um refagildru

"Ingólfur frá Vallholti segir frá því, að honum hafi sem dreng verið sýnd gömul refagildra úr grjóti á grasi vöxnu holti eða gilbrún suður með [Reykjadals]ánni vestanverðri og hafi hann þreifað inn í gildruna með hendinni. Þar telur hann að hafi verið Gildruholt, en það þekki ég ekki. Þarf betri skoðunar við.", segir í örnefnaskrá. Ekki var leitað að Gildruholti á vettvangi. Það virðist nú óþekkt.

Heimildir:Ö-Narfastaðir,5

SP-282:037 *Stafnsvegur* vegur leið

65°40.591N 17°21.257V

"Ofan [Skógarhlíðar, skógar sem er sunnan við Gamlakofalæki] er Gatnahjalli, sem nær norður á móts við Gamlakofa [035] og suður að merkjum. Eftir honum er Stafnsvegurinn," segir í örnefnaskrá. Gamli Stafnsvegurinn liggur upp fyrir túnið á Narfastöðum skammt fyrir norðan norðvesturhorn gamla túnsins. Þaðan liggur hann samsíða túninu vestanverðu til suðurs og suðsuðvesturs. Hann mætir svo núverandi Stafnsvegi um það leyti sem hann sveigir úr austri til suðurs. Vegurinn liggur um lyngmóa sem þó eru fremur grösugir næst túni. Nyrst sést vegurinn fyrst um 30 m norðan við norðvesturhorn túngarðs 062. Hann liggur svo í sveig með norðanverðu túni til vesturs en sveigir svo í suðurátt með því vestanverðu, að jafnaði um 20 m ofan við túngarð. Um 90 m sunnan við upptökin hefur hann verið lagður gegnum Gamlagarð 048 sem liggur til vesturs frá túngarði. Vegurinn er víðast 4-5 m breiður og hefur verið ruddur um móann. Þó vottar fyrir upphleðslu þegar sunnar dregur, allt að 0,3 - 0,4 m hárrí og sést þar skurður eða ræsi meðfram vesturhlíðinni, sem snýr upp í brekkuna. Vegurinn liggur austur fyrir réttartóft 063 og svo áfram til suðurs en fer víða að verða illgreinilegur sökum lággróðurs sem færir allt á kaf. Hann hefur greinilega verið kerrufær og síðar bílfær en hann mun hafa verið í notkun allt þar til nýi vegurinn kom. Ekki er ljóst hversu gamall hann er.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Narfastaðir,5

Þrívörður 038, horft í austur

SP-282:038 *Þrívörður* varða

65°40.363N 17°21.764V

"Snúum norður fyrir og upp á hálsinn: Þrívörður heita þrjár vörður á brúninni beint upp af Narfastaðabæ hinum eldri [001]. Þrívörðustígur [nr.39] er upp með nafnlausum skorningi að vörðunum og Klöpp er við stíginn í brekkunni. Þar var fyrrum tekið grjót í hús á Narfastöðum," segir í örnefnaskrá. Í neðanmálsgrein segir: "Sögn er um það, að Drauga-Brandur, sem eitt sinn bjó á Narfastöðum, hafi haft refagildru við Þrívörður og á SyðraBjargi. Hrafnar létu Brand vita, þegar refir gengu í gildruna, en Brandur skildi mál þeirra." Þrívörður eru uppi á brún

beint upp af bæ, 590 m vestur af bæjarhól 001. Lágt grjótholt sem liggur norður-suður. Á holtinu eru nú um 15 vörður af ýmsum stærðum og gerðum, flestar greinilega hlaðnar til gamans. Nokkuð augljóst er þó að þrjár þeirra eru upprunalegastar, enda stærstar og með grónum undirstöðum. Engin þeirra er þó mjög stór. Syðsta varðan af þessum þremur er allra syðst á holtinu, um 0,7 m há, stendur á lyngtorfu. Hún líkist uppmjóu hrúgaldi og er um 0,8 m í þvermál í grunninn. Miðvarðan er 6 m norðar, um 0,5 m há, einnig lík hrúgaldi. Nyrsta varðan er rúma 10 m norður af miðvörðunni. Hún hefur ekki verið nema smáhrúga en toppurinn þó verið hlaðinn upp, líkast til nýlega. Í grunninn er hún ekki nema um 0,4 m í þvermál og núverandi hæð er um 1 m. Hinar vörðurnar eru á víð og dreif inn á milli Þrivarðanna. Ekki sést til refagildru á ásum og kemur ekki á óvart, enda hefur mikið af grjóti verið fært við vörðugerðina. Sést nú ekkert lausagrjót kringum vörðurnar.

Hættumat: hætta, vegna mannaferða

Heimildir: Ö-Narfastaðir, 5-6

SB-282:039 Þrívörðustígur heimild um leið

65°40.396N 17°21.601V

"Snúum norður fyrir og upp á hálsinn: Þrívörður [038] heita þrjár vörður á brúninni beint upp af Narfastaðabæ hinum eldri. Þrívörðustígur er upp með nafnlausum skorningi að vörðunum og Klöpp er við stíginn í brekkunni. Þar var fyrrum tekið grjót í hús á Narfastöðum," segir í örnefnaskrá. Stígurinn hefur legið til vesturs frá bæ 001, beint upp að vörðum 038. Lyngi vaxin brekka. Skorningurinn sem nefndur er í lýsingunni er alveg greinilegur en stígurinn sést hins vegar ekki, hlýtur að hafa gróið yfir hann. Ekki er ljóst hvort menn áttu sérstakt erindi upp að Þrívörðum, nema ef vera skyldi að sækja grjót. Þá gæti þetta hafa verið ágæt leið til að komast inn á Skarðagötur.

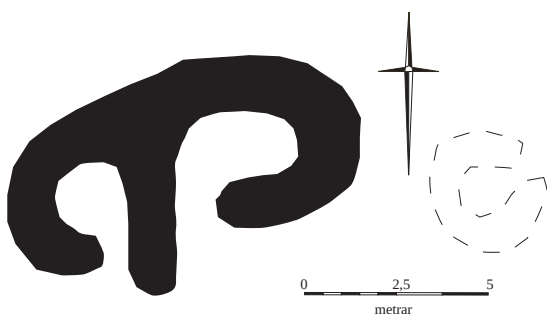
Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Narfastaðir, 5

SB-282:040 tóft

65°38.685N 17°22.602V

Tvískipt tóft er sunnan í löngu og mjóu holti sem liggur norður-suður rétt ofan við Rauðslækjarbotn.

Tóftin er rétt við landamerki við Stafn og tæpum 3,6 km í beina loftlínu SSV við bæ 001. Tóftin er í suðurenda lágs og lyngivaxins holts. Sunnar gengur deiglent sund austur-vestur í átt að Seljadalsá. Tóftin er sigin og lyngivaxin. Hún snýr austur-vestur og er 9 X 5 m að stærð. Op er vestast á suðurvegg austara hólsins en austast á sama vegg vestara hólsins. Veggir eru hrundir og signir, um 1,5 m á breidd en 0,3-0,4 m á hæð. Um 2 m austan við tóftina er lítil, hringlaga tóft um 3 m í þvermál. Engar grjóthleðslur sjást í tóftinni.

Önnur Náttmálavarðan, horft í austur

Tóft 040, horft í suðvestur

Op er vestast á breidd en 0,3-0,4 m á hæð. Um 2 m austan við tóftina er lítil, hringlaga tóft um 3 m í þvermál. Engar grjóthleðslur sjást í tóftinni.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Narfastaðir, 5

SB-282:041

Náttmálavörður

varða

eyktamark 65°40.690N 17°22.067V

"Á brúninni út og upp af Narfastöðum, við göturnar yfir í Sel, eru Náttmálavörður og ber þar við loft, séð heiman frá bæ," segir í örnefnaskrá. Náttmálavörður eru um 840 m VNV af bæ 001. Vörðurnar eru tvær en er sú syðri síðasta varðan í varðaðri leið, Selstíg 042. Vörðurnar ber við loft þegar horft er heiman frá bæ.

Vörðurnar eru á melum sem eru berir í toppinn. Vörðurnar eru um 0,6 m á hæð og rúmur 1 m á

breidd neðst en mjókka upp. Um 60 m eru á milli varðanna tveggja.

Hættumat: engin hætt

Heimildir:Ö-Narfastaðir,5-6

SB-282:042 *Selstígur* gata leið

65°40.701N 17°22.605V

"Neðan við Þrívörður [038] er lægð eða slakki, Brúnadalur og er allmikið svæði....Syðriskál er í botni lægðar, sem er líklega upphaflegi Brúnadalurinn. Þar aðeins norðar er Ytriskál upp af stórum steini, sem þar er. Þar út og niður af er Tröllaskál. Neðan Brúnadals, upp af Tröllaskál er gata, sem heitir Selstígur eða Selsgötur og liggur upp af Narfastöðum áleiðis að Narfastaðaseli og Skógarseli," segir í örnefnaskrá. Selstígur liggur til suðausturs frá Narfastaðaseli í átt að Narfastöðum. Reyndar hefur stígurinn áður haldið áfram til norðvesturs frá túninu á Narfastaðaseli 283:001 í átt að Skógarseli. Hér verður leiðin frá selinu á bæ 001 hins vegar rakin. Leiðin er vörðuð að mestum hluta. Vestustu vörðurnar eru 200-250 m ofan við túnin í Narfastaðaseli og eru vörður meðfram leiðinni allt þar til komið er yfir hæðina og séð heim að Narfastöðum, 700-800 m norðvestan við bæ 001. Götur liggja að mestu um lyngvaxna móa.

Vörðurnar eru flestar um 0,5 m að hæð og innan við 1 m í þvermál. Götuslóða má víða sjá meðfram þeim. Í dagbók Sigurðar Jakobssonar kemur fram að þann 19. október 1921 hafi verið hlaðnar vörður milli Narfastaða og Narfastaðasels. Líkast til hefur verið um viðhald að ræða fremur en frumhleðslu.

Hættumat: engin hætt

Heimildir:Ö-Narfastaðir,6; Dagbók Sigurðar Jakobssonar

SB-282:043 *Gráholt* mannabein legstaður

65°40.664N 17°20.899V

"Stykkið frá merkjum neðan við gamla þjóðveg og heim að túni er nefnt sem ein heild Bithagi. Heitir Gráholt rétt ofan við veginn fast við túnið neðst að norðan, og þar utan og neðan heita Gráholtsgeirar. Hér á Gráholtinu byggði Tryggvi Ingason og sjást nú lítil ummerki þessara örnefna.", segir í örnefnaskrá. "Snemma á þessari öld fannst beinagrind af manni í Gráholtinu, skammt frá vegi. Þegar næst varð að gáð, fan[n]st ekki neitt og hvorki er vitað um aldur né uppruna þessara beina," segir í örnefnaskrá. Gráholt er 330 m norðaustur af bæjarhól 001. Þar stendur íbúðarhús Unnsteins Ingasonar. Nú er steinsteypt íbúðarhús, á einni hæð á holtinu. Steyptur sökkull er undir því en enginn kjallari. Garður er suðvestan við húsið, að því er virðist ræktaður á uppfillingu sem nær allt undir húsið. Gamli þjóðvegurinn liggur fast austan við húsið og frá honum tekur landi að halla til austurs. Skjólbelti er sunnan við húsið.

Vitað er um tvo beinafundi á holtinu. Annars vegar fundust þar bein snemma á 20. öld, væntanlega við vegagerð, enda var tekin mól í veginn í Gráholti. Hins vegar fundust bein árið 1978 þegar verið var að byggja húsið og var oft álitid að um sömu bein væri að ræða, enda hefðu þau verið husluð aftur á sama stað. Um þetta er nú ekkert vitað og Gráholtið verður að teljast mikið skemmt af byggingum og væntanlega malartekju áður fyrr. Í seinni tíð hefur komist á kreik munnmælasaga um að landpóstur hefði verið myrtur á leið sinni framhjá Narfastöðum og grafinn í holtinu en hljómar ólíklega.

Hættumat: hætt, vegna ábúðar

Heimildir:Ö-Narfastaðir,6

SB-282:044 *tóft* heystæði

65°40.392N 17°19.729V

Tóft af heystæði er um 30 m austan við þjóðveg, fast vestan við Reykjadalásá í svonefndum Teigum eða Engjateigum, rúman 1 km ASA af bæjarhól 001.

Smáþýft stykki, líklega framræst, enda er skurður við það norðanvert.

Heystæðið var enn í notkun um 1950. Það er lág upphækkun, um 10 x 10 m stórt, sporöskju- eða hringlaga. Þýfi er töluvert við tóftina að austanverðu og hugsanlegt að hún hafi einhverntíma verið stærri. Hleðsluhæð er mest um 1 m en hleðslur algrónar.

Hættumat: engin hætt

SB-282:045 *Heybandsvað* heimild um vað

65°41.092N 17°20.489V

"Norður við merki niður við [Reykjadals]á heitir Ytrabjarg. Út og upp af Bjarginu (ofan við nýja veginn)...Undir Bjarginu heitir Bjargpollur, en rétt suðaustur af Bjargpolli er Fosspollur, undir fossinum...Í norðurbrún [Heybands]hvammsins, suðaustur af Bjarginu er hæð með hring á. Þessi hæð heitir Heygarður [sjá 024], en austur úr hvamminum er Heybandsvað á [Reykjadalsánni]," segir í örnefnaskrá. Vaðið er nú óþekkt en hefur líklega verið nálægt þar sem nes sunnan Bjargsins svonefnda teygir sig hvað lengst út í ána eða skammt þar sunnan við. Þetta er rúmlega 1 km norðaustur af bæjarhól 001. Bakkar eru grónir og gróska mikil, áin virðist væð víðast hvar. Ekki sést til götu neins staðar og ekki ljóst hvort hey var reitt til eða frá Narfastöðum á vaðinu.

Hættumat: engin hætt

Heimildir:Ö-Narfastaðir,6

SD-282:046 Stekkjarhvammur tóft stekkur

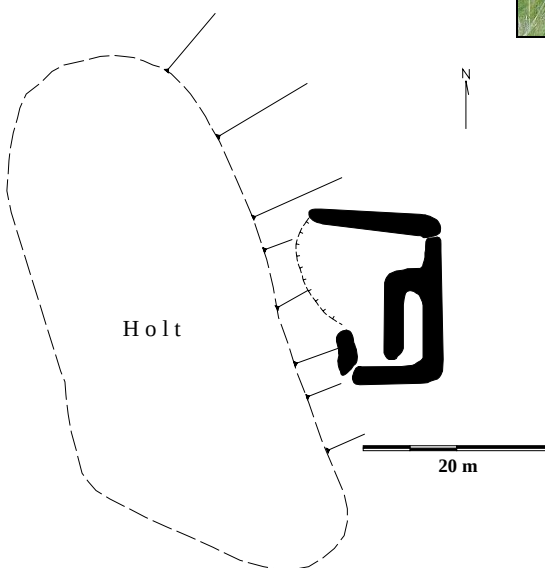
65°40.873N 17°20.640V

"Norður við merki niður við [Reykjadals]já heitir Ytrabjarg. Út og upp af Bjarginu (ofan við nýja veginn)...Undir Bjarginu heitir Bjargpollur, en rétt suðaustur af Bjargpolli er Fosspollur, undir fossinum...Í norðurbrún [Heybands]hvammsins, suðaustur af Bjarginu er hæð með hring á. Þessi hæð heitir Heygarður [024], en austur úr hvamminum er Heybandsvað á [Reykjadalsánni]...Þar sunnar er Stekkjarhvammur," segir í örnefnaskrá. Stekkjarleg tóft er austan undir áberandi hól 30-40 m suðvestur af tóft 051 og 750 m norðaustur af bæjarhól 001.

Mjög grösugur hvammur og prýðilegt aðhald undir hólum. Skammt sunnar er mýlend kvos og þar í gegn skurður út í á. Tóftin er greinileg, alls 16 x 8 m að stærð. Hún greinist í meginatriðum í tvennt: Annars vegar stæðilegt hól, líklega lambakró og hins

Stekkjartóft 046, horft í norðaustur

vegar hleðslur sem mynda aðhald upp við hólinn vestan og norðan við. Mikill grasvöxtur er í krónni sem er 6 x 11 m stór NNA-SSV. Líklega hefur verið rekið inn syðst á vesturhliðinni. Veggir eru miklir um sig en algrónir, allt að rúnum 1 m á hæð og virðist ekki ólíklegt að þeir séu reistir á eldri veggjum. Frá norðausturhorni króarinnar gengur hleðsla 4-5 m til norðurs, tekur þar 90° beygju til vesturs og fjarar út við hólsrætur eftir 7-8 m. Innri brún hleðslunnar sem er utan í brekkunni sést, hefur gengið til suðurs eða suðvesturs. Þannig myndast aðhald milli áður nefndrar króar og hólsins, mest 8 m breitt en alls um 16 m langt.

Hættumat: engin hætta**Heimildir:** Ö-Narfastaðir, 6**SD-282:047 gryfja kolagröf**

65°39.727N 17°19.260V

Tvær dokkir sem líkjast kolagröfum er á litlu holti syðst á Víðinesi, um 100 m vestur af Reykjadalssá og 215 m norður af Lambastöðum 032. Þetta er í norðausturjaðri Narfastaðaskógar. Áberandi kúpt, lítið lyngholt með víðikjarri og stöku birkihríslu. Nyrðri dokkin er um 0,5 m djúp, 1 x 0,5 m stór frá norðri til suðurs og virðist manngerð því brúnir hennar eru reglulegar. Sú syðri er um 5 m sunnar, næstum ferköntuð, um 1 x 1 m stór og 1 m djúp. Birkihrísla er fast við hana.

Hættumat: engin hætta**Heimildir:** Ö-Narfastaðir, 7**SD-282:048 Gamli garður** garðlag

65°40.731N 17°20.284V

"Gamli garður er ævafornt mannvirki, sem liggur frá ánni og upp yfir Skipphólana báða, upp að túni (er horfinn undir tún) og síðan ofan túns beint upp undir Brúnadal, vinkilbeygir þar norður neðan dalsins og liggur svo niður rétt suður af Kollugili," segir í örnefnaskrá. Garðurinn á upptök sín við Reykjadalssá, austur af Skipphól, tæpa 900 m norðaustur af bæ. Garðurinn liggur að mestu um gras- eða mólendi.

Lýsingin hefst við Reykjadalssá og svo verður haldið vestur á bóginn. Næst ánni er garðurinn

Austasti hluti Gamla garðs, horft í vestur. Hann stefnir heint á Skinhól.

ógreinilegur - einna best er að skoða hann ef staðið er á Skipphól og horft í austur. Fyrstu 130 metrana liggur hann um graslendi en heldur síðan upp á Skipphól og verður þar greinilegri, enda jarðvegur þéttari í sér þar. Garðurinn er reyndar ekki vel sjáanlegur efst á hólnum, þar sem jarðvegur er hvað þynnstur, en virðist þar hafa legið í beina stefnu á hálfgróíð grjóthrúgald sem gæti verið vörðurust eða kuml. Grjóthrúga þessi er um 3 x 2 m stór frá norðri til suðurs og er fuglaþúfa á henni þar sem gróðurþekjan er mest en steinar gægjast út úr jöðrunum. Garðurinn sést óljóst vestan í hólnum á 10-20 m kafla en hverfur þá í manngerða tjörn sem reyndar er vatnslaus þegar þetta er ritað. Þar hefur mikill jarðvegur verið fjarlægður og engin von til að leifar sjáist af garðinum. Ofan vegarins vottar óljóst fyrir honum að nýju, a.m.k. á loftmyndum, en þar er mikið gras og mýrlent sumstaðar. Garðurinn hefur klárlega legið yfir Litla-Skipphól sem hefur orðið illa úti vegna malarnáms á 20. öld. 140 m ofan við hann er vegur, gamli þjóðvegurinn og hefur hann farið gegnum garðinn. Þá kemur grasi vaxið svæði þar sem garðurinn er mjög óljós á yfirborði en á loftmyndum mótast óljóst fyrir honum. Þá tekur tekur heimatún Narfastaða við, um 160 m m ofan eða vestan við veginn. Þar hefur garðurinn verið sléttaður út að mestu, væntanlega fyrir all löngu síðan en mótast þó fyrir honum á loftmyndum sem Árni Einarsson tók sumarið 2003. Á myndunum mótast fyrir leiðum garðsins skammt norðan við Hólshús 057 og Nýhús 006 og heldur hann ávallt sömu stefnu allt frá ánni og upp til fjalls. Utan við túnið, um 5 m vestan við túngarð 062, verður garðurinn

Gamli garður 048 vestan Narfastaðatúns, horft í austur

glöggur að nýju og er það án efa greinilegasti hluti hans. Garðurinn liggur beint í vestur upp brekkuna. Rúmum 15 m ofan eða vestan garðsins sker gamli Stafnsvegurinn 037 hann í sundur á um 5 m kafla. Garðurinn er annars greinilegur, 2-3 m breiður og 0,3-0,4 m hár. Hann er lyngi vaxinn og algróinn svo að hvergi sér í grjót. 210 m vestan við túngarðinn beygir garðurinn um 100° til norðvesturs. Um 10 m vestan við hornið er lítill fjörleg, uppgróin steinahrúga í fullkomlega beinni sjónlínu við garðinn og auðvelt að ímynda sér að hún hafi verið notuð sem viðmið þegar hann var hlaðinn, á móti hleðslunni á Skipphól. Eftir beygjuna má rekja garðinn um 15 m til norðvesturs og er hann geysimikill þar, allt að 4-5 m breiður en gæti þó verið utan í náttúrulegum hæðarhrygg að hluta. Þá hverfur garðurinn í rof en hefst að nýju 100 m norðar. Á rofna bilinu liggur vegarslóði upp fjallið. Þar sem garðurinn birtist að nýju er hann áfram mikill um sig, allt að 4-5 m breiður en rennur saman við hlíðina að vestanverðu og því aðeins neðri brúnin greinileg, víðast hvar um 0,5 m há en nær þó allt að 1,6 m á hæð þar sem mest er. Garðurinn endar þar eftir rúma 700 m frá beygjunni. Hann hefur því upphaflega verið alls tæpir 2 km að lengd.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Narfastaðir, 7

SD-282:049 *Syðravað* heimild um vað

65°40.589N 17°19.921V

"Syðst í Skipphólsnesi er lægð, engjastykki sem heitir Syðstalág en Krókalág [kölluð Króklág] norðar. Suður af Syðstulág eru lág og viði vaxin holt,...Árholt,...Austur af árholtunum er tvö vöð á [Reykjadals]ánni, Syðravað og Ytravað," segir í örnefnaskrá. Vaðið er talið hafa verið u.þ.b. 200 m suður af Ytravaði 050, austan við enda skurðar sem gengur þvert á suðurenda Árhóltsins. Bakkar Reykjadalárs eru grónir og áin vel væð víðast hvar.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Narfastaðir, 7

SD-282:050 *Ytravað* heimild um vað

65°40.674N 17°20.003V

"Syðst í Skipphólsnesi er lægð, engjastykki sem heitir Syðstalág en Krókalág norðar. Suður af Syðstulág eru lág og viði vaxin holt,...Árholt,...Austur af árholtunum er tvö vöð á [Reykjadals]ánni, Syðravað [049] og Ytravað," segir í örnefnaskrá. Staðsetning Ytravaðs er ekki vel þekkt lengur. Þó er það talið hafa verið suðaustur af Skipphól og 870 m ANA af bæjarhól 001. Grasi vaxnir árbakkar. Nokkur breidd er á ánni sem þó er líklega fær víðast hvar þegar rennsli er með eðlilegu móti.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Narfastaðir, 7

SD-282:051 *tóft* heystæði

65°40.886N 17°20.586V

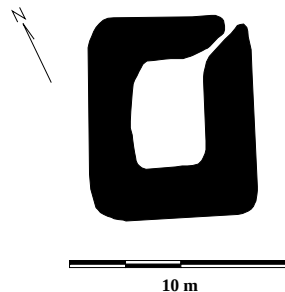
Tóft er um miðja vegu milli þjóðvegur og Reykjadalárs, um 800 m norðaustur af bæjarhól 001.

Mjög grösugur hvammur sem hallar mót austri, að ánni. Tóftin er í hvamminum miðjum, þar er sléttlendi og

ekkert aðhald frá náttúrunnar hendi. Aflangt lyngholt gengur frá austurvegg tófarinnar í sveig til suðurs.

Tóftin er einföld og greinileg, 7 x 9 m stór og snýr NNA-SSV. Hún er nánast ferhyrmd og mjög regluleg, dyr sjást ekki. Veggir eru allt að 0,8 m háir að utan en að innanverðu er aðeins lág dæld. Smálægð er í norðausturhorni, lík dyrum. Líklegt er að tóftin sé af heystæði, augljóst heyskaparland er í kring.

Hættumat: engin hætta

SÞ-282:052 mannabein bænhus 65°40.488N 17°21.060V

"Brattur hlaðvarpi er upp af bænum en sléttur bali vestan við bæinn, en næst húsinu er alldjúp kvos," segir í örnefnaskrá. Í neðanmálgrein sömu skrár segir:

"Um 1950 fundust mannabein austan í hlaðvarpanum á Narfastöðum, þegar grafið var fyrir frárennsli. Beininn virtust gömul, en ekki eru sagnir um grafreit né kirkju á bænum." Nú hefur verið smíðaður pallur með heitum potti fast norðan við elsta íbúðarhúsið á Narfastöðum 001. Áður stóð viðbygging við bæinn á sama stað. Þegar grafið var fyrir frárennsli vegna viðbyggingarinnar var komið niður á bein, í hlaðinu beint fyrir austan hana. Nú er malarborið plan á bæjarhól þar sem beinin fundust.

Beinin og bjallan (sjá 068) eru sterkar vísbendingar til þess að á Narfastöðum hafi verið bænhus. Það hefur verið á bæjarhól en nákvæm staðsetning er ekki kunn. Milli þess staðar þar sem bjallan fannst og mannabeinanna er íbúðarhúsið sjálft og því hugsanlegt að það sé þar sem bænhusið var áður. Einnig er hugsanlegt að þær hleðslur sem komið var niður á austast í bakgarði íbúðarhússins þegar sléttað var þar (sjá 068) gætu verið leifar af bænhusi.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Narfastaðir, 7

SÞ-282:053 garðlag landamerki

65°40.829N 17°23.476V

Garðlag, sem virðist marka af land Narfastaðasels, liggur allt frá Seljadalsá um 330 m fyrir sunnan selið SÞ-283:001 og til norðausturs, upp hlíðina við stekkin í Stekkjarlaut 055 og áfram til norðausturs og síðan norður ofan við túnin. Garðurinn hefur líklega sameinast landamerkjagarði frá Seljadalsá á merkjum Narfastaða og Daðastaða (sjá 010) þótt samskeyti garðanna séu óljós.

Garðurinn liggur yfir mýrar suðaustast þar sem hann er hvað óskýrastur, síðan upp lyngvaxna móa og mela (hverfur m.a. í rof í melunum á nokkrum stöðum) og síðan á lyngivaxinni heiði til norðurs að landamerkjagarði. Garðurinn er misgreinilegur. Hann er vart merkjanlegur nema af loftmynd á suðvestasta kaflanum, yfir mýrarnar frá Seljadalsá. Þessi kafli er um 570 m langur að móasvæði neðan við hlíðina. Þaðan liggur garðurinn áfram til suðausturs í um 110 m í brekkurótum þar til komið er að melum í hlíðinni. Þar er garðlagið rofið á um 200 m kafla þar til komið er að vegarslóða sem liggur að Narfastaðaseli 001. Rétt sunnan við hann fer aftur að sjást fyrir garðinum sem beygir til norðurs og sést í 800 m áður en hann verður ógreinilegur, rétt áður en komið er að landamerkjagarði 010. Garðurinn er víða 4-5 m á breidd og allt að 0,6 m að hæð. Hann er lyngi vaxinn. Vörður hafa verið hlaðnar hér og þar á þeim hluta garðsins er liggur norður-suður en fæstar þeirra eru meira en steinadreif í sverðinum.

Hættumat: hætta, vegna rofs

Garðlag 053, horft í norður

SB-282:054 náma mógrafir

65°41.107N 17°20.660V

Mógrafir eru við Reykjadalssá, nyrst og austast í Narfastaðalandi. Þær eru austan Þjóðveggar, 1,2 km norðaustur af bæjarhól 001. Grafirnar eru í grasi grónum slakka, hreint ekki svo blautum, sem hallar mót norðaustri, að ánni. Dálítið kjarr er í brúskum hér og þar í kring og bjarg við ána skammt norðar. Mógrafirnar eru greinilegar, alveg samfelldar og um 30 x 20 m að stærð frá norðaustri til suðvesturs. Þær er lítið samansignar, sennilega vegna þess hve land er þurrt í kring. Grafasvæðið er allt að 1,9 m djúpt suðaustast og reglulegt að lögun, nærri ferhyrnt. Skurður liggur frá því til norðausturs, út í á. Líkast til hafa þessar mógrafir verið notaðar lengst allra á Narfastöðum. Í dagbók Sigurðar Jakobssonar er getið um mótekju í júnímánuði 1913, hugsanlega á þessum stað.

Mógrafir 054, horft í suðvestur

Hættumat: engin hætta**Heimildir:** Ö-Narfastaðir, 8; Dagbók Sigurðar Jakobssonar**SB-282:055** Stekkjarlout tóft stekkur

65°40.612N 17°23.612V

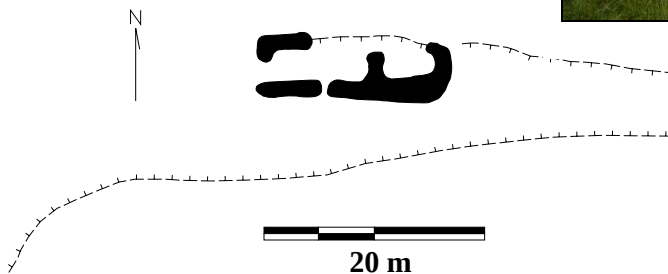
"Utan og ofan við [Narfastaða]selstúnið heitir Hnúta. Geitakofahóll [028] er einnig utan við túnið, og enn utar og ofar er Stekkjarlout," segir í örnefnaskrá. Hér segir "utar og ofar" sem ætla mætti af staðháttum að væri norðan og austan við túnið á Narfastaðaseli. Þar eru alls engar tóftir. Hins vegar er mjög stekkarleg tóft innan og ofan við túnið, nánar tiltekið tæpa 200 sunnan við suðausturhorn túngarðs SB-283:003.

Tóftin er neðst og vestast í grunnu gili eða laut sem gengur austur-vestur niður brekkurnar rétt ofan við götur 080. Greinileg, tvískipt tóft sem styðst að nokkru leyti við lautarbarmana. Hún er alls 17 x 5 m stór frá austri til vesturs og hefur

Stekkur 055, horft í austur

verið rekið inn að vestanverðu. Vestara hólfið er um 10 m langt og lítið rof í miðjum suðurveggnum, hugsanlega hefur verið þar op. Innra hólfið er því skemmra og gæti hafa verið lambakró. Op sést á milli hólfanna, alveg upp við lautarbarminn. Tóftin er algróin, hvergi sést í grjóti.

Hættumat: engin hætta**Heimildir:** Ö-Narfastaðir, 2**SB-282:056** Smiðjutótt örnefni smiðja

65°40.592N 17°21.100V

"Norður og niður af Hólshúskúpu [sjá 057] eða syðst og efst á Neðstafleti sást móta fyrir rúst sem var talin Smiðjutótt Drauga-Brands," segir í örnefnaskrá. Smiðjutóftin var um 180 m NNA við bæ 001 en um 20 m SSA við Neðri-Hesthús 009. Lág hæð er í túninu þar sem smiðjan var.

"Draugabrandur" mun hafa verið Guðbrandur Einarsson, sem einnig bjó á Fljótsbakka og var síðast í Haga. Hann var tengdafaðir Þórðar sýslumanns í Garði. Guðbrandur var talinn göldróttur, en hann var góður smiður og skáld og orti kvæðið Hrafnahrekk (Sjá þætti Konráðs Vilhjálmssonar í Degi)," segir í örnefnaskrá.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Ö-Narfastaðir,8

SD-282:057 *Hólshús* heimild um útihús

65°40.554N 17°21.121V

"Þar sem nú er eldra fjárhús frá 1956 stóð áður Hólshús en Næsthús [058] (sunnar) og Nýhús [006] (norðar) ofan við Hlaðahólinn," segir í örnefnaskrá. Hlaðahóll mun hafa verið kenndur við taðhlaða. Hólshús hefur verið um 30 m austur af Nýhúsi 006 og rúma 100 m NV af bæjarhól 001. Þar standa nú steinsteypt fjárhús sem hljóta að hafa verið reist á rústum Hólshúss. Greinilegur og mikill hól er undir húsunum, einkum greinilegur ef staðið er austan við þau. Rof er í honum austanverðum og virðist hann að miklu leyti samsettur af taðlögum, a.m.k. sá hluti hans. Gamla Hólshús er alveg horfið en það var einfalt, með einum garða. Þess má geta að steinsteypt hlaða sem er hluti af núverandi fjárhúsum var nefnd Steinka, hún var ein elsta steypa hlaða í sveitinni og þótti bygging hennar hið mesta glapræði. Möl í steypuna var fengin í lítilli gryfju sunnan við tún.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Ö-Narfastaðir,8

SD-282:058 *Næsthús* heimild um útihús

65°40.526N 17°21.083V

"Þar sem nú er eldra fjárhús frá 1956 stóð áður Hólshús [057] en Næsthús (sunnar) og Nýhús [006] (norðar) ofan við Hlaðahólinn," segir í örnefnaskrá. Nákvæm staðsetning Næsthúsa er nú týnd. Af nafngiftinni að dæma hefur húsið verið það útihús í norðurtúninu sem stóð hvað næst bænum 001 og því væntanlega á milli bæjar og Nýhúss. Á þeim stað var hænsnakofi þegar Hreiðar Karlsson man eftir – töluvert nær Nýhúsi en bænum. Þar sem húsið var eru nú sléttuð tún.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Ö-Narfastaðir,8

SD-282:059 *Tjaldlág* tóft hlóðir

65°39.212N 17°22.486V

"Grjótá kemur langt sunnan að. Hún myndast af tveim lækjum, Pollalæk, sem kemur austan úr

Tjaldlág, horft í suðvestur

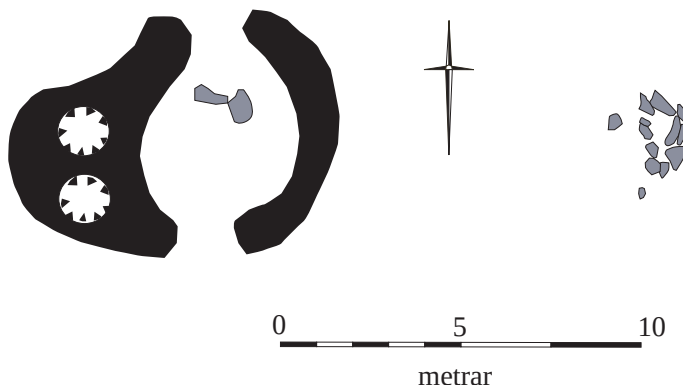
Grásteinsmýri...og Brennislæk sunnan úr Fellsmyri...Suður af Pollalæk er allmikill ás, sem heitir Langás og liggur alllangt til suðurs, samhliða Seljadalsá...Austur af syðri endanum á Langás er ás, sem heitir Brenniás...Nærri nyrzt á Brenniás er Tjaldlág. Þar mun hafa verið legið við grös (Herdís Jak. munnl.). Enn mótur fyrir tóftum og eldstæði í láginni," segir í örnefnaskrá. Tjaldlág er lág sem sker Brenniás í tvennt og snýr austur-vestur. Láginn er um 3 km sunnan við Narfastaðasel 283:001.

Botn láginnar er grasi vaxinn en hlíðar hennar lyngivaxnar. Láginn liggur í gegnum ásin að vestan en hækkar til austurs þar til hún sameinast austurbrún ássins. Austan Brenniáss er lág sem lækjarspræna rennur eftir og austan hennar er annar ás, samsíða Brenniás. Tjaldlág er mest um 20 m breið í botninn en víkkar upp.

Í láginni er tvískipt tóft og eldstæði. Tóftin er 9 X 6 m að stærð og snýr austur-vestur. Austar er stærra hólfið sem er um 4 m í þvermál en virðist hafa verið opið til norðurs og suðurs. Þar vestar er annað hólfið minna og er eins og því hafi jafnvel verið skipt upp. Tóftin er algróin og hvergi sést í grjóti í henni. Tæpum 10 m austan við tóftina er eldstæðið. Það er um 0,6 X 0,5 m að stærð. Gróið hefur yfir eldstæðið en ennþá má sjá einfalda steinaröð sem gægist upp úr gróðrinum.

Hættumat: engin hætta

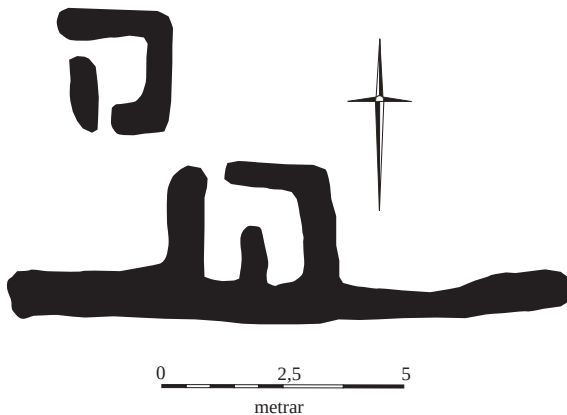
Heimildir:Ö-Narfastaðir,2

SD-282:060 Barnakofi tóft útihús

65°40.447N 17°20.955V

Sunnan við bæ 001 og bæjarlæk, á svonefndu Kolaholti, eru tættur af litlum kofum þar sem börn á Narfastöðum höfðu "bú". Tóftirnar eru á hæð um 20 m sunnan við suðurhlið túngarðs en 130 m suðaustan við bæ 001.

föðurbræður hafi byggt kofann. Um allt svæðið er mikið af búsaðöldum, flöskur, bali og ýmis ílát.

Hættumat: engin hætta

SD-282:061 heimild um áveitu

65°40.516N 17°20.901V

Um 140 m neðan (austan) við gamla bæinn 001 var ræsi sem lá norður suður í túninu. Enn má sjá hvar ræsið lá frá heimreið og í um 20 m til suðurs, þar er dæld í túninu.

Sléttuð tún í halla til austurs.

Ræsið var niðurgrafin renna, líklega með einhverjum grjóthleðslum í.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1919

SD-282:062 garðlag túngarður

65°40.529N 17°20.939V

"Efra og Neðra hesthús [008 og 009] voru norður undir vallargarði en Götuhaus [004] beint niður af bænum. Þessi hús eru nú ýmist horfin eða rústir einar..," segir í örnefnaskrá. Túngarður var umhverfis túnið á Narfastöðum og sést hann víðast hvar ennþá.

Suðvesturhorn túngarðs, horft í norðvestur

Innan túngarðs eru sléttuð tún sem enn eru slegin nema allra syðst. Utan hans eru mórar og órækt.

Túngarðurinn er stæðilegur og hátt í 2 m á hæð þar sem hann er hæstur. Hann er að mestu hlaðinn úr torfi en á einstaka stað má sjá glitta í grjóthleðslur, e.t.v. hleðslur eldri garðs. Garðurinn afmarkar svæði sem er 300 m NNV-SSA en mest 210 m ANA-VSV. Hann er samtals um 830 m langur. Austurhlið túngarðsins er greinileg um 20 m norðan við heimreiðina heim að gamla bænum. Þar er garðurinn algróinn og um 1,5 m á hæð, 2 m á breidd í grunninn en mjókkar upp. Garðurinn liggur í 130-140 m til norðurs áður en 50 m langt skarð kemur í garðinn við norðausturhornið og heldur garðurinn þá áfram beint í vestur í um 100 m áður en hann sveigir

aðeins til VSV. Hann liggur í um 50 m í VSV en þar er hlið í norðvesturhorni hans. Áfram heldur garðurinn til suðvesturs í um 50 m þar til hann stefnir að heita má beint í suður. Garðurinn liggur í 150-160 m til suðurs en þar er annað hlið er á honum við fjárhús 003. Fjárhúsin eru byggð upp við garðinn og hann má greina áfram um 3 m frá þeim. Sunnan við húsinn hverfur garðurinn á um 15 m kafla en má aftur greina, þó óskýrari en víða (eða 0,4-0,5 m á hæð) í um 100 m en þá fer hann að verða greinilegri aftur. Hann sést mjög vel með allri suðurhlið túnsins, liggur þar í sveig frá norðvestri til austurs og er hlaðinn yfir lækjarsprænur á tveimur stöðum. Víðast hvar er hann mjög hár og stæðilegur. Nálægt suðaustasta hluta hans er hlið, rúmur metri að breidd, og enn standa uppi leifar af trégrind í því. Þar sem hliðinu sleppir liggur garðurinn enn fáeina metra til austurs en snarþeygir þá um næstum 90° beint í norður að bæjarlæknum sem er um 10 m fjær. Hann sést ekki handan við

lækin og hefur væntanlega verið sléttaður út þar. Þess ber að geta að við áðurnefnda beygju má sjá garðspotta liggja áfram beint í austur út frá túngarðinum, um 5 m en þar hverfur hann. Myndast því smáhorn utan við garðinn og má vera að þar hafi verið smáaðhald, e.t.v. kvíar eða hestarétt sem þá hefur markast af bæjarlæknum að norðanverðu. Vitað er að garðinum var haldið við á 20. öld.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Narfastaðir, 8

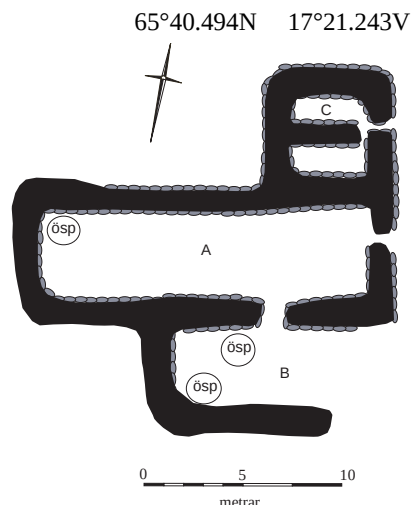
SD-282:063 Kvíaból tóft kvíar

"Kvíaból er ofan við túnið; og þar var fjárrétt ásamt gömlum kofa," segir í örnefnaskrá. Kvíarnar eru um 130 m vestan við bæ 001 og 20-30 m ofan við túngarð 062. Kvíarnar eru í grösugum haga, við hliðarrætur en rétt ofan við heimatún. Um 20 m sunnar rennur lækur. Þrjár aspir hafa verið gróðursettar inn í tóftina en veggir hennar eru annars á kafi í gróðri og illgresi. Tóftin er þrískipt og 18 X 18 m að stærð, úr torfi og grjóti. Hólfin snúa öll austur-vestur í röð norður-suður. Nyrsta hólfið (C) er lítið, líklega þar sem kallað er kofi í örnefnalýsingu. Op er á austurvegg þess miðjum og virðist garði hafa gengið eftir því miðju. Hólfið er um 4 X 4 m að stærð. Skv. Hreiðari Karlssyni voru upphaflega dyr fram úr báðum króm á húsinu. Kofinn var stundum hafður fyrir fé eða hesta í smalastússi en þar á undan er talið að hann hafi þjónað hlutverki sumarfjóss. Í dagbók Sigurðar Jakobssonar er tvívegis minnst á „kúakofa“ í maímánuði 1913 og er þar líkast til átt við þetta hús. Annars vegar er þess getið að kúakofi hafi verið rifinn þann 8. maí, hins vegar að undirstaða hafi verið teikin að kúakofa þann 14. sama mánuðar.

Virðist því um endurbyggingu sama húss að ræða. Sunnan við C er stórt hólfið A. Það er um 18 X 4 m að stærð og var kallað Réttin. Í norðvesturhorni þess vex ösp. Op er á miðjum austurvegg þess en einnig á suðurveggnum, yfir í syðsta hólfið B, dilkur skv. Hreiðari Karlssyni. Það er 7 X 3 m að stærð, opið til austurs. Tvær aspir hafa verið gróðursettar inni í hólfinu. Tóftin er mest um 1,5 m á hæð hlaðin úr torfi og grjóti.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Narfastaðir, 3

SD-282:064 Lækjarhúsavöllur þúst fjárhús

65°40.487N 17°20.983V

"Suður og niður í gamla túni syðst og neðst er Lækjarhúsavöllur," segir í örnefnaskrá. Lækjarhúsavöllur er tæpa 100 m ASA af gamla íbúðarhúsi á bæjarhól 001. Sléttuð grastunga sem teygir sig í suður en markast þar af bæjarlæk. Húsin eru horfin en greinilegur hóll er á tungunni, kúptur og áreiðanlega ekki með öllu náttúrulegur. Hann liggur niður brekkuna, frá suðvestri til norðausturs - rétt eins og við mætti búast að hús sneri á þessum stað. Stærð hans er um 10 x 6 m en hann fjarar út efst í brekkunni. Til eru svarthvítar loftmyndir af svæðinu, bæði frá 1960 og 1976. Húsin sjást á hvorugri myndanna og verður því að gera ráð fyrir að þau hafi verið horfin í síðasta lagi upp úr miðri 20. öld og sennilega miklu fyrr, enda man Hreiðar Karlsson, sem kom á Narfastaði 1949, ekki eftir þeim.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Narfastaðir, 8

SD-282:065 heimild um leið

65°40.491N 17°21.202V

Heimreiðin að gamla bænum 001 lá áður úr vestri, inn um túngarð 062 við fjárhúsin efst í túni 003 og beint niður (austur) að bæ. Hún er merkt inn á túnakort frá 1919.

Sléttuð tún eru þar sem heimreiðin lá og skjólbelti er fast sunnan við.

Heimreiðin er merkt inn á túnakort frá 1919. Einu ummerki um hana eru hliðið á túngarði sem er greinilegt.

Heimreiðin var upphlaðin en hefur nú verið sléttuð í tún.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1919

SD-282:066 Ytragerði tóft+garðlag býli

65°40.637N 17°21.267V

"Gamalt tún er norður af Narfastöðum, sem heitir Ytragerði. Þar eru miklar tættur og jafnvel talið að Narfastaðabær hafi staðið til forna...Þá má enn sjá nokkur garðlög í brekkunni ofan við Gerðið. Gerðislækur kemur ofan úr brekkunni, rennur niður að Ytragerði og hverfur þar," segir í örnefnaskrá. "Ytragerði er norðan við Narfastaðatún, og hyggja menn það forna hjáleigu..." segir í Lýsingu Þingeyjarsýslu. Suðurhlið vallargarðar Ytragerðis hefur einungis verið um 60 m norðan við norðurhlið túngarðs Narfastaða. Sléttað hefur verið yfir eystri hluta rústa og vallargarðs Ytragerðis en vestari hlutinn er óraskaður, fast vestan við túnjaðar. Enn má sjá

móta fyrir þeim leifum sem sléttaðar hafa verið í tún á loftmyndum.

Austari hluti túna Ytragerðis hefur verið sléttaður í tún og er illgreinilegur á jörðu niðri í sléttum en grasi vöxnum túnunum. Vestari hlutinn er enn greinilegur enda í grasivöxnum haga ofan túna. Þær leifar sem þar eru eru þó á kafi í gróðri.

Í Jarðabók Árna og Páls segir: "Ytragerde kallast eyðihjáleiga hjer í landinu út frá jörðunni, sem hefur nú í eyði legið yfir 40 ár [síðan um 1670]...Fóðrast kunni, seinast bygt var, naumlega kýr, en nú er hjer enginn heyskapur, og má því ei aftur byggja. "Einnig er talað um Ytragerði sem hjáleigu, en rústir virðast óeðlilega miklar til þess. Hluti af þessu túni og einhverjar tóftir lentu undir tún[i]... 17. Auk þess sem virðist vera túngarður þessa forna býlis eru menjar eftir fleiri garða í brekkunni," segir í örnefnaskrá. "En sennilegast þykir mér að Narfastaðir hafi verið fluttir af einhverjum ástæðum þangað sem bærinn er nú. Því þessar rústir eru engin smásmíði og garðar miklir eru þar einnig. Bæjarrústirnar taka yfir stórt svæði og virðast svo þykkar eins og oft hafi verið byggt á sömu rústunum. En af hverju var bærinn fluttur? Líklega hefur snjóléttasta vetrarþéttin legið betur á syðri staðnum, en mikið þótti undir því komið að næðt til jarðar. Þá mun hafa verið fremur ótryggt vatnsból á ytri staðnum.", segir í grein Garðars Jakobssonar. Af þeim ummerkjum sem enn sjást á jörðu niðri á Ytragerði, sem og leifum sem greina má úr lofti, virðast tún og tóftir býlisins hafa náð yfir svæði sem í það minnsta er um 430 X 240 m stórt NNV-SSA. Meirihluti svæðisins hefur verið sléttaður í tún en þar má þó enn greina hluta vallargarðs sem hrygg í túninu, sem og nokkrar þústahæðir. Fimm lágar hæðir eru í röð á um 150 m kafla (NNV-SSA) norðaustarlega í túninu. Sjötta hæðin í túninu er um 230 m SSV við þá suðvestustu af fyrrnefndum hæðum. Umrædd hæð er um 130 m beint ofan (vestan) við vesturhluta aðalbyggingar ferðaþjónustunnar á Narfastöðum. Milli hennar og þústa-þyrpingarinnar virðist hugsanlega hafa legið garðlag þar sem hryggur er merkjanlegur í túninu NNA-SSV á um 100 m kafla. Allar eru þessar leifar illgreinanlegar af jörðu niðri en betur merkjanlegar af loftmyndum. Fast ofan við (vestan við) tún (og skurð) eru hins vegar minjar sem ekki hafa verið sléttaðar og eru því sjáanlegar þó þær séu bæði hrundar og huldar gróðri. Ber fyrst að nefna vallgarð, sem hefur verið tvöfaldur. Austara garðlagið liggur frá skurði í suðri til norðurs- og norðvesturs í um 260 m áður en hann beygir skarpt til austurs og liggur 5-10 m að skurðinum þar sem hann hverfur. Garður þessi er slitróttur og ógjörningur er að greina hann á köflum. Vestan við garðinn, um 30 m frá suðurenda hans, er þúst og líklega hefur þar lítið hólfið verið byggt við hann. 30 m norðan við þessa þúst, fast ofan við skurð er önnur ógreinileg þúst sem ekki hefur verið byggð við garðinn. Um 60 m NNV við hana er hins vegar þriðja þústin sem að líkindum hefur verið byggð fast vestan við innri vallgarðinn vestanverðan. Ekki er ólíklegt að tóftin hafi verið tvískipt þótt erfitt sé nú að greina lag hennar vegna gróðurs. Hún hefur þó snúið NNV-SSA. Fjórða þústin í námunda við innri vallgarðinn er 30-40 m neðan (austan) hans 40-50 m norðan við þar sem hann beygir til austurs. Líkt og með aðrar tóftir á svæðinu er erfitt að greina lag hennar en hún hefur snúið NNV-SSA. Víkur þá sögunni af ytri vallargarðinum (þeim vestari) sem liggur úr suðri frá skurði, rétt eins og sá innri en um 60 m sunnan við suðurenda hans. Garðurinn liggur samsíða þeim innri um 35 m vestar, samtals í um 270 m áður en hann beygir til austurs og tengist innri garðinum. Stærsta þústin á svæðinu er byggð milli garðanna tveggja um 90 m norðan við suðurenda þess austari. Þústin er um 35 m í þvermál og í henni eru víða dældir, ummerki hólfa sem nú eru að mestu sigin og horfin í gróður. Um 20 m NNV við þessa þúst og um 10 m ofan (vestan) við vestari vallargarðinn er stórt gerði. Gerðið er eitt greinilegasta mannvirkið á svæðinu, er um 26 X 29 m stórt auk þess sem lítið sambyggt hólfi (8 X 12 m) er byggt við það að sunnan. 15-20 m ofan við norðvesturhorn gerðisins liggur langt garðlag í hlíðinni til norðurs (sjá 079). Þar sem ytri vallgarðurinn beygir til austurs og tengist því innri eru tvær, mjög ógreinilegar þústir utan garðs. Allar líkur eru á að undir sverði reynist mun fleiri minjar en þær sem hér hefur verið getið enda ferð það eftir sjónarhorni hversu margar þústir má greina í túninu. Uppdrætti af Ytragerði má finna í viðauka aftast í skýrslunni.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

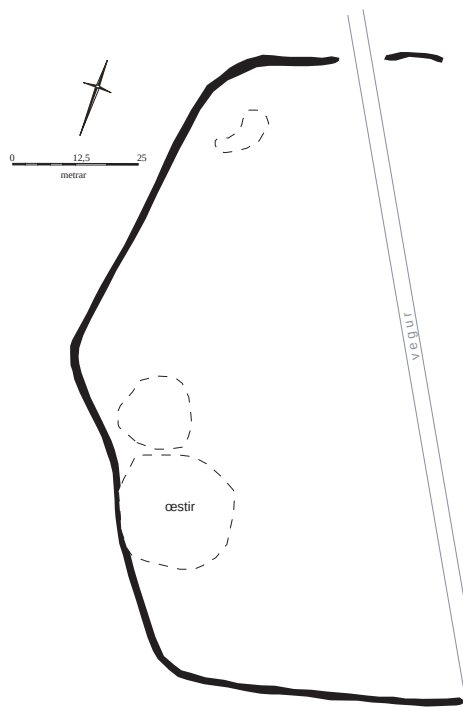
Heimildir: Ö-Narfastaðir, 8; JÁM XI, 186-7; LÞ I, 297; Garðar Jakobsson, Eyðibýli í Reykjadal, 116-17

Ferhyrnt gerði, líklega veglegasta rústin á Ytragerði. Horft í norðvestur.

Syðragerði úr lofti, vestur er upp. Skammt ofan við gerðið sést garðlag 079. Myndina tók Árni Einarsson.

Í örnefnalýsingu Narfastaðar segir: "...allant suður og niður frá bæ rétt ofan við gamla þjóðveginn heitir Syðragerði. Þar eru nokkrar rústir í grasgefnu túni og garður umhverfis. Virðast hringlaga. Ekki eru sagnir um byggð þar." Í Lýsingu Þingeyjasýslna I segir enn fremur: "...en aldrei hefur verið byggð í Syðragerði, sem er rétt sunnan við túnið." Syðragerði er fast ofan við

gamla þjóðveginn sem liggur ofan núverandi þjóðveg, samsíða honum. Vegurinn gamli hefur skemmt hluta af gerðinu en smá spotta af garðlagi má þó sjá neðan vegar. Syðragerði er um 640 m suðaustan við bæ 001.

Í lyngi og grasivöxnum móa. Fast sunnan við gerðið hefur runnið lækjarspræna. Neðan vegar eru talsverðir skurðir og er þar hafin töluverð skógrækt. Svolítill skógrækt er einnig hafin ofan vegar og hefur verið gróðursett í garðinn að suðvestanverðu.

"Syðra gerde heitir fornt fjárhússtæði suður frá túninu aldri atla menn að þar hafi bygð verið, sjást þess og engin merki" segir í Jarðabók Árna og Páls. Myndarlegur vallargarður er enn umhverfis tún í Syðragerði. Vallargarðurinn er fimmhyrndur og afmarkar svæði sem er samtals tæpir 100 m á lengd (NNV-SSA) en um 70 m á breidd. Að norðan má sjá um 10 m langan garðstúf neðan vegar en hann hverfur fljótlega í skurði og umrót sem er allsráðandi neðan vegar. Garðurinn er víða um 2 m að breidd en 0,5 m á hæð. Engar grjóthleðslur sjást í honum en er hann nú fremur hrúnnur og gróinn. Ekki eru greinilegar tóftir innan vallargarðar en þúfnahæðir þar sem ekki er ólíklegt að hleðsluleifar reynist undir sverði eru á a.m.k. 3 stöðum, nærri vesturhlið vallargarðsins.

Hættumat: stórhætta, vegna trjáræktar

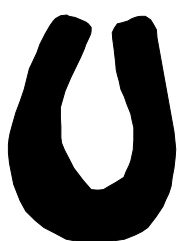
Heimildir: Ö-Narfastaðir, 8; JÁM XI, 187; Lb I, 297

"... (líklega 1995) fannst... forn koparklukka í balanum vestan við gamla íbúðarhúsið [á Narfastöðum]," segir í örnefnaskrá. Vestan við íbúðarhúsið á Narfastöðum (byggt 1924, sjá 001) var áður garðhleðsla sem gekk frá norðvesturhorni íbúðarhúss til vesturs. Sunnan við garðhleðsluna voru ójöfnur. Úr garðinum og ójöfnunum var sléttað 1995 og kom þá klukkan í ljós, aðeins suðvestar en á miðri flötinni, gróflega áætlað um 10 m frá íbúðarhúsinu. Nú er á þessum stað rennislétt grasflöt sem hækkar til vesturs, vestan við íbúðarhúsið.

"Er hún talin frá kaþólskum tíma og hafa verið notuð í kirkjuhúsi," segir í örnefnaskrá. Morgunblaðið 12. janúar 1996: "Kirkjuklukka finnst á Narfastöðum í Reykjadal: Kirkja eða bænhus hefur verið á Narfastöðum. - Lítil kirkjuklukka úr kaþólskum sið fannst á Narfastöðum í Reykjadal í sumar. Þór Magnússon þjóðminjavörður, telur að kirkjuklukkan geti verið frá fyrri hluta miðalda eða frá því fyrir 1200. Hann segist hafa nýfregnað að mannabein hafi fundist á Narfastöðum á fyrrihluta aldarinnar. Samkvæmt þeim fundi hafi kirkja eða bænhus verið á Narfastöðum. Þór segir fundinn óvæntan og skemmtilegan. "Ingi Tryggvason, fyrrum alþingismaður, býr á Narfastöðum. Hann var að jafna jarðveg með skóflu, eftir að unnið hafði verið með traktorsskóflu á hlaðinu þegar hann kom skyndilega auga á grænan hlut. Fyrst hélt hann að hluturinn væri steinn en svo gerði hann sér grein fyrir því að hann var lítil klukka eða réttara sagt bjalla. Bjallan er 14,5 sm löng og álíka víð." sagði Þór. / Fágætar klukkur / Hann sagði að bjallan væri úr kopar og sennilega frá fyrri hluta miðalda. "Mjög svipuð bjalla en aðeins stærri fannst norður á Öngulsstöðum ... " Bjallan er miklu minni en venjulegar kirkjuklukkur. ... [Þór] sagðist ekki hafa þekkt heimildir um kirkjustað á Narfastöðum fram til gærdagsins. "En Sigurður Pétur Björnsson á Húsavík, sem safnað hefur saman heimildum um kirkjugarða í Þingeyjarsýslu, hafði samband við mig í dag [miðvikudag] og sagði mér að fyrir allmörgum árum hefði kona sagt sér að á Narfastöðum hefðu komið upp mannabein snemma á öldinni [sjá 052]." Ingi Tryggvason segir að við sléttunina hafi menn komið niður á "einhverjar hleðslur" austast og neðst, næst íbúðarhúsinu en ekki hafi verið hreyft við þeim heldur einungis sléttað yfir.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Narfastaðir, 7; Morgunblaðið 12. janúar 1996.

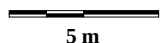
SB-282:069 tóft

65°40.824N 17°21.366V

Fornleg tóft er í móa 20-30 m NNV af garðinum sem umlykur Ytragerði 066.

Lyngmói í smáhalla mót austri. Neðan við er sléttað tún. Tóftin er lyngivaxin og sigin, alls 8 x 7 m stór og snýr norður-suður. Hún er einföld og op gæti hafa verið í norðurátt. Veggirnir renna saman við þýfðan móa umhverfis og eru því ógreinilegir, sýnast þó allt að 1 m breiðir en 0,4 m háir. Norðurendi tóftarinnar er heldur mjórri en sá syðri.

Hættumat: engin hætta

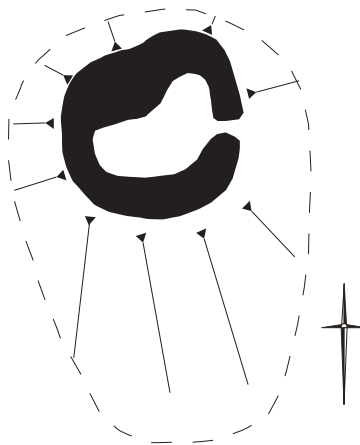
SB-282:070 þúst

65°40.470N

17°20.865V

Sigin og ógreinileg þúst er á hæð um 15 m sunnan við túngarð 062. Þústin er um 80 m austan við Barnakofa 060 en 160-170 m suðaustan við bæ 001. Þústin er í lyngivöxnum aflíðandi haga, rétt sunnan við tún. Þústin sjálf er vaxin lyngi, mosa og grasi. Þústin er mjög sigin og fornleg. Hún er 7-8 X 6 m að stærð og snýr austur-vestur. Suður- og austurveggir eru enn merkjanlegir, sérstaklega innri brún þeirra en vestur- og þó sérstaklega norðurveggur eru nær alveg hrundir og óskýrir. Líklega hefur verið op á austurvegg tóftarinnar. Hugsanlegt er að lítið hólf hafi verið á tóftinni norðaustan til en tóftin er of óskýr til að hægt sé að fullyrða um það. Veggir þústarinnar eru 1,5-2 m á breidd. Innri veggbrúnin er skýr og frá henni og niður í botn tóftarinnar eru allt að 0,6 m.

Hættumat: engin hætta

0 5 10
metrar

SB-282:071 tóftir

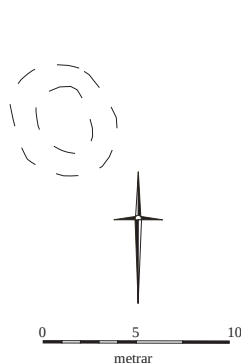
65°39.665N 17°19.406V

Þrjár tóftir eru í röð (austur-vestur) í jaðri Narfastaðaskógar, um 2 km SSA

við bæ 001 en 100 m NNV við Lambastaði 032.

Tóftirnar eru í aflíðandi hlíð sem hallar að Reykjadalssá. Umhverfis er lyngi- og kjarrivaxið þótt áður hafi svæðið verið vaxið þéttari víði.

Á þessum stað eru 3 einfaldar tóftir í röð austur vestur. Efsta (vestasta) tóftin er skýrust. Hún er grasi vaxin og sker sig því úr lynginu umhverfis. Tóftin er 7-8 X 4-5 m og snýr norður-suður. Ekkert op er greinanlegt í tóftinni og engar grjóthleðslur. Veggir eru

mest 0,8 m á hæð. 12 m neðan við A er önnur tóft, B. Hún er mun óskýrari og á kafi í lyngi. Hún er nálægt því að vera 5 X 6 m að stærð en erfitt er að geta til um lögun hennar. 10 m neðan (austan) við B er svo þriðja tóftin, C, sem er fornlegust tóftanna þó hún sé eilítið skýrari en B. C er sigrin og lyngivaxin, og er um 11 X 6 m stór. Veggir hennar eru óskýrir og 0,2-0,3 m á hæð. Tóftin snýr norður-suður.

Hættumat: engin hætta

SD-282:072 heimild um tún

65°40.546N 17°20.985V

Beðasléttur sjást í túni, fast vestan við austurhlið túngarðs 062 milli bæjar 001 og Hólshúsa 005. Beðasléttur má enn greina óljóst en þær sjást greinilega á loftmyndum.

Sléttuð tún er nú á þessu svæði. Greinilegar hæðir sjást í túninu þar sem beðasléttur voru.

Sléttur sjást á svæði sem er 90 X 60 m stórt og snýr NNV-SSA. Raunar má, mjög óljóst, sjá móta fyrir hæðum í túninu lengra til vesturs og því óljósar leifar á samtals 90 X 90 m stóru svæði. Mest hæð frá dæld upp í topp beðsléttu er 0,4 m. Hver hryggur (með dældum) er allt að 9 m breiður. Í dagbók Sigurðar Jakobssonar er sagt frá vinnu við beðasléttur í Narfastaðatúni – auðvitað er ekki víst að það séu þær sem hér sjást þótt það gæti verið. Til dæmis voru tvö beð herfuð og þakin í júní 1909 og aftur 1917.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Dagbók Sigurðar Jakobssonar

SD-282:073 garðlag

65°40.160N 17°20.467V

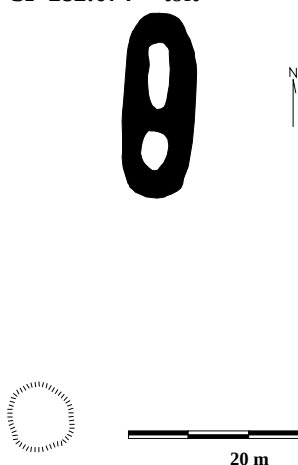
Mjög fornlegur garður liggur langsum í hlíðinni suðsuðaustan við bæ. Suðurendi hans sést fyrst um 800 m suður af bæjarhól 001, hér um bil 40 m austan við núverandi veg í Stafn.

Garðurinn liggur að mestu um grösuga lyngmóa sem hafa verið friðaðir undanfarin ár. Lággróður er því með allra mesta móti og trjárækt er hafin í einhverjum mæli, a.m.k. hefur lerkir verið plantað hér og þar í brekkuna austan undir garðinum. Upptök garðsins eru í óbitnum lyngmóa og hefur þar greni og lerkir verið plantað austan undir honum í brekkunni. Garðinn má rekja rúma 20 m til NNV, að litlum læk sem rennur í alldjúpu gili. Á þessu bili er garðurinn ekki mjög greinilegur, raunar sést aðeins neðri brún hans en þó allt að 1 m há. Þegar kemur yfir gilið sést ekkert - þar hefur landið verið raskað og þar handan við liggur Stafnsvegur niður brekkuna til austurs. Aftur birtist garðurinn tæpum 10 m vestan við beygjuna á Stafnsvegi, fast við austurendann á áberandi hól. Þaðan heldur hann til norðnorðvesturs í átt heim að bæ. Á þessum stað er harðlendara en neðan vegar. Vitanlega er ekki hægt að vera viss um að garðurinn sem hér er lýst hafi tengst því sem sést sunnan við veginn, túlkunin hér er byggð á stefnu garðendanna. Frá hólnum má rekja garðinn alls 200 m til norðurs til viðbótar en reyndar hverfur hann á því bili í mýri á um 20 m kafla. Garðurinn er víðast hvar mjög óljós, enda á kafi í grasi. Hann virðist einhliða, þ.e. aðeins neðri brúnnin sést. Ef marka má stefnu á garði 048 má telja hugsanlegt er að þessi garður hafi tengst honum einhversstaðar vestan við Narfastaðatún en hann er þá alveg horfinn á stóru svæði.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar

SD-282:074 tóft

65°41.066N 17°20.516V

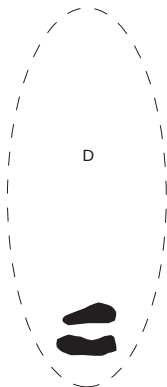
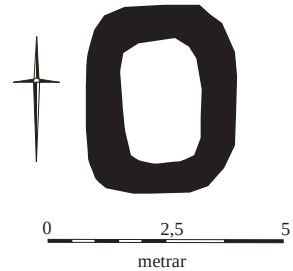
Tóft er norðaustarlega í Narfastaðalandi, um 130 m SA af mógröfum 054 og 1,1 km norðaustur af bæjarhól 001. Hún er norðarlega á nesi sem gengur fram í Reykjadalásá. Mjög grasgefið, þurrt nes með lágu víðikjarri sumstaðar. Hross ganga á svæðinu. Tóftin er lágreist en sker sig úr sökum gróðurs. Gras á henni er með sterkum, ljósgrænum lit en mun dekkri gróður er allt í kring. Tóftin snýr frá norðri til suðurs og er um 14 x 6 m stór, algróin og grjót sést hvergi. Veggir eru víða gengnir til og runnir í sundur. Innra byrði þeirra er heldur greinilegra en það ytra en austurlangveggur er allra ógreinilegastur. Tóftin virðist heldur mjókka til endanna en hefur þó ekki ótvírætt skálalag. Veggjabreidd er víðast um 1 m en hæð um 0,3 m. Þúfnahlaup er heldur sunnar en fyrir miðju og hugsanlega hefur þar verið milliveggur og hefur þá tóftin skipst í tvennt heldur sunnar en fyrir miðju. Ekki er unnt að fullyrða neitt um hvar dyr hafa verið. Íðagræn þúst er um 15 m sunnan við tóftina, hugsanlega tóftaleifar en ekkert lag á henni.

Hættumat: engin hætta

SB-282:075 þúst heystæði

65°38.710N 17°22.633V

Lítil tóft, hugsanlega af heystæði, er um 50 m norður af af tóft 040, á sama ás. Tóftin er uppi á háhæðinni. Lyngivaxin hæð eða ás, flatur í toppinn. Umhverfis skiptast á engjar og mór. Tóftin er lítil og einföld, um 5,5 X 4 m að stærð og snýr norður-suður. Veggir eru víða óskýrir og hvergi hærri en 0,3 m. Vegna gróðurfars, staðsetningar og lögunar verður að teljast líklegt að mannvirkið sé af heystæði.

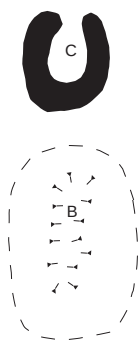
Hættumat: engin hætta**SB-282:076** þústir

65°39.180N 17°22.934V

Nokkrar þústir eru á Brenniás um 60 m sunnan við Tjaldlág 059. Rústirnar eru tæpum 1 km norðan við tóft 040 en tæpum 3 km sunnan við Narfastaðasel (283:001).

Á toppi lyngivaxinnar hæðar. Lítil lækur rennur til norðurs austan við hæðina.

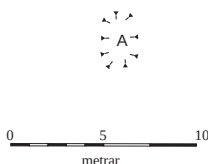
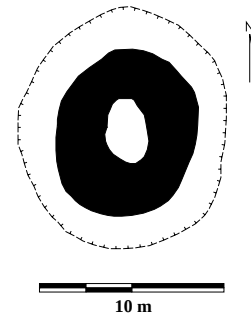
Þústirnar eru greinilegar þótt lögun þeirra flestra sé nú mjög óskýr. Hægt er að greina 4-5 þústir. Syðst er ógreinileg þúst eða dokk, A, 3 X 2 m að stærð. Hún snýr austur-vestur. Um 6 m norðan við hana er önnur þúst, B, 9 X 5 m að stærð. Hún snýr norður-suður og norðvesturhorn hennar er fremur skýrt en hún er annars fremur óskýr utan við dokkina í miðið. 1-2 m norðan við B er skýrasta tóftin á svæðinu, C. Hún er 4 X 5 m að stærð, snýr norður-suður og op er á norðurvegg hennar. Tóftin er á lítilli hæð. Tæpum 10 m norðan við C er lág hæð með miklum dældum á, D. Hæðin er um 14 X 7 m að stærð og snýr norður-suður. Svo virðist sem hugsanlega hafi verið 2 tóftir á hæðinni en þær eru of óljósar til að hægt sé að fullyrða um það eða nokkuð annað sem snýr að útliti þeirra eða hlutverki. Austast á hæðinni er hringlaga dokk 0,8 m í þvermál. Allar eru tóftirnar algrónar og hvergi sést í grjóthleðslur. Ekki er ljóst hvaða hlutverki þessar tóftir hafa gegnt.

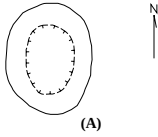
Hættumat: engin hætta**SB-282:077** tóft heystæði

65°39.556N 17°22.244V

Tóft er nokkurn veginn á miðjum Grásteinsás, 2 km suðvestur af bæjarhól 001. Hún er fast vestan við hringlaga tjörn sem reyndar er þurr þegar þetta er ritað.

Þýfður lyngmói er umhverfis tóftina. Tóftin er nánast hringlaga, 7-8 m í þvermál. Veggir eru mjög signir og skera sig lítið úr umhverfinu, enda lynggrónir. Tóftin sést einkum vegna þess að umhverfis hana er geil, væntanlega pæla, allan hringinn. Að henni meðtalinni er mannvirkið uppundir 10 m í þvermál. Veggjahæð er mest um 0,4 m. Tóftin gæti verið af heystæði og má benda á að hringlaga heystæði sem var notað til 1950 er skráð nr. 044.

Hættumat: engin hætta

SB-282:078 tóftir heystæði

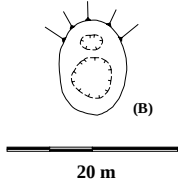
65°40.665N 17°20.066V

Árholt eru við Reykjadalssá, suður af Skiphól, en það er kúptur og áberandi hóll sem blasir við austur frá bæ. Tvær tóftir eru í Árholtum, rúma 200 m suðaustur af hólum.

Holtið er lágt og fremur flatt, gróið fjalldrapa.

Nyrðri tóftin, (A), er sporöskjulaga, vaxin lyngi að mestu, líklega heystæði. Hún er alls 12 x 10 m að stærð og heldur lengri norður-suður en austur-vestur. Tóftin er einföld að gerð og fremur lík upphækkun en að um eiginlega vegg sé að ræða - þó er dæld í miðju hennar. 20-30 m sunnar er iðagrænn, lítill hóll sem reynist við nánari skoðun önnur tóft (B), líklega einnig heystæði. Hún er um 10 x 8 m stór norður-suður og virðist hafa verið tvískipt. Norðurhluti hennar er hæstur, allt að 1,5 m. Slægjur hafa vafalaust verið í mýrunum norðan og sunnan við holtin og e.t.v. einnig í þeim sjálfum.

Hættumat: engin hætta

SB-282:079 garðlag

65°40.881N 17°21.393V

Garðlag liggur í hlíðarrótum skammt ofan eða vestan við Ytragerði 066.

Lyngmói í brekku mót austri. Norðurendi garðsins er í móanum hér um bil beint ofan við skjólbelti sem markar norðurenda heimatúns. Uppgrónir götuslóðar liggja neðanundir garðinum, í átt að Ytragerði. Garðurinn er lyngi vaxinn og siginn, 3-4 m breiður og 0,3-

0,4 m hár. Neðri brúin er heldur greinilegri en sú efri. Annars er garðurinn ekki mjög reglulegur og hefur víða sigið undan brekkunni. Hann virðist fjara út í brekkunni ofan við stórt, ferkantað gerði sem tilheyrir Ytragerði, þar er óvenjulega sléttur stallur, e.t.v. af manna völdum. Alls er hann 250 m langur í það minnsta. Ef loftmyndir eru skoðaðar sést að garðurinn heldur áfram sunnan við gerðið, í átt að norðvesturhorni túngarðs 062. Á heildina litið virðist hann taka sveig um gerðið og mætti því ætla að hann sé byggður síðar en það.

Hættumat: engin hætta

SB-282:080 gata leið

65°40.624N 17°23.665V

Mjög miklar götur liggja til suðurs frá Narfastaðaseli SB-283:001.

Þær liggja að mestu um lyngmóa. Göturnar liggja frá suðaustanverðu túninu til suðurs, vestan við mynni Stekkjarlautar og þaðan austurfyrir dálitla hólbungu. Þrír eða fjórir samhlíða slóðar sjást og er áburður í þeim, enda enn notaðir af kindum. Hreiðar Karlsson telur að göturnar hafi legið á beitarhúsin 027 og virðist það eiga við rök að styðjast ef lega þeirra er skoðuð af loftmynd. Þar sést að göturnar, eða a.m.k. meginkvísl þeirra, liggja með brekkurótum til suðurs og síðan í suðvestur, að beitarhúsatóftunum. Frá beitarhúsunum liggja síðan götur áfram til suðurs, sbr. 026, hugsanlega í Gafl.

Hættumat: engin hætta

SB-282:081 gata leið

65°40.826N 17°23.832V

Gata liggur til norðurs frá bænum á Narfastaðaseli SB-283:001. Hún liggur norður tún og í gegnum hlið á túngarði. Götuslóða má merkja til norðurs, í svipaðri hæð allt að merkjum við Daðastaði og áfram til norðurs. Gatan hefur líklega verið á milli bæja í sveitinni, gæti hafa legið á Daðastaðasel og jafnvel norður á Einarsstaði. Gatan liggur að mestu um lyngivaxna móa.

Nokkrir götuslóðar samsíða.

Hættumat: engin hætta

SB-282:082 garðlag

Á vormánuðum 2005 fann Unnsteinn Ingason áður óþekkt garðlag á Narfastöðum. Garður þessi hefur að mestu verið sléttaður í tún. Austurendi hans er 1,3 km norður af bæ, skammt vestan þjóðvegjar.

Garðurinn liggur í fyrstu um mjög grösugt óræktarsvæði en síðan um ræktuð og framræst stykki.

Austurendi garðsins er greinilegastur, í það minnsta af loftmyndum. Hann er í það minnsta 60 m langur og liggur NA-SV. Þá kemur skurður þvert á hann frá austri til vesturs en garðurinn sést ógreinilega eftir það í sléttu túni, heldur þó sömu stefnu skáhallt gegnum 3-4 samhlíða túnstykki sem liggja frá norðri til suðurs. Þar sem þeim sleppir er óræktarmói en þar virðist garðurinn ógreinilegur. Alls sést hann á 420 m löngum kafla hið minnsta og virðist líklegt að hann hafi tengst garðlögum suðvestar, t.d. 079 eða 048.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

SP-283 Narfastaðasel

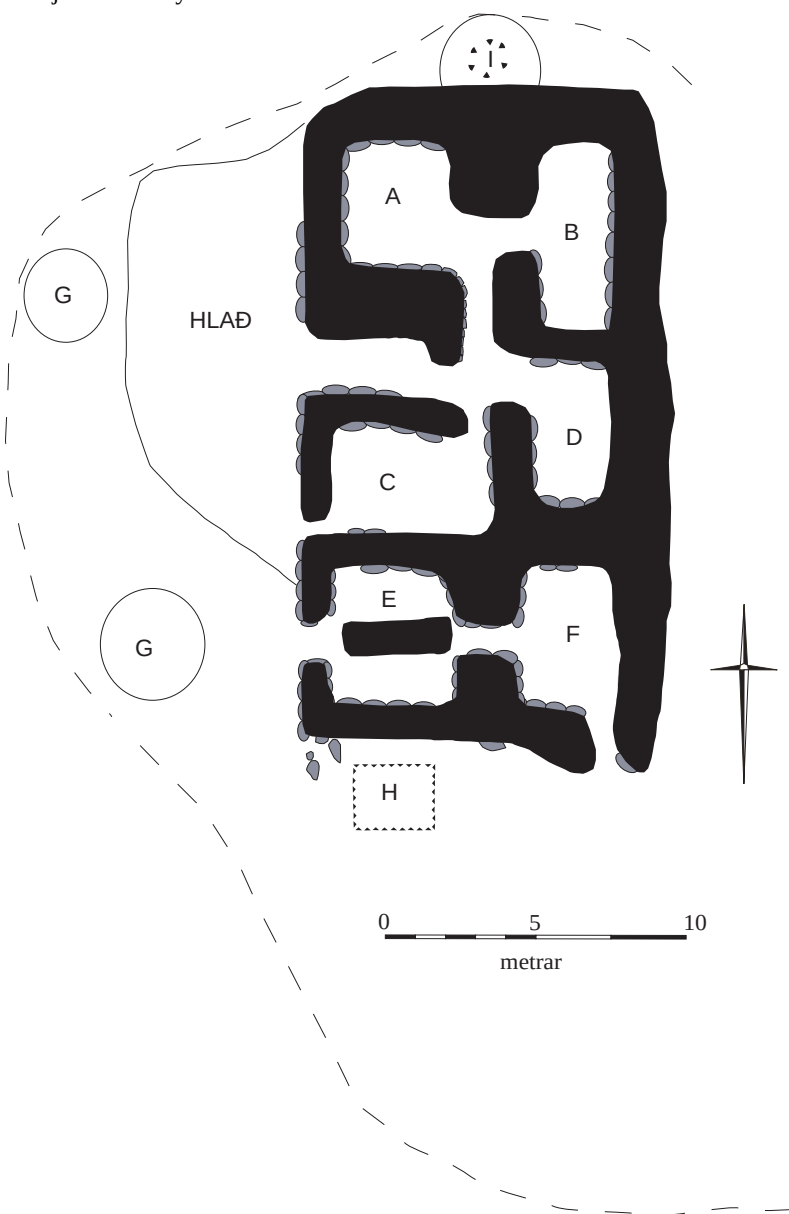
1712: Narfastaðasel þá selstaða frá Narfastöðum: "Narfastada Sel heitir selstaða heimajarðarinnar á Seljadalnum, þar hefur búið verið um eitt eður 2 ár fyrir 40 <ár>um en hvorki áður nje síðan." JÁM XI, 187 Föst byggð komst á í selinu árið 1836 og var búið þar til 1940.

1919: Tún 2,2 ha. þar af sléttað um 3/4. Narfastaðasel er í Seljadal og þar er mikið graslendi og vel gróið. Það stendur austan Seljadalsár, og erum lágan háls og skamman að fara að Narfastöðum Lp I, 298

SP-283:001 Narfastaðasel bæjarstæði býli/sel

65°40.742N 17°23.749V

"...Seljadalur...er eyðibýli norðarlega í landinu, sem heitir Narfastaðasel. Til er í skrifum Guðmundar Frímanns saga af stórfelldum reimleikum í Narfastaðaseli (Tímaritið Súllur). Segir hún frá hremmingum Jóns Björnssonar. Söguna hef ég ekki heyrt annars staðar, en löngum þótti villugjarnt og jafnvel reimt á Hálsinum.", segir í örnefnaskrá. "Í norður frá Gafli að austanverðu í Seljadal og nokkum veginn í vestur frá Narfastöðum í Reykjadal er Narfastaðasel. Það var í byggð 1836 til 1940. Ekki er mér kunnugt hver byggði þar fyrstur. En fyrir aldamótin bjó þar Jón Björnsson, hann gerði eina af fyrstu græðislétu sveitarinnar. Ég gæti trúað að hún hefði verið meira en dagslátt að stærð. Þá byggði hann beitarhús [sjá SP-282:027] fram í heiði," segir í grein Garðars Jakobssonar. Í Lýsingu Þingeyjarsýslu er getið um selið: "Þar var forn selstaða Narfastaða og búið í selkofum skamma hríð um 1670, en sennilega ekki eftir það fyrir en 1836. Narfastaðasel fór í eyði 1940." Narfastaðasel er á Seljadal, um 2 km VNV við Narfastaði (SP-282:001) en um 700 m ofan við Seljadalsá. Guðmundur Frímann hefur ritað grein um bóndann í Narfastaðaseli. Þar segir m.a.: "Er hér var komið sögu voru selfarir fyrir nokkru lagðar niður, en sumstaðar voru peningshús seljanna notuð sem beitarhús frá þeim jörðum, sem þau áttu. Þannig hafði verið með Narfastaðasel. En þegar Jón Björnsson falaðist eftir því til ábúðar, hafði einnig verið hætt við að hafa þar á beitarhúsum, en þau byggð að nýju austan í Narfastaðafelli þar sem sauðland var kjarmeira og betri og nærtækari engjalönd [hér er væntanlega átt við Lambastaði SP-282:032]....Selið var nær tún- og engjalaust og peningshús komin að falli, þótt enn hængju þau uppi að nafninu til" Ennfremur birtir Guðmundur dálitla lýsingu á bænum, sennilega fengna úr "handritsslitrum úr Reykjadal"

eins og hann segir aftan við greinina: "Þó urðu húsakynnin í Selinu, um það er lauk, lítil baðstofa, búr, eldhúskytra, geymsluskot í bæjargöngum og fjóshola undir baðstofupalli, eins og altítt var í Reykjadal í þann tíð, og raunar víðar norðanlands. Ennfremur gildaði Jón upp í verstu skörðin í fjárhúsunum, svo hafa mætti þar hestinn og þessar fáu skjátur, sem hann átti."

Bærinn er í aflíðandi brekku til vesturs. Umhverfis bæinn er tún en annars lyngi vaxin brekka. Neðan við tún taka þó við sléttar engjar að á. Neðri hluti túnsins er býsna mýrlendur.

Tóftir bæjarins standa enn uppi sæmilega heillegar þótt sauðfé leiti greinilega mikið í þær og af þeim sökum er þar mikið rof. Bæjartóftin er á bæjarhól sem er grænn og ræktarlegur og bendir til langrar byggingarsögu á staðnum. Hóllinn fjarar út upp í brekkuna fyrir ofan bæinn og er samtals um 45 X 25 að stærð. Hann snýr norður-suður, mest 2-3 m á hæð. Bæjartóftin sjálf er 22-23 X 13 m að stærð og snýr norður-suður. Hún er stæðileg en hæstu hleðslur eru um 1,8 m á hæð. Veggir eru byggðir úr torfi og grjóti. Veggir tóftarinnar hafa víða hrunið og sum staðar gefa steinaraðir, á kafi í grasi og hruni, einu vísbendinguna sem fánleg er um nákvæma lögun vistarvera. Bærinn samanstendur úr 6 hólfum og bæjargöngum sem liggja austur-vestur eftir tóftinni miðri. Hér verður öllum hólfum/vistarverum gefinn bókstafur til aðgreiningar og við lýsingu bæjarrústar haldið inn eftir bæjargöngunum, fyrst lýst hólfum norðan við bæjargöng og því næst sunnan. Bæjargöngin hafa verið um 2 m á breidd og fyrir þeim var timburþil. Þau eru á köflum mjög ógreinileg en grjóthleðslur gefa þó skýra mynd af legu þeirra þannig að ætla má að þau hafi verið 4-5 m löng. Þegar farið var eftir bæjargöngunum

er fyrst herbergi/hólf til norðurs þegar komið var inn í mið göng A. Hliðargangur lá þá úr göngunum og í hólfið suðaustast. Þetta hólf var 4 X 3-4 m að stærð og við suðurvegg þess má greina hleðslu (1 X 0,5 m), e.t.v. undirstöðu undir eitthvað. Úr þessu herbergi var einnig hægt að fara beina leið í eldhús (B) að baki en einnig var gengt úr hliðargöngunum í eldhúsið. Það var 6 X 3 m að stærð og snýr norður-suður og má en sjá járnkassa í jörðinni þar sem eldavélin stóð. Nálega til móts við hliðargöngin til norðurs var op inn í annað herbergi, C. Nú hafa veggir nær alveg hrunið yfir opið og er að verða erfitt að greina það. Op var einnig sunnarlega á útvegg hólfs C sem hefur verið 5-6 X 4 m að stærð og snýr austur-vestur. Veggir hafa töluvert hrunið inn í umrætt hólf. Ef bæjargöngunum var fylgt alla leið til suðurs var komið inn í baðstofuna sem var sunnan við bæjargöngin austast í bænum. Baðstofan var um 6 X 3 m að stærð og snéri norður-suður. Fjós var undir henni. Ekki var innangengt í fleiri herbergi úr bæjargöngunum. Sunnan við bæjartóftirnar sem hér hefur verið lýst, þeim samföst, voru tvö hólfi til viðbótar. Vestar var lítið fjárhús, E, 4 X 4 m stórt. Það var með opi á miðjum vesturvegg með garða eftir endilöngu. Úr fjárhúsinu virðist hafa verið innangengt í hólf (F) að baki sem var um 4 X 3 m að stærð og snéri norður-suður. Þetta hólf var einnig opið austast á suðurvegg. Talsvert hefur hrunið af austurvegg inn í hólfið. Samkvæmt Hreiðari Karlssyni var síðastnefnda herbergið stofa Jóns Bjarnasonar sem bjó á Narfastöðum snemma á 19. öld. Sagan segir að þegar hann seldi jörðina á eldri árum hafi kaupandi ekki haft efni á að hafa stofuna með í kaupum og því hafi Jón tekið hana með sér. Framan (vestan) við bæinn er hlað, um 13 m breitt (norður-suður) en mest um 6 m á lengd. Framan við það eru tvær hæðir (G) í bæjarhólnum, neðan við hlaðið. Hugsanlegt er að þessar hæðir séu öskuhaugar. Fast sunnan við bæinn austanverðan er lítil og regluleg dæld (H), 3 X 2 m á stærð, ferköntuð en 0,3 m á dýpt. Ekki er ljóst hvað hefur verið á þessum stað. Norðan við bæinn miðjan er dæld (I) sem er um 3 m í þvermál, þar var rotþró. Eins og áður segir eru veggir bæjarins víða mjög rofnir og auk heldur hafa þeir fallið inn í tóftina og gróðið þar. Af þeim sökum er lag hólfa að verða nokkuð óskýrt þótt það megi enn rekja vegna grjóthleðslna sem glittir í hér og hvar. Athuga ber að við teikningu á bænum var miðað við hólfin eins og þau hafa verið og enn má sjá af hleðslum, jafnvel þó að torfhrun valdi því að við fyrst sýn virðist bæjarmyndin allt annað en skýr. Teikningin gefur því e.t.v. skýrari mynd af bænum en efni standa til.

Hættumat: hætta, vegna rofs

Heimildir: Ö-Narfastaðir, 1; LÞ I, 298; Garðar Jakobsson, Eyðibýli í Reykjadal, 110-11; Guðmundur Frímann 167-168

Rústir Narfastaðasels 001, horft í suðvestur

Kort 3: Fornleifar í túni Narfastaðasels. Útlínur túnakorts frá 1919 eru merktar inn með hvítu en túnakortið sjálft er innfellt í horninu efst. Loftmynd frá Loftmyndum ehf.

Sp-283:002 þúst

65°40.772N 17°23.901V

Dæld, sem virðist eftir tóft, er í hól sem er um 140 m norðvestan við 001. Hóllinn er nálega 100 m beint neðan (vestan) við fjárhústóft 010. Þústin er í túni, í aflíðandi brekku til vesturs. Umhverfis hana eru tún en annars lyngi vaxin brekka. Neðan við tún taka þó við sléttar engjar að á. Tóftin er neðarlega í túni, nærri því á mörkum sléttaðra og ósléttaðra túna. Dældin er 14-15 X 6-7 m að stærð og snýr austur-vestur. Hún er grasi gróin og fagurgræn hæð gengur til suðurs frá henni.

Hættumat: engin hætta

Sp-283:003 garðlag túngarður

65°40.707N 17°23.671V

Stæðilegur túngarður er umhverfist tún á Narfastaðaseli. Í grein um bóndann á Narfastaðaseli segir: "Jón [Björnsson] gerðist fljótt athafnasamur bóndi. Á fyrstu búskaparárunum réðst hann þegar í ýmsar framkvæmdir, búi sínu til eflingar, þótt ekki ætti hann jörðina. Girti hann af allstórt tún með grjót- og torfgirðingu. Um annað girðingarefni var naumast að ræða á þeim árum. Túnið sléttaði hann með hestplóg, sem þá var næsta sjaldgæft. Plógar voru óvíða til þar um slóðir. Mun Jón hafa fengið lánaðan plóg á Narfastöðum."

Túnið í selinu er í halla mót vestri og umlykur garðurinn það. Víðast eru lyngmóar utan við hann en mýrar að vestan, í dalbotninum. Efri hluti túnsins er valllendi, að nokkru komið í móa en rækt er aðallega umhverfis

Suðurlíð túngarðs 003, horft í vestur

rústinar. Neðri hlutinn er hins vegar mýrlendur. Túngarðurinn afmarkar svæði sem er um 310 x 230 m stórt frá norðri til suðurs og er alls rúmir 800 m að lengd. Hann er víðast hvar mjög stæðilegur en þó er austurhliðin einna mest sigin. Lýsingin hefst syðst. Þar er op á garðinum og liggja þar götur Sp-282:080 í gegn, heim að bæjartóft 001. Frá hliðinu liggur garðurinn til vestnorðvesturs tæpa 200 m en þar sveigir hann í hánorður og liggur því sem næst þráðbeinn með vesturhlið túnsins. Hann hefur verið hlaðinn yfir tvo læki og er annar þeirra bæjarlækurinn. Hann rennur ekki beint undir garðinn heldur meðfram honum til norðurs nokkurn spöl og hefur þar grafið sig undir hann að hluta. Eftir rúma 200 m sveigir garðurinn í austur, upp brekku, og má rekja hann um 130 m áður en kemur að hliði á norðurhlið. Þar liggja götur Sp-282:081 í gegn. Eftir 30-40 m til

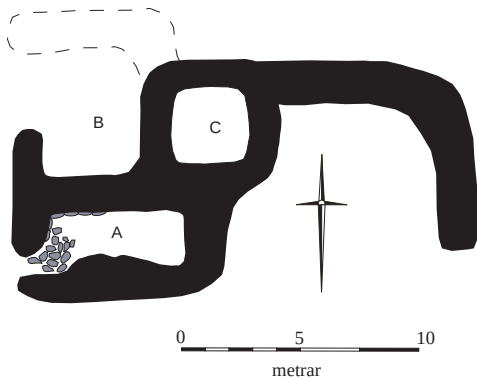
viðbótar beygir garðurinn í suður meðfram austurhlið túnsins en þar er hann meira siginn en annarsstaðar, e.t.v. vegna þess að hann er í halla. Austurhlið túngarðsins er um 40-50 m ofan eða austan við bæjarrústina sem og aðrar rústir, enda eru þær flestar á sama hrygg sem liggur N-S í gegnum túnið. Rúma 60 m suðaustur af bæjarrúst 001 liggur garðlag frá túngarðinum í óræktarmóa, inn í túnið til suðvesturs en fjarar þar út eftir 60-70 m. Garður þessi er fornlegur og er án efa mun eldri en túngarðurinn. Þetta gætu hugsanlega verið leifar af eldri túngarði. Við enda þessa garðs er tóft sambyggð honum innanverðum. Hún er fornlegri en flestar aðrar tóftir í túninu, 10 x 5 m stór og myndar túngarðurinn suðausturlanghlið. Tóftin snýr SV-NA. Dyr virðast hafa verið á því horni sem teygir sig lengst í norður. Tóftin virðist einföld og mjókkar heldur til suðvesturs. Hugsanlega eru mannvirki tengd henni að norðaustanverðu, þar vottar fyrir þústum upp við túngarðinn og sér meira að segja í grjót á einum stað en annars er tóftin jafnt sem garðurinn algróin. Að lokum skal greint frá tveimur gerðum sem eru sambyggð túngarði innanverðum. Hið syðra er aðeins 30-40 m norðaustur af áður nefndri tóft, einmitt á þeim stað þar sem innri og líkast til eldri túngarður sker sig frá þeim yngri. Gerðið er mjög óljóst, 11 x 18 m stórt og snýr frá norðvestri til suðausturs. Hleðslur þess eru mjög signar og alls engin gróska í þeim. Um 10 m norður af gerðinu gengur nokkurra metra langur hleðslustubbur til vesturs frá innanverðum túngarðinum. Hugsanlega er hann leifar af öðru gerði eða viðbyggingu þótt ekki sé það augljóst. Hitt gerðið sem um ræðir er 80-90 m norður af því fyrrnefnda. Það er 15 x 15 m stórt og myndar túngarðurinn austurhliðina líkt og á hinu. Hleðslur eru alveg útflattar og lítur út fyrir að þær séu eldri en síðasta byggingarstig garðsins. Hleðsluhæð er mest um 0,3 m og breidd veggja um 1 m. Þeir eru algrónir. Op sjást á hvorugu gerðanna og gæti verið að þau hafi verið ætluð til einhvers konar ræktunar.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Guðmundur Frímann, 173

SD-283:004 tóft útihús
65°40.722N 17°23.813V

Leifar útihúss, sem merkt eru inn á túnakort frá 1919, eru greinilegar fast norðan við bæjarlæk og um 50 m vestan við bæ 001. Bæjarlækur sprettur upp 5-10 m ofar en tóftin, lækurinn rennur fram hjá tóftinni sunnan hennar. Tóftin er í grasi grónu túni í órækt. Útihústóftin er fallin og óskýr. Hún er um 12 X 11 m að stærð og snýr austur-vestur. Hún er þrískipt. Syðst er hól A, sem snýr austur-vestur og hefur op verið syðst á vesturvegg þess þótt það sé illgreinilegt nú. Þak og veggir eru hrundir inn í hólfið og er þar mikil grjót- og spýtnadreif. Hólfið hefur verið um 5-6 X 2 m á stærð. Norðan við A er annað hól, B, sem er mjög ógreinilegt en gæti hafa verið um 4 m á kant. Nú sést þó aðeins hluti af austur- og suðurvegg en aðrir veggir eru ógreinilegir. Austan við B er þriðja hólfið, C,

Tóft 004, horft í vestur

sem e.t.v. er heytóft. Veggir þess eru lágir (0,3 m) en greinilegir. Ekki er lengur hægt að greina op á hólfinu en engar grjóthleðslur sjást. Til austurs frá tóftinni gengur sigið og óljóst garðlag sem virðist eldra en tóftin. Garðlagið liggur í um 8 m til austurs en beygir þá til suðurs og liggur í aðra 8 m að uppsprettu bæjarlækjar.

Hættumat: hætta, vegna rofs

Heimildir: Ö-Narfastaðir, 2

SD-283:005 þúst útihús

65°40.743N 17°23.869V

Þúst er á hæð um 100 m VNV við bæ 001 en um 90 m beint neðan (vestan) við fjárhústóft 009. Þústin er í túni, í aflíðandi brekku mót vestri. Umhverfis hana eru tún en annars lyngi vaxin brekka. Neðan við tún taka þó við sléttar engjar að Seljadalsá. Tóftin er neðarlega í túni, nærri því á mörkum sléttadra og ósléttadra túna. Ekki er hægt að sjá útlínur þústarinnar en hólinn er ræktarlegur, fagurgrænn (sérstaklega í toppinn) og líkur eru á að á honum hafi einhvern tíma verið mannvirki. Svolítill spýtnadreif er á hólnum. Það svæði sem mestar líkur er á að geymi hleðslur er um 6 m í þvermál.

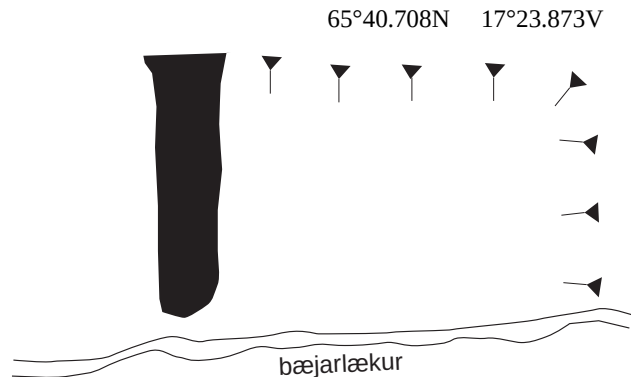
Hættumat: engin hætta

SD-283:006 gerði

65°40.708N 17°23.873V

Gerði er byggt fast norðan við bæjarlækinn, um 50 m vestan við útihústóft 004 en um 100 m VSV við bæ 001. Gerðið er í aflíðandi brekku til vesturs. Umhverfis gerðið eru tún en annars lyngi vaxin brekka. Neðan við tún taka þó við sléttar engjar að á. Gerðið er lítið, 6 X 4 m stórt og snýr austur-vestur. Vesturveggur þess er hlaðinn úr torfi og er tæpur 1 m á breidd en 0,3 m á hæð. Austur- og norðurhliðar gerðisins hafa verið myndaðar með því að stinga út úr brekkunni að lækjarbrún. Ekki er suðurhlið á gerðinu. Torf liggur yfir bæjarlækinn í framhaldi af eystri skammhlið bæjarins. Í botni gerðisins er rennislétt, snögg gras. Hugsanlegt er að lítill kálgarður hafi verið á þessum stað.

Hættumat: engin hætta

SB-283:007 tóft útihús

Tóft 007, horft í vestur

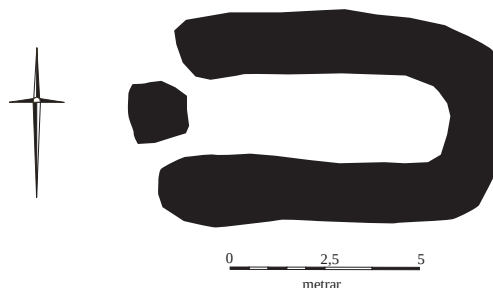
Tóftin snýr austur-vestur og er 9 X 5 m að stærð. Hún virðist einföld en er mjög óskýr. Suðurveggur tóftarinnar er skýrastur en þó má greina alla veggina. Svo virðist sem op hafi verið syðst á vesturvegg. Engar grjóthleðslur eru í tóftinni.

Hættumat: engin hætta

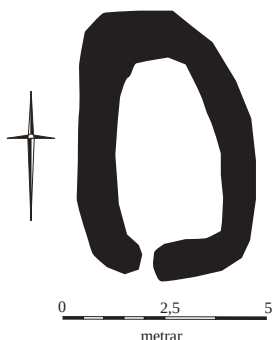
65°40.669N 17°23.807V

Sigin og fornleg tóft er í túni, um 25 m norðan við suðurhlið túngarðs 003. Hún er um 120 m suðvestan við bæ 001 en um 35 m suðvestan við litla tóft 014.

Tóftin er innan túngarðs en utan sléttaðra túna. Hún er vaxin lyngi og kjarri. Í aflíðandi halla til vesturs.

SB-283:008 tóft útihús

Útihústóft er í túni um 60 m SSA við bæ 001 og 20 m neðan við syðra gerðið sem sambyggt er túngarði 003. Tóftin er fast ofan við götuna sem liggur endilöngu túninu heim að bæ 001 og áfram til suðurs.

Tóftin er í aflíðandi brekku til vesturs. Umhverfis hana eru tún en annars lyngi vaxin brekka. Neðan við tún taka þó við sléttar engjar að á. Tóftin er ofarlega í túnstæðinu.

Tóftin er einföld, 6,5 X 4 m að stærð og snýr norður-suður. Hún er torfhlaðin og er mest 0,5 m á hæð. Op er á austarlega á suðurvegg hennar.

Hættumat: engin hætta

65°40.697N 17°23.722V

Tóft 008, horft í norðvestur

SB-283:009 tóft fjárhús

Tóft 009, horft í norður

65°40.747N 17°23.752V

Innan við 20 m norðan við bæ 001 er fjárhústóft sem merkt er inn á túnakort frá 1919. Hún er 50-60 m sunnan við 010.

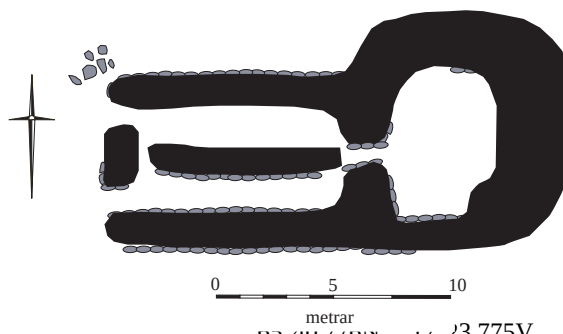
Tóftin er í aflíðandi brekku til vesturs. Umhverfis hana eru tún en annars lyngi vaxin brekka. Neðan við tún taka þó við sléttar engjar að Seljadalsá. Tóftin er ofarlega í túni. Sjálf er tóftin grasi gróin.

Tóftin er tvískipt og samtals 18 X 10 m að stærð. Hún snýr austur-vestur. Vestar eru fjárhús sem snúa austur-vestur en austar hlaða að baki sem snýr norður-suður. Op er á milli hólfanna og einnig eru 2 op á vesturgafli fjárhúsanna, beggja vegna garða sem gengur eftir fjárhúsunum

endilöngum. Fjárhúsin eru 4 X 8 m að innanmáli en hlaðan 5 X 3 m. Tóftin er úr torfi og grjóti og er enn mjög stæðileg. Hleðslur eru mest 1,7 m á hæð í hlöðunni en 0,4 m í fjárhúsi. Torfhleðslur eru hlaðnar úr streng en nokkuð rof er í tóftinni þar sem kindur leita töluvert í hana. Fyrir framan (vestan) fjárhúsin er fagurgrænt og ræktarlegt svæði.

Hættumat: hætta, vegna rofs

Heimildir: Túnakort 1919

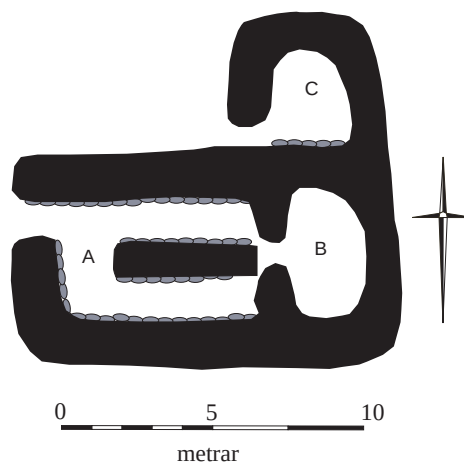

SD-283:010 tóft fjárhús

Fjárhús, sem merkt eru inn á túnakort frá 1919, eru 80-90 m norðan við bæ 001. Tóftir húsanna er um 90 m sunnan við norðurhlið túngarðs 003. Tóftin er í aflíðandi brekku til vesturs. Umhverfis hana eru tún en annars lyngi vaxin brekka. Neðan við tún taka þó við sléttar engjar að á. Tóftin er ofarlega í túni. Sjálf er hún grasi

Fjárhústóft 010, horft í vestur

austur-vestur og gengur garði eftir þeim miðjum. Fjárhúsin eru um 6 X 3-4 m á stærð að innanmáli og eru hlaðin úr torfi og grjóti. Op er nyrst á vesturvegg þeirra og einnig á miðjum austurvegg, inn í hlöðu (B) fyrir aftan. Hlaðan er 4 X 2 m að innanmáli og snýr norður suður. Sambyggt fjárhúsasamstæðunni að norðan er lítið hólf (C). Það er til móts við hlöðuna. Það er 2,5 X 1,5 m stórt og snýr norður-suður. Líklega hefur op verið sunnarlega á vesturvegg þess en það er nú orðið óskýrt.

Hættumat: hætta, vegna rofs

SD-283:011 náma mógrafir

Greinilegt mógrafasvæði er innan túns á Narfastaðaseli, nyrst í því miðju.

Túnið er innan vallargarðs. Efri hluti þess er fremur þurr, þar gengur vallendishryggur eftir því endilöngu, en neðan hans er votlent.

Ein, samfelld mógröf er fast innan við túngarðinn. Hún er regluleg og ferköntuð, 24 x 9 m stór frá norðri til suðurs og allt að 1 m djúp. Hún er að mestu gróin í botni en þó blaut syðst. Smálækur seytla niður frá norðurenda hennar til vesturs. Norðurendi nemur næstum við innri brún túngarðs 003.

Hættumat: engin hætta

65°40.811N 17°23.885V

Mógrafir 011, horft í suður

SD-283:012 þúst útihús

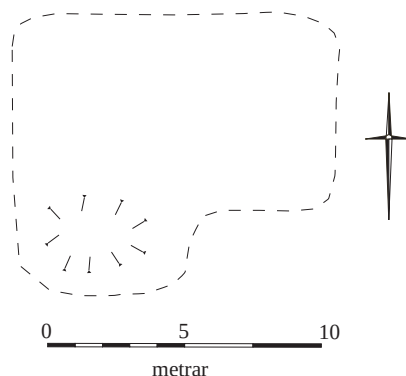
65°40.698N 17°23.796V

Um 20 m norðan við tóft 014 en 40-50 m sunnan við 004 er greinileg þúst. Hún er um 70 m suðvestan við bæ 001.

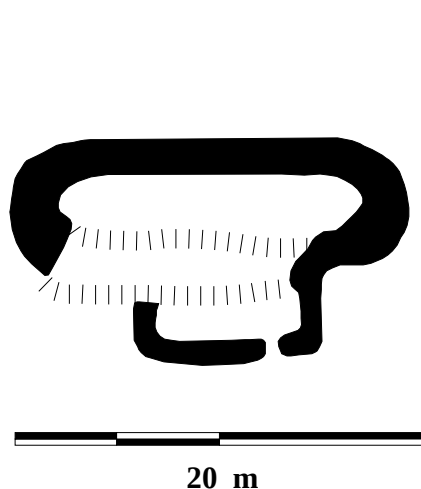
Tóftin er í aflíðandi brekku til vesturs. Umhverfis hana eru tún en annars lyngi vaxin brekka. Neðan við tún taka þó við sléttar engjar að á.

Þústin er 11 X 9 m stór og snýr austur-vestur. Hægt er að greina hvar hún hefur verið því að þar er fagurgrænn blettur í túninu sem sker sig úr umhverfinu. Þannig má greina útlínur þeirra tóftar sem þarna hafa verið og líklegast virðist að tóftin hafi skipst upp í tvö hólf. Utan þessa er lítið hægt að segja um þústina þar sem hún er alveg fallin og ógreinileg. Þústin er um 0,4 m hærri en umhverfið.

Hættumat: engin hætta

SD-283:013 tóft útihús

65°40.792N 17°23.802V

Tóft 013, horft í vestur

Leifar af sérkennilegu mannvirki eru norðaustarlega í túni Narfastaðasels, um 50 m norður af bæjarrústinni 001. Grösug brekka mót vestri. Rækt fer hér minnkandi á kostnað lyngs og mosa.

Tóftin er um 18 x 6 m stór frá austri til vesturs og snýr því niður brekkuna. Dyr sjást ekki en götur heim að bæ liggja yfir vesturenda tóftarinnar og því er hann mældur. Líklegt er að dyr hafi verið þar. Tóftin er niðurgrafin um allt að 0,4 m. Norðurveggur er allt að rúmlega 1 m breiður og 0,8 m hár sé staðið innan í tóftinni en um helmingi lægri sé mælt utanfrá. Suðurveggur minnir helst á uppgróið hrúgald og má gíska á að hann sé myndaður af uppkasti innan úr tóftinni. Sunnan við hann miðjan er óljóst hólf sambyggt, um 9 x 4 m frá austri til vesturs.

Hættumat: engin hætta

SD-283:014 tóft útihús

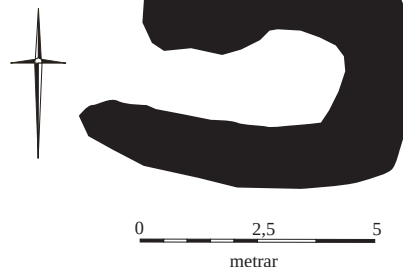
65°40.685N 17°23.783V

Lítil kofatóft er í túni um 70 m sunnan við tóft 004 en 80-90 m VSV við bæ 001. Tóftin er 50-60 m norðan við suðurhlið túngarðs 003.

Tóftin er í aflíðandi brekku til vesturs. Umhverfis hana er tún en annars lyngi vaxin brekka. Neðan við tún taka þó við sléttar engjar að á. Tóftin er á mörkum þess svæðis innan túns sem sléttað hefur verið. Fast sunnar tekur við mói sem þó er innantúns. Tóftin sjálf er vaxin grasi.

Tóftin er 6 X 4 m að stærð og snýr austur-vestur. Engar grjóthleðslur sjást. Tóftin er einföld og er op á austurvegg hennar. Hleðslur eru mest 0,7 m á hæð.

Hættumat: engin hætta

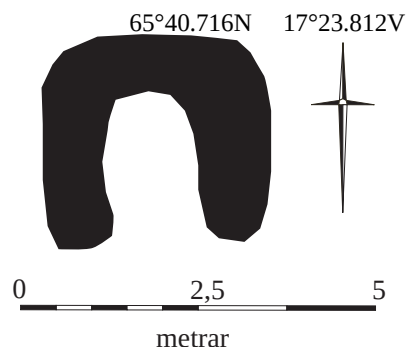

SD-283:015 Lækjarhús tóft brunnur

"Ég kann ekki heiti á einstökum byggingum en brunnhús eða Lækjarhús var yfir bæjarlæknum," segir í örnefnaskrá. Tóftir

Lækjarhús 015, horft í norður

Lækjarhúss sjást enn 1 m sunnan við útihústóft 004, á norðurbakka bæjarlækjar. Tóftin er um 50 m VSV við bæ 001.

Tóftin er í aflíðandi brekku til vesturs. Umhverfis hana eru tún en annars lyngi vaxin brekka. Neðan við tún taka þó við sléttar engjar að á. Tóftin er ofarlega í túni. Sjálf er tóftin grasi gróin og stendur fast við bæjarlækinn.

Einföld tóft úr torfi. Hún er 3 X 3 m að stærð og

er opin til suðurs, hefur teygt sig yfir bæjarlækinn áður. Hæð hleðslna er mest um 1 m.

Hættumat: engin hætt

SD-283:016 hleðsla brú

65°40.716N 17°23.805V

Fast sunnan við Lækjarhús 015 er torfhleðsla yfir bæjarlækinn, þar sem líklega hefur verið farið yfir hann. Hleðslan er um 10 m vestan við upptök lækjarins.

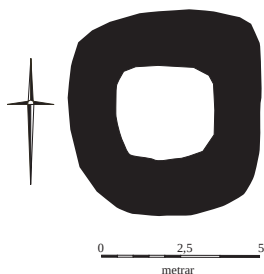
Hleðslan er á bæjarlæk í aflíðandi brekku til vesturs. Umhverfis hana eru tún en annars lyngi vaxin brekka. Neðan við tún taka þó við sléttar engjar að á. Torfhleðslan er 2-2,5 m á breidd en 1 m á lengd. Hugsanlega hefur þetta verið brú yfir lækinn þó einnig sé hugsanlegt að hleðslan tengist Lækjarhúsinu á annan hátt.

Hættumat: engin hætt

Brú 016, horft í vestur

SD-283:017 þúst útihús

12 m sunnan við bæ 001 er ógreinileg þúst á rana frá bæjarhólum. Þústin er í aflíðandi brekku til vesturs. Umhverfis hana er tún en annars lyngi vaxin brekka. Neðan við tún taka þó við sléttar engjar að á.

Þústin er mjög sigin og ógreinileg, grasi vaxin og fagurgræn. Ekki er hægt að sjá innri brún veggja en þústin er u.þ.b. 6 X 6 m stór. Hleðslur eru mest 0,4-0,5 m á hæð.

Hættumat: engin hætt

SD-283:018 þúst

65°40.723N 17°23.736V

Ógreinileg, hringlaga þúst er 1 m suðaustan við suðausturhorn bæjar 001, við jaðar bæjarhóls.

Þústin er í aflíðandi brekku til vesturs. Umhverfis hana er tún en annars lyngi vaxin brekka. Neðan við tún taka þó við sléttar engjar að á. Þústin er um 7 m í þvermál. Hægt er að greina óljósar útlínur en innri lögun er óljós.

Hættumat: engin hætt

5. Landshættir og fornleifar

Narfastaðir eru innarlega í Reykjadal vestanverðum, í slakka við rætur Narfastaðaháls. Bærinn á land að Reykjadalssá í austri en Seljadalsá í vestri. Að norðan ræður forn landamerkjagardur á móti Daðastöðum (SP-282:010). Hann liggur til austurs frá Seljadalsá nokkru norðan við Narfastaðasel en þrýtur uppi á hálsi, þar sem uppblástur hefur herjað á. Hlaðinn garður (SP-282:013), nú orðinn mjög ógreinilegur, er einnig að sunnanverðu á merkjum móti Stafni en nokkrar vörður hafa verið hlaðnar í framhaldi af honum yfir Narfastaðafell. Síðan tekur við lækur út í Seljadalsá. Narfastaðir eru ein af allra landmestu jörðum í Reykjadal.

Niður af bænum eru grösugar og votlendar engjar allt að Reykjadalssá en hafa nú fyrir margt löngu verið ræstar fram og þurrkaðar upp að miklu leyti. Suður af bæ og allt suður að landamerkjum er allmyndarlegur birkiskógur, Narfastaðaskógur, og er það eini skógurinn sem er eftir á stóru svæði í Reykjadal. Skógur mun þó hafa verið allmiklu meiri áður fyrr, til vitnis um það eru kolagrafir á Narfastaðafelli og Narfastaðahálsi (SP-282:020, 021, 047 og 005). Árið 1712 segir í Jarðabók Árna og Páls að skógur til kolagjörðar sé að mestu eyddur, en til eldiviðar bjarglegur.¹⁶ Þó virðist enn vera einhver skógur til kola þegar sóknarpresturinn í Helgastaðasókn ritaði lýsingu sína 1839.¹⁷ Skógurinn hefur náð sér vel á strik í lok 20. aldar en fé mun hafa gengið að einhverju leyti fram til 1986 syðst í honum. Girt var í Stafni löngu fyrr, eða milli 1950 og 1960.

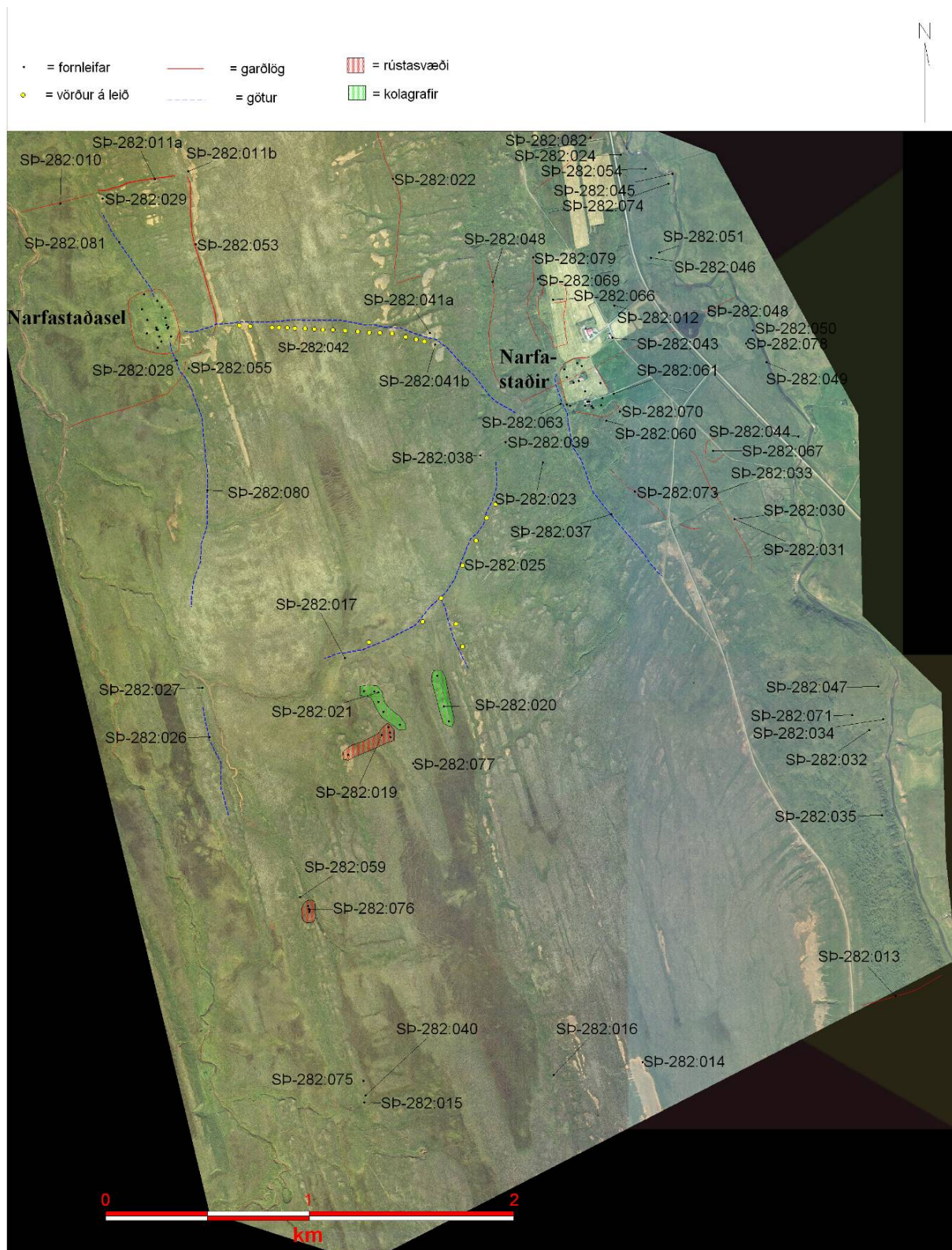
Sunnan við Narfastaðaháls er Narfastaðafell en milli þeirra slakki, nefndur „Skarðið“. Heiðalandslag er uppi á hálendinu, gróður þurr og hefur uppblástur herjað þar á á nokkrum stöðum. Vestan við Narfastaðaháls er grunnur en býsna búsældarlegur dalur, Seljadalur. Í honum munu nokkrir bæir í Reykjadal hafa átt selstöðu en á 19. öld komst þar á föst byggð á nokkrum stöðum, m.a. í Narfastaðaseli sem var í byggð allt til 1940. Narfastaðaland hefur að miklu leyti verið friðað fyrir búpeningi um áraraðir og þar er hafin trjárækt í nokkrum mæli, einkum sunnan bæjar í austurhlíðum Narfastaðafells. Fé gengur enn uppi á fellinu og á Seljadal. Lággróður er í gríðarlegum vexti.

Lýsingin hefst hér í Narfastaðatúni. Þá verður haldið norður fyrir bæ og síðan niður fyrir þjóðveg, allt að Reykjadalssá. Þaðan förum við suður á bóginn, suður í Narfastaðaskóg og loks upp á fellið, yfir í Seljadal og verður minjum í honum lýst uns komið er norður að merkjum. Þá verður haldið yfir fellið að nýju. Staldræð verður við allfesta minjastaði á

¹⁶ JÁM XI, 186

¹⁷ SS, 125

leiðinni en bent skal á að nánari lýsingar eru í fornleifaskránni, bls. 13-53.

Kort 4: Fornleifar í landi Narfastaða og Narfastaðasel, yfirlit. Fornleifum innantúns eru gerð skil á kortum 2 og 3.

Umhverfis túnið er hlaðinn túngarður (SÞ-282:062) sem væntanlega hefur verið haldið við langt fram eftir 20. öld, svo stæðilegur er hann. Í túninu umhverfis bæinn voru átta útihús þegar túnið var teiknað upp 1919. Nöfn margra þeirra eru enn þekkt, t.d. voru Göthús (SÞ-282:004) austan við bæ, Hólshús (SÞ-282:057), Nýhús (SÞ-282:006), Næsthús (SÞ-282:058) og Miðhús (SÞ-282:007) norðan við bæ og Lækjarhús (SÞ-282:064) sunnarlega í túni. Öll húsini hafa væntanlega haft veggir úr torfi og grjóti og hugsanlega mörg hver verið byggð upp hvað eftir annað á eldri rústum. Eftir að steinsteypa tók við af náttúrulegu byggingarefnunum hafa menn meira að segja haldið uppteknum hætti og byggt á gömlum hússtæðum. Dæmi um slíkt er Hólshús, stept fjárhús í Narfastaðatúni, reist á sama stað og samnefnd eldri hús stóðu áður. Ein af ástæðum fyrir slíku staðarvali hefur líklega verið eftirsókn í hóla til að fá gott frárænnisli frá húsunum og eins og nafnið bendir til er einmitt dágóður hóll undir Hólshúsum.

Ekki er vitað um hlutverk allra útihúsa sem sjást á túnakorti af Narfastöðum frá 1919 en ætla má að mörg hafi verið fjárhús. Eins og vænta má hafa langflest húsanna horfið við túnasléttun á 20. öld. Þó sjást enn tóftir þeirra sem lengst hafa verið notuð, líklega allt fram yfir 1950. Þeirra veglegust er tóftin af Nýhúsi, fjárhúsi með hlöðu í miðju túninu. Önnur stæðileg fjárhústóft, Lambhús (SÞ-282:032), er við vesturjaðar túnsins. Eftir að húsini voru hrunin hefur lítill reykkofti úr torfi og grjóti verið reistur inni í tóftinni og stendur hann enn, undir bárujárnsþaki. Norðan við Nýhús, nálægt túngarði, eru tóftir Efra- og Neðra-Hesthúss (SÞ-282:008 og 009) og er það efra mun veglegra með stæðilegum torf- og grjótveggjum en hið neðra vart nema óljós dæld.

Austarlega í túninu vottar enn fyrir gömlum beðasléttum (SÞ-282:072). Ekki er vitað um aldur þeirra en menn hófu að slétta tún sín kerfisbundið síðla á 19. öld víðast hvar. Rist var ofan af þýfinu með þar til gerðum ristuspöðum eða torfljáum og undirlagið sléttað áður en tyrft var yfir að nýju. Má rétt ímynda sér að mörg dagsverk hafa legið í slíkri handavinnu. Sléttun með vélaafli hófst víðast hvar ekki fyrr en um miðja 20. öld, þegar jarðýtur komu til sögunnar. Sléttað var á Narfastöðum nokkru fyrr, eða um 1930 þegar bóndinn í Stafni keypti vél og seldi vinnu sína við jarðabætur. Beðaslétturarnar á Narfastöðum eru merkileg heimild um horfna starfshætti. Ekki er algengt að slíkar sléttur sjáist þar sem tún hafa verið jöfnuð út með stórvirkum vélum.

Réttartóft er skammt vestan við túnið, á Kvíabóli (SÞ-282:063), býsna vegleg og var kofi sambyggður henni, fyrst notaður sem sumarfjós en síðar til hýsingar fyrir bæði fé og hross. Ekki er vitað hvenær hætt var að færa frá á Narfastöðum þótt giska megi á að það hafi verið einhverntíma á fyrstu áratugum 20. aldar. Skammt norðan við gamla túnið eru umfangsmiklar rústir og garðlög, nefnd Ytragerði (SÞ-282:066). Stór hluti minjanna er nánast

horfinn af yfirborði, var sléttaður undir tún á 9. áratug 20 aldar en þær sjást þó ágætlega á lágflugsloftmyndum sem teknar voru af túninu vorið 2003, einkum garðlögin. Heimildir um Ytragerði eru stopular og eru uppi getgátur um að þar hafi Narfastaðir upphaflega staðið. Þegar Jarðabók Árna og Páls var rituð árið 1712 er Ytragerði kallað eyðihjáleiga og hafði „...í eyði legið yfir 40 ár“¹⁸. Hefur því án efa verið búið þar um skeið á 17. öld þótt ekki sé ljóst hve langvinn sú byggð hefur verið. Margar tóftir sjást á gerðinu en engar þeirra eru ótvírætt mjög fornar. Líklegt er að útihús frá Narfastöðum hafi verið á gerðinu eftir að það féll úr byggð á 17. öld. Á hinn bóginn markast gerðið af býsna fornlegum garðlögum sem gætu gefið vísbendingu um aldurinn væri í þau grafið.

Tvö manngerð eyktamörk frá Narfastaðabænum eru þekkt, hvoru tveggja vörður. Annars vegar er það Nónvarða (SP-282:023), næstum beint vestur af bæjarhúsum, en hins vegar eru Náttmálavörður (SP-282:041) tvær uppi á brún norðvestur af bæ. Að auki er Miðdegishóll norðvestarlega á Narfastaðafelli en ekki er vitað um vörðu þar.

Þá skal haldið í austurhluta Narfastaðalands, í átt að Reykjadalssá. Þar hefur verið töluverður heyskapur á engjum, a.m.k. í seinni tíð. Til vitnis um það eru heystæði á nokkrum stöðum. Eitt er nálægt Reykjadalssá (SP-282:044), í svonefndum Teigum eða Engjateigum og er vitað að það var notað síðast um 1950. Önnur tvö heystæði eru í Árholtum (SP-282:078) en einnig voru heystæði norðar með Reykjadalssánni, t.a.m. var þar hæð sem nefnist Heygarður (SP-282:024) við brún Heybandshvamms en garðurinn virðist nú horfinn. Jarðabókin 1712 heldur því reyndar fram að engjar á bænum séu „öngvar, nema hvað hent er úr úthögum innan um víðirrunna.“¹⁹ Töluvert víðikjarr er enn á engjunum og skv. þessu hefur það spillt fyrir heyskap. Mór til eldiviðar hefur verið tekinn á a.m.k. tveimur stöðum, annars vegar skammt norðaustur af bæ (SP-282:012), í stykki sem er nú framræst og slétt, en hins vegar niður við Reykjadalssá (SP-282:054) og þar sjást töluverðar mógrafir, líklega ekki gamlar. Árið 1712 var ekki tekinn mór á Narfastöðum þótt hann hefði að fornu verið. Ekki er ljóst hverju var brennt um þær mundir, þó ljóslega skógvið að einhverju marki og e.t.v. taði þótt ekki sé það nefnt í Jarðabókinni. Verður að teljast líklegt að móskurður hafi verið tekinn upp að nýju á 18. eða 19. öld og umræddar mógrafir við ána séu frá þeim tíma. Falleg stekkjarrúst (SP-282:046) er í vesturhluta engjasvæðisins, í Stekkjarhvammi, rétt neðan við þjóðveginn og eru það einu mannvistarleifarnar á svæðinu sem hægt er að tengja við skepnuhald. Reyndar er mjög óljós tóft (SP-282:074) á þurru nesi við Reykjadalssána en ekkert er vitað um hlutverk hennar. Mikið og fornlegt garðlag, Gamligarður (SP-282:048), á

¹⁸ JÁM XI, 186

¹⁹ Sama heimild, 186

upptök sín við Reykjadalssá beint austur af Skipahól sem er áberandi bátлага hóll. Garður þessi liggur upp á hólinn og þaðan til vesturs, þvert í gegnum túnið á Narfastöðum og langleiðina upp Narfastaðaháls. Þar sveigir hann til norðurs um Brúnadal og má rekja hann nokkur hundruð metra áfram. Hann er nú horfinn á stórum köflum suðaustan bæjar vegna jarðræktar, vegagerðar og efnistöku.

Þá skal haldið suður fyrir túngarð. Þar, á Kolaholti, var leiksvæði barna á Narfastöðum og byggðu þau sér kofa úr torfi og grjóti sem enn sjást óljósar leifar af (SÞ-282:060). Þar fyrir sunnan, fast við gamla þjóðveginn, er Syðragerði (SÞ-282:067), nokkrar vallgrónar rústir innan sporöskjulaga garðs. Árið 1712 er minnst á gerðið og það þá nefnt „fornt fjárhússtæði“²⁰ en engar sagnir eru þekktar um byggð þar. Nokkru sunnar en Syðragerði er nokkuð áberandi og kúptur hóll, nefndur Fjárhóll. Ofan eða vestan við hann er fornlegt garðlag (SÞ-282:033) sem liggur langsum í brekkunni, það má rekja allt frá brekkunni ofan við gerðið og suður fyrir hólinn. Virðist það ekki í beinum tengslum við önnur garðlög eða minjar en er að fara á kaf í lággróður. Sama má segja um annað garðlag sem er nánast samsíða ofar í brekkunni (SÞ-282:073). Það virðist hafa lent undir Stafnsvegi að hluta en sést vel norðan hans á tæplega 200 m kafla.

Suður með Reykjadalssá er ört vaxandi birkiskógur eins og áður er getið. Þar ber fyrstan að nefna Gamlastekk (SÞ-282:034), óljósa tóft utan í gilbarmi við Reykjadalssána. Ekki er ljóst hvenær stekkurinn sá var í notkun, en af útliti að dæma sem og nafninu verður að teljast líklegt að hann sé eldri en stekkur í Stekkjarhvammi. Stekkurinn er býsna langt frá bæ, rúma 2 km og er freistandi að tengja hann við rústir sem eru örskammt frá og nefnast *Lambastaðir* (SÞ-282:032). Þar sjást rústir sem eru greinilega af beitarhúsum með garða og hlöðu en einnig regluleg gryfja og miklar, ósnortnar hrúgur af hleðslugrjóti í kringum hana. Beitarhúsatóftirnar eru ekki sérlega fornlegar að sjá, enda eru þær að líkindum frá 19. öld: „En þegar Jón Björnsson falaðist eftir því [Narfastaðaseli] til ábúðar, hafði einnig verið hætt við að hafa þar á beitarhúsum, en þau byggð að nýju austan í Narfastaðafelli þar sem sauðland var kjarnmeira og betri og nærtækari engjalönd.“²¹ Hér er líklega átt við Lambastaði, í það minnsta er ekki vitað um önnur beitarhús austan í fellinu. Ekkert á yfirborði gefur ástæðu til að ætla að byggð hafi verið á Lambastöðum – það er því nafnið eitt sem vekur grunsemdir um það. Lággróður er gríðarlegur í kring um Lambastaði og skógur í örum vexti, því erfitt að fjölyrða um að ekki séu fleiri tóftir eða garðlög á svæðinu og hugsanlega gætu tóftir hafa lent undir beitarhúsunum. Ef ær og lömb hafa verið höfð á Lambastöðum um stekkjartímann

²⁰ Sama heimild, 187

²¹ Guðmundur Frímann, 167

útskýrir það auðvitað staðsetningu Gamlastekkjara. Skammt norður af Lambastöðum sjást nokkrar dokkir utan í hól (SÞ-282:047) og gætu vel verið gamlar kolagrafir, sömuleiðis eru nokkrar óljósar þústir (SÞ-282:071) skammt norðvestan við beitarhúsatóftina en erfitt að giska á hlutverk þeirra – gætu þó hafa verið heystæði. Enn sunnar, þar sem skógurinn hefur þéttst til muna, er Gamlikofi (SÞ-282:035) sem talinn er hafa verið geitakofi. Þar er afar lítil og óljós, niðurgrafin rúst og býsna vandfundin. Ekki er vitað um fleiri minjar í Narfastaðaskógi utan mjög merkjagarðsins forna (SÞ-282:013) milli Stafns og Narfastaða sem liggur upp til vesturs frá Reykjadalssá og sést mjög óljóst neðan Stafnsvegar. Á honum er nú víða skógræktargirðing. Garðurinn hefur greinilega verið hlaðinn í framhaldi af litlum skorningi sem heitir Merkjugil.

Næst skal haldið upp með merkjugirðingunni, áleiðis yfir í Seljadal. Á merkjum sjást, ef vel er að gáð, fremur ræfilsleg vörðubrot á nokkrum stöðum. Ef sveigt er í norðurátt uppi á vesturbrún Narfastaðafellsins verða á vegi manns óljósar rústaleifar (SÞ-282:076) tæpan kílómetra norður af merkjum við Stafn. Ekkert er vitað um hlutverk tóftanna og þeirra er hvergi getið í heimildum svo vitað sé. Spölkorn norður af þeim er Tjaldlág (SÞ-282:059) en þar var legið við þegar farið var á grasafjall. Má þá geta þess að skv. Jarðabókinni 1712 var grasekja á Narfastöðum talin bjargleg fyrir heimilið.²² Í láginni sjást bæði tóftaleifar og hlóðir sem næstum er gróið yfir. Tæpum 1 km norðar eru mjög fornlegar og býsna umfangsmiklar tóftir (SÞ-282:019) skammt austan við Flagás, sem er eins og nafnið gefur til kynna kominn í flag að miklu leyti. Ekki er útilokað að tóftirnar séu af gömlum bæ eða seli en þeirra er hvergi getið í heimildum svo vitað sé, nema hvað á herforingjaráðskorti er staðurinn merktur með krossi og hjá stendur skrifað „Hólakot“. Ekkert er vitað um hvaðan það nafn var fengið. Bæði norðan og austan við tóftirnar sjást greinilegar kolagrafir (SÞ-282:021) og ljóst að land hlýtur þar að hafa verið skógi vaxið að meira eða minna leyti. Norðan við tóftirnar er Skarðið svonefnda sem skilur á milli Narfastaðafells og Narfastaðaháls. Vestan við það, við dálítið gil, eru rústir beitarhúsa (SÞ-282:027). Sagan segir að þegar húsin voru byggð hafi boð hafi verið látið út ganga og nóg yrði til af brennivíni á staðnum. Á verkið að hafa klárast á einum degi.²³ Talið er að Jón Björnsson, sem byggði í Narfastaðaseli 1836, hafi staðið fyrir húsbyggingunni. Vestur af húsunum er Sláttumýri og hefur vafalaust verið engjaland frá Narfastaðaseli sem er um hálfan annan kílómetra norðar. Frá beitarhúsunum liggja greinlegar götur (SÞ-282:025) til austurs um Skarðið og heim á Narfastaði. Leiðin var vörðuð og eru enn varðveitt nöfn á mörgum varðanna s.s. Strýta,

²² JÁM XI, 186

²³ Sjá t.d. Garðar Jakobsson 1993, 110

Blaðstýfing, Hrókur og Kerling.

Í Narfastaðaseli (SÞ-283:001) er margt að sjá, rústir bæjar jafnt sem útihúsa með öllu óskemmdar og veglegan túngarð (SÞ-283:003) sem umlykur túnstæði, enda eyddist byggðin rétt í þann mund sem jarðýtur og plógar héldu innreið sína. Eins og áður segir var búið í selinu frá 1836 – 1940 en nafnið bendir til að upphaflega hafi staðurinn verið selstaða frá Narfastöðum. Garðurinn umhverfis rústirnar virðist ekki gamall né heldur rústirnar og má leiða að því líkur að flest yfirborðsummerki tilheyri síðasta skeiði byggðar á selinu. Þó má benda á að túngarður er tvöfaldur á skömmum kafla suðaustast og virðist innri hluti hans mun fornlegri en sá ytri. Þá gefur hólmyndun undir bæjarrústinni til kynna að þar kunni að vera upphlaðnar byggingarleifar frá gamalli tíð. Nánar verður einstökum rústum á selinu ekki lýst hér. Af útliti margra þeirra má ráða hvaða skepnur hafa verið hýstar þar en því er ver að örnefni í túni hafa öll glatast, enda ekki ráðist í söfnun þeirra fyrr en allnokkru eftir að búsetan leið undir lok. Mór eða torf virðist hafa verið tekinn innan túnsins (SÞ-283:011) en ekki er ljóst hvort það var gert meðan enn var búið. Skammt sunnan við tún kúrir stekkur (SÞ-282:055) utan í gilbarmi og skammt þar frá mun hafa verið geitakofi (SÞ-282:028) en rúst hans er ekki lengur þekkt.

Norðan við selið eru áberandi hólar, Kolhólar (SÞ-282:029), en ekki sjást þar augljós merki um kolagrafir og alls engar skógarleifar í námunda. Beint norðan við Kolhóla, í Kolhólalág, er síðan mikilfenglegt garðlag (SÞ-282:010) sem rekja má allt að Seljadalsá í vestri og upp á brún Narfastaðaháls í austri. Sumarið 2004 tókst að finna mjög óglögg framhald á garðinum utan í rofi á hálsinum og eftir ábendingum Unnsteins bónda á Narfastöðum varð garðurinn rakinn tæpa 800 m til suðurs en þar sveigir hann aftur í vestur fyrir sunnan túnið á Narfastaðaseli og endar við Seljadalsá. Garðurinn er langheillegastur í Kolhólalág og hefur þar lengi verið notaður sem landamerki milli Narfastaða og Daðastaða. Á hinn bóginn er hann næstum ósýnilegur í mýrunum við Seljadalsá nema á loftmyndum og e.t.v. í kvöldbirtu. Ljóst er að garðurinn hefur girt af heimaland Narfastaðasels, svæði sem er alls um einn ferkílómetri að stærð. Garðurinn er augljóslega miklu eldri en tóftirnar sem sjást á yfirborði á Narfastaðaseli og ein besta vísbendingin um að þar hafi verið byggð af einhverju tagi löngu fyrir 19. öld.

Götur liggja til allra höfuðátta frá Narfastaðaseli og hafa lítið sem ekkert gróið upp í tímans rás. Litlar sem engar heimildir eru fyrir götunum en þær má vel rekja jafnt á jörðu niðri sem á loftmyndum. Til norðurs má sjá óljósa götuslóða (SÞ-282:081) sem virðast hafa legið gegnum op á áðurnefndu garðlagi í Kolhólalág. Sömuleiðis liggja götur til suðurs (SÞ-282:080) og má greinilega rekja þær að beitarhúsum við Brennilek og þaðan áfram til suðurs,

líklega í Gafl sem var bær sunnar í Seljadal vestanverðum. Greinilegustu göturnar liggja þó til austurs, yfir hálsinn og heim á Narfastaði (SP-282:042). Þessi leið var þétt vörðuð og yfirleitt ekki nema 50-60 m á milli varða. Má af því sjá að það hefur þótt mikilvægt að auðvelt og áhættulítið væri að komast milli bæja, enda umtalað að villugjarnt væri á hálsinum. Ef gengið er til austurs frá selinu, upp á hálsinn, má þar sjá uppgrónar dældir á nokkrum stöðum, líklega leifar kolagrafa. Þegar komið er yfir háhálsinn og land tekið að lækka að nýju niður í Reykjadal verður á vegi manns mikið og fornlegt garðlag (SP-282:022) sem liggur langsum eftir hlíðinni, allt úr Daðastaðalandi. Garður þessi sveigir síðan í austurátt og stefnir þá hér um bil beint á norðurenda heimatúnsins á Narfastöðum eins og það er nú en hverfur eftir nokkra tugi metra í uppblásinn mel og er ekki hægt að rekja hann lengra eftir að melnum sleppir. Nánar er fjallað um garðlög á Narfastöðum í kafla um byggðasögu, bls. 7-13.

6. Tölfræði og hættumat

Alls voru skráðar 100 minjar í löndum Narfastaða og Narfastaðasels. Þær sem unnt var að flokka eftir hlutverki eru af ýmsum gerðum eins og sést í eftirfarandi töflu:

hlutverk minjastaðar	fjöldi
áveita	1
beð	1
beitarhús	2
brunnur	1
brú	1
bústaður	1
býli	1
býli/sel	1
bænhús	1
eyktarmark	2
fjárhús	7
geitakofi	2
hesthús	2
heygarður	1
heystæði	5
hlóðir	1
kolagröf	5
kvíar	1
landamerki	7
legstaður	1
leið	9
leikvöllur	1
mógrafir	3
mylla	1
óþekkt	13
refagildra	1
smiðja	2
stekkur	3
túngarður	2
útihús	11
vað	3

Hættumat var gert fyrir alla staði á vettvangi. Það skiptist svo að 58 minjar teljast ekki í neinni hættu, 38 eru í hættu en einungis tvær í stórhættu. Forsendur hættumatsins eru útskýrðar í inngangi að 4. kafla. Þær minjar sem eru ekki í neinni hættu eru oftast fjarri bæ og framkvæmdum sem fylgja umsýslu manna. Þær sem teljast í hættu eru það langoftast einfaldlega vegna nálægðar við bæ, alls 21 talsins. Átta minjar eru í hættu vegna rofs, þar af fjórar í túni Narfastaðasels: Bæjarrústin sjálf (SÞ-283:001), tvær fjárhústóftir (SÞ-283:009 og 010) og ein óskilgreind útihústóft að auki (SÞ-283:004). Í öllum tilvikum stafar rofið af ágangi sauðfjár sem leitar mjög í tóftirnar og mætti auðveldlega koma í veg fyrir það með því að girða svæðið af. Þrír staðir eru í hættu vegna trjáræktar: Fjárhóll (SÞ-282:031) en ekki er vitað til að þar hafi verið mannvirki; fornlegt garðlag vestan Fjárhóls (SÞ-282:033) sem plantað hefur verið í og tóft á Kvíabóli (SÞ-282:063) skammt ofan við túngarð. Þar eru aspir innan veggja. Rætur trjáa geta sprengt í sundur hleðslur auk þess sem þær gera skoðun og rannsókn tófta erfiða. Rétt er að ítreka að bráð hætta steðjar ekki að þessum stöðum. Þeir staðir sem eru í stórhættu eru: Merkigarður (SÞ-282:013) og Syðragerði (SÞ-282:067). Á báðum stöðum er mikil skógrækt og raunar er Merkigarðurinn næstum horfinn í skóg og hlýtur að teljast mikið skemmdur af þeim sökum. Ekki virðist langt síðan farið var að planta í Syðragerði en mælt er með því að skógrækt verið framvegis skipulögð fjarri minjastöðum.

7. Tillögur um rannsóknir og kynningu fornleifa

Fornleifar á Narfastöðum mynda skemmtilega heild og eru ótrúlega margar þeirra vel varðveittar þrátt fyrir umrót sem fylgir jafnan búskap, s.s. túnasléttun. Þar eru jafnt rústir húsa sem voru í notkun langt fram eftir 20. öld sem og tóftir og garðlög sem gætu hugsanlega verið allt frá fyrstu öldum byggðar. Mörg þeirra hafa ekki einungis þýðingu innan Narfastaðalands heldur fyrir sögu héraðsins í heild. Kynning minjastaðanna fyrir almenningi gæti aukið mjög á gildi ferðaþjónustu og útivistar á jörðinni og þyrfti ekki að kosta mikið – kynningarbæklingar með fornleifakortum og stikaðar gönguleiðir myndu breyta miklu. Lægi þá beinast við að hafa kort og e.t.v. litla bæklinga heima í bæ sem fólk gæti gripið með sér. Þá myndi stór loftmynd, sem minjastaðir og gönguleiðir væru merkt inn á, sóma sér vel innandyrna.

Við kynningu á minjastöðum á Narfastöðum væri tilvalið að setja fornleifarnar í víðara samhengi og fræða gesti staðarins almennt um horfna búskaparhætti og menningarlandslag á Íslandi, enda má þar sjá margar gerðir fornleifa í góðu ástandi: Bæjarhól, fjárhús, hesthús,

beitarhús, stekki, garðhleðslur af ýmsu tagi, heystæði, kola- og mógrafir, vörður og menjar um vegagerð að ógleymdu Narfastaðaseli sem er frábært dæmi um vel varðveitt bæjarstæði frá 19. öld með fjölda útihúsa. Þannig væri hægt að setja saman stutta, texta um fráfærur, heyskap, fjárbúskap, kolagerð og landnýtingu á fyrri tímum almennt. Slíkt efni myndi ekki aðeins nýtast ferðamönnum og almenningi heldur einnig grunnskólanemum í nágrenninu. Í slíkum texta mætti einnig vekja athygli á áhugaverðum minjastöðum í nágrenni Narfastaða og fornleifarannsóknnum almennt í héraðinu. Með því að kynna t.d. garðlöginn fornu sem finnast víða í sýslunni væri hægt að sýna fram á samhengi þeirra við minjar á Narfastöðum. Í stuttu máli gætu Narfastaðir orðið miðstöð fyrir kynningu fornleifa á svæðinu og er þar um auðugan garð að gresja, ekki síst vegna þess að töluverðar fornleifarannsóknir og -skráning hafa verið gerðar í næsta nágrenni, einkum í Mývatnssveit en einnig á Núpum í Aðaldal, Saltvík sunnan Húsavíkur og síðast en ekki síst á Daðastöðum. Mikill áhugi er meðal fornleifafræðinga að halda rannsóknnum á svæðinu áfram á næstu árum. Rétt er að ítreka að aðeins takmörkuð aðalskráning, þ.e. vettvangskonun fornleifa, hefur verið gerð í næsta nágrenni Narfastaða. Vísbendingar eru þó um að svæðið kunni að vera óvenjuauðugt af fornleifum, t.a.m. garðlögum og líkast til minjum frá fyrstu öldum byggðar. Til að átta sig betur á samhengi fornleifa, einkum bæjarstæða og garðlaga, er grundvallaratriði að meira verði skráð til að fá skarpari heildarmynd af svæðinu. Það er aftur forsenda þess að hægt sé að móta rannsóknarspurningar og ráðgera áframhaldandi fornleifarannsóknir.

Gönguleiðir og kynning

Möguleikar til gönguferða á Narfastöðum eru óþrjótandi en hér skal sérstaklega mælt með tveimur gönguleiðum:

A) Gengið í Seljadal um Skarðið og til baka. Á sólríkum sumardegri er Seljadalur hrein paradís, ekki aðeins fyrir þá sem hafa áhuga á fornleifum heldur náttúruunnendur almennt. Í þessari göngu er hægt að skoða fjölmargar fornleifar með ólík hlutverk og frá ýmsum tímum. Farið er upp til vesturs frá Narfastöðum, gengið upp með Gamlagarði og stefnt á Þrívörður, en þaðan er frábært útsýni yfir Narfastaði og Reykjadal. Þaðan er haldið á Skarðsgötur og rifjuð upp nöfn á vörðum sem marka þær. Við Grástein mætti svo staldra við og þeir sem vilja gætu skroppið austurfyrir Flagás og virt fyrir sér fornlegar rústir og kolagrafir sem þar eru. Þá væri stefnt á beitarhúsin og rifjuð upp sagan um bóndann á Narfastaðaseli sem þáði hjálp nágranna sinna við byggingu þeirra snemma á 19. öld gegn brennivíni. Frá beitarhúsunum væri hægt að

fylgja götutroðningum á Narfastaðasel sem er einstakur minjastaður og margt að sjá: Rústir bæjar, túngarðs og fjölda útihúsa að ógleymdum steknum sem kúrir utan í gilbarmi. Frá Narfastaðaseli gætu göngugarpar farið áfram til norðurs, allt að landamerkjagarði í Kolhólalág og fylgt honum austur á hálsinn. Aðrir gætu fylgt varðaðri leið beint upp frá selinu, yfir hálsinn og á leiðinni kannað mikilfengleg garðlög sem sjást í austurhlíð Narfastaðaháls. Þá væri komið beint niður á Ytragerði þar sem er fjöldi tófta og garðlag og var í byggð á 17. öld. Þaðan er steinsnar heim á bæ.

B) Gengið á Lambastaði. Í upphafi ferðar má rifja upp mannabeinafundinn við íbúðarhús Unnsteins Ingasonar. Þaðan er gamla þjóðveginum fylgt til suðurs uns komið er á Syðragerði, þar sem eru talsverðar rústir innan garðs og hefur þjóðvegurinn gamli verið lagður gegnum svæðið austast. Þaðan liggur beinast við að fylgja fornlegu garðlagi til suðurs vestan Fjárhóls. Síðasti viðkomustaðurinn væru síðan Lambastaðir, í jaðri Narfastaðaskógar sem er eini birkiskógurinn sem eftir er á stóru svæði. Gönguleiðin er falleg og margt að sjá en sá er hængur á að lággróður er í slíkum vexti að býsna þungt er undir fæti. Því er mælt með að göngustígur verði lagður suður í Narfastaðaskóg, eigi hann að henta til útivistar fyrir almenning. Einnig þyrfti að slá á Syðragerði, enda er lággróður búinn að færa rústirnar á kaf svo að þær sjást varla á yfirborði.

C) Fornleifar heim við bæ. Í þriðja lagi er bent á þann möguleika að merkja staði sem eru í námunda við bæinn, fyrir þá sem ekki hafa hug á löngum gönguferðum. Þar ber hæst bæjarhólinn, rústir útihúsa í túni sem og túngarðinn, Gamlagarð, Ytragerði og e.t.v. Stekk í Stekkjarhvammi.

Uppgreftir

Fornleifaskráning er í raun aðeins fyrsta stig fornleifarannsókna og mikilvæg forsenda frekari athugana. Nú liggja fyrir upplýsingar um staðsetningu og útlit 100 minjastaða í landi Narfastaða. Það er ljóst að með frekari rannsóknum, t.d. uppgröftum, mætti bæta mikilli vitneskju við þessa mikilvægu undirstöðu. Fornleifarannsóknir eru bæði kostnaðarsamar og tímafrekar og því ber að íhuga vel hvers konar spurningum menn vilja leitast við að svara þegar ráðist er í fornleifauppgröft. Þá þarf að hafa í huga að þegar mannvirki er grafið upp er það í raun fjarlæggt lag fyrir lag. Uppgröftur á svæðum þar sem byggt hefur verið hvað eftir annað um aldaraðir afar flókinn. Því er á þessu stigi ekki hægt að mæla með að grafið verði í

bæjarhóla á Narfastöðum eða Narfastaðaseli. Þótt uppgröftur geti veitt ómetanlegar upplýsingar um aldur og notkunar sögu mannvirkja þá gerir hann að verkum að rústin verður aldrei söm á yfirborði. Allt þetta þarf að hafa í huga þegar mörkuð er framtíðarsýn í rannsóknum í Narfastaðalandi.

Hér verða settar fram þrjár tillögur að könnunaruppgröftum á Narfastöðum. Allar eiga þær sameiginlegt að valda mjög litlu raski en ættu, ef vel tekst til, að geta veitt svör við nokkrum grundvallarspurningum um aldur byggðar og þróun hennar í landi jarðarinnar. Á þeim grundvelli ætti síðan að vera hægt að taka ákvarðanir um framtíð fornleifarannsókna á jörðinni.

- I. Könnunarskurður í garðinn sem umlykur heimaland Narfastaðasels (SÞ-282:010 og 09-82). Augljóst virðist að garðurinn hefur átt að marka af heimaland Narfastaðasels. Með könnunarskurði ætti að vera hægt að fá hugmynd um hvenær fyrst hefur komist á byggð þar.
- II. Könnunarskurður í rústir sunnan við Flagás (SÞ-282:019). Með honum fengist hugmynd um hvers eðlis rústirnar eru og hvort einhverntíma hefur verið byggð á staðnum. Með einföldum könnunarskurði má athuga góflög í stærstu rústinni og væntanlega fá hugmynd um aldur hennar.
- III. Könnunarskurðir í Gamlagarð, garðlög ofan við Ytragerði og mikinn garð sem kemur úr Daðastaðalandi. Mikilvægt er að komast að því hvort garðlögin hafa öll verið í notkun á svipuðum tíma.

Öll þessi mannvirki ætti, ef vel tekst til, að vera hægt að aldursgreina með aðferðum gjóskulagafræði, enda finnast mörg þekkt gjóskulög í Þingeyjarsýslu. Að auki ætti að vera hægt að sjá hvort garðarnir hafa oft verið endurbyggðir áður en þeir féllu úr notkun.

Margar aðrar fornleifar mætti athuga með tiltölulega litlum tilkostnaði. Hvenær voru t.d. kolagrafirnar á Narfastaðahálsi grafnar og hvenær var garðurinn umhverfis Syðragerði fyrst byggður?

HEIMILDASKRÁ

BBSÞ: *Byggðir og nú Suður-Þingeyinga* 1985. 1986. Búnaðarsamband Suður-Þingeyjarsýslu.

DI: *Diplomatarium Islandicum eða Íslenskt fornbréfasafn* I-XVI, Kaupmannahöfn/Reykjavík, 1857-1972.

Dagbók Sigurðar Jakobssonar frá Narfastöðum. Handrit varðveitt hjá Hreiðari Karlssyni.

Garðar Jakobsson. 1993. „Eyðibýli í Reykjadal.“ *Árbók Þingeyinga*, bls. 104-119

Guðmundur Frímann. 1977. „Bóndinn í Narfastaðaseli.“ *Súlur* 14, bls.166-177.

Guðrún Alda Gísladóttir og Orri Vésteinsson. 2001. *Menningarminjar í Reykdælahreppi. Svæðisskráning*. FS151-01021. Fornleifastofnun Íslands.

ÍF I: *Íslendingabók. Landnámabók*. 1968. Jakob Benediktsson gaf út. Hið íslenska fornritafélag, Reykjavík.

ÍF X: *Ljósvetninga saga. Reykdæla saga ok Víga-Skútu*. 1940. Björn Sigfússon gaf út. Hið íslenska fornritafélag, Reykjavík.

JÁM XI: *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns. Þingeyjarsýsla*. XI bindi. Kaupmannahöfn, 1943.

Loftmynd af Narfastöðum frá Loftmyndum ehf.

LP I: Jón Sigurðsson. *Lýsing Þingeyjarsýslu I. Suður Þingeyjarsýsla*. 1954. Helgafell, Reykjavík.

Morgunblaðið 12. janúar 1996. „Kirkjuklukka finnst á Narfastöðum í Reykjadal.“

Ólafur Lárusson. 1944. *Byggð og saga*. Ísafoldarprentsmiðja, Reykjavík.

SS: *Þingeyjarsýslur. Sýslu- og sóknalýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1844*.
1994. Gott mál, Reykjavík.

Túnakort: Uppdrættir af túnum í Reykdælahreppi 1919. Þjóðskjalasafn Íslands.

Ö-Narfastaðir: Örnefnalýsing Narfastaða. Ari Gíslason skráði eftir Karli Jakobssyni, bónda.
Hreiðar Karlsson yfirfór og endurbætti 1992-1999. Örnefnastofnun Íslands.

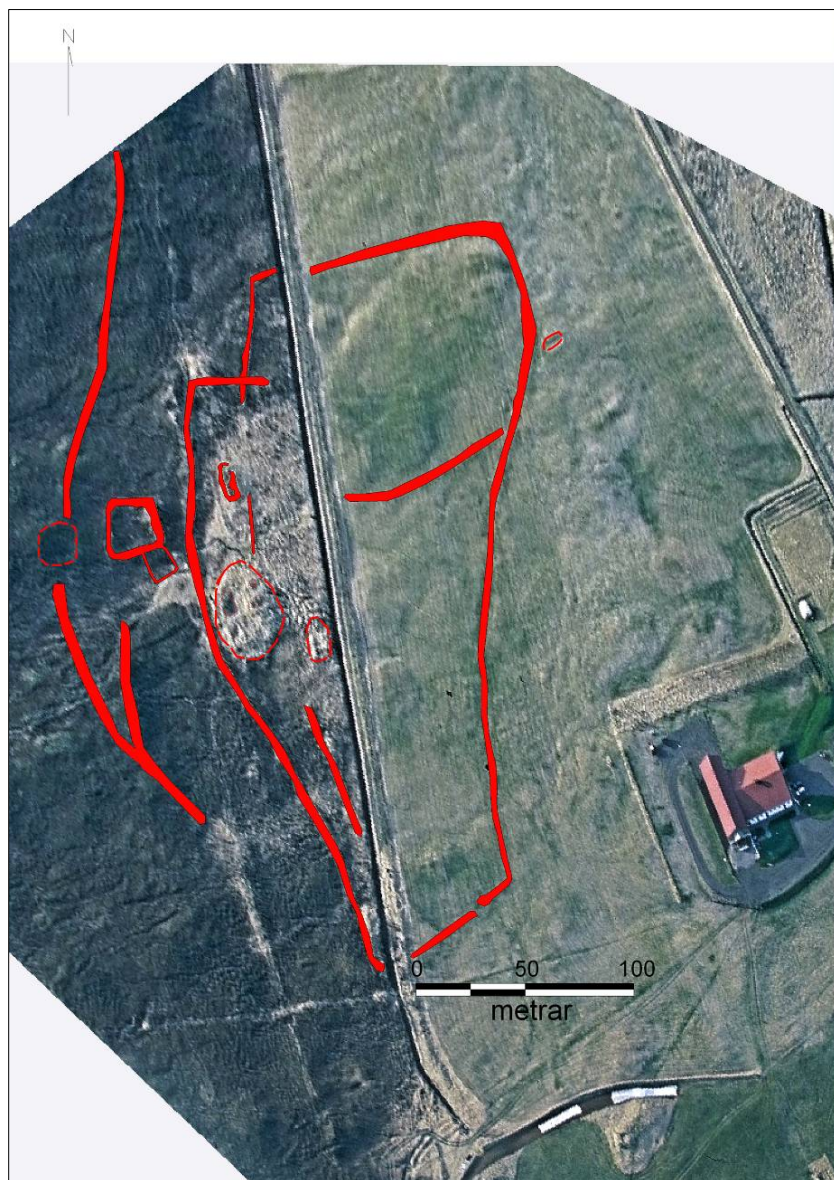
VIÐAUKI: Rústir á Ytragerði

Tilraun um tvær ólíkar aðferðir til kortlagningar

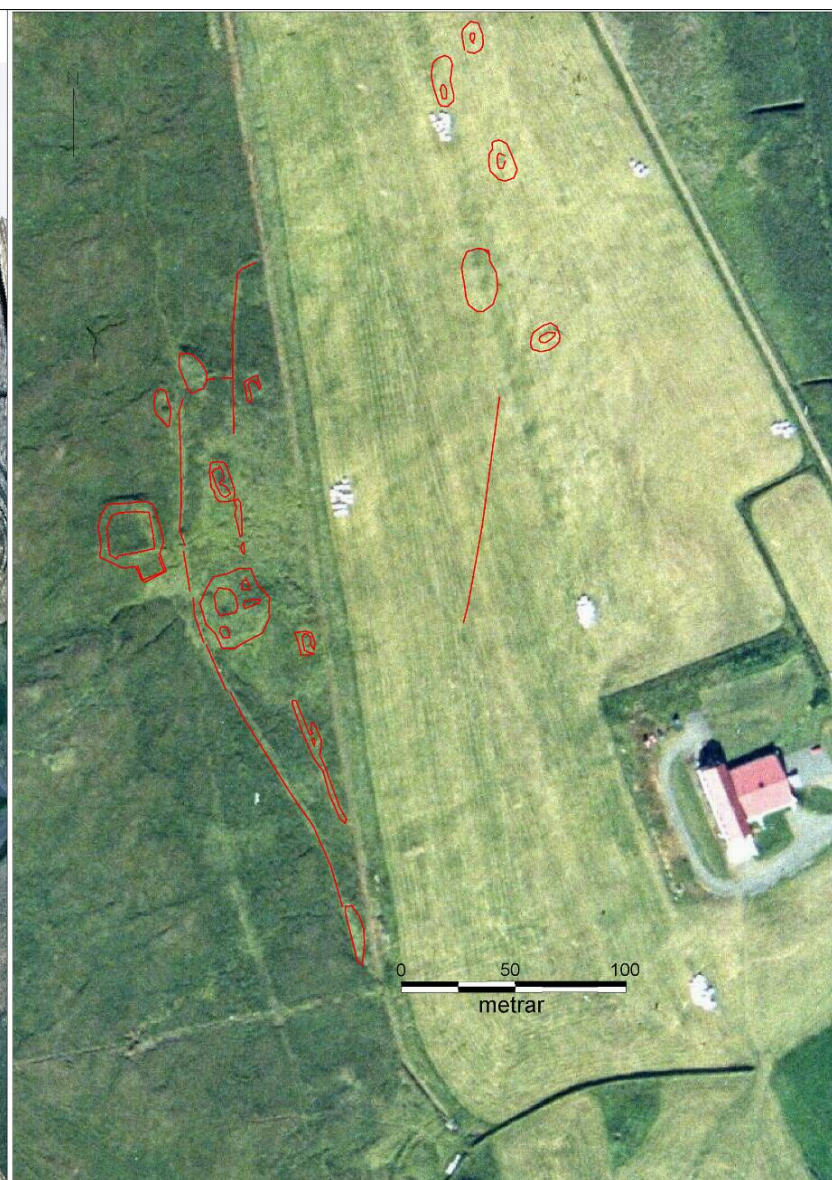
Meðal eftirtektaverðustu rústa á Narfastöðum eru þær á Ytragerði (SP-282:066), skammt norður frá bæ. Ytragerði hefur lengi verið þekkt en á 9. áratug 20 aldar var sléttuð úr rústunum að miklu leyti, enda svæðið nytjað sem tún. Þó er hluti þeirra enn ósnortinn í grösugum móa vestan túnsins en á yfirborði túnsins sjást lítil sem engin rústamerki við fyrstu sýn.

Sumarið 2004 flaug Árni Einarsson á Náttúrurannsóknastöðinni við Mývatn yfir svæðið í kvöldbirtu og náði sérlega góðum loftmyndum af Narfastaðatúni. Ein af þeim prýðir forsiðu þessarar skýrslu. Þar sést greinilega móta fyrir garðlögum í túninu vestan og norðan við fjárhúsin (nú hótél). Kvöldbirtan og sjónarhornið voru lykillinn að uppgötvuninni, enda sjást lítil sem engin rústamerki á lóðréttum loftmyndum sem teknar hafa verið í dagsbirtu af sama svæði.

Hér að aftan sjást uppdrættir af rústum á Ytragerði. Niðurstöðurnar fengust með tveimur mismunandi aðferðum. Annars vegar voru þær kortlagðar af loftmynd Árna Einarssonar sem fyrst var rétt upp (gerð lóðrétt) í forritinu Aerial photo (mynd A). Hins vegar mældi Garðar Guðmundsson sjáanlegar rústir upp á jörðu niðri með GPS-stöð (mynd B). Útkoman er ólík eins og sést en hafa ber í huga að hvor aðferð um sig byggir á túlkun þess sem les úr efniviðnum. Þannig er ekki víst að annar uppdrátturinn sé endilega réttari en hinn en þeir bæta hvor annan upp að mörgu leyti. Samanburðurinn er lærdómsríkur – í stuttu máli má segja að loftmyndin svipti hulunni af því sem enn leynist í túninu en uppmælingin reynist betur þegar kanna á rústir þar sem gróður er mikill og gróska. Rétt er að nefna að fleiri rústir en sjást á uppdráttunum gætu leynst í túninu austan og norðaustan við gerðið, þar er nokkuð um bungur.

Mynd A: Kortlagning af loftmynd Árna Einarssonar

Mynd B: Uppmæling Garðars Guðmundssonar